

БЕ

ЛЕ

ЖНИ

ЦА

46

БЕЛЕЖНИЦА

Часопис за библиотекарство,
књижевност и културу

Година 25, 2024, број 46

СА — — ДР ЖАЈ —

ШТА СЕ ДЕШАВА

- 7 **Поводом стогодишњице надреализама**
- 12 Иван Гол: Манифест надреализма
- 17 Хал Фостер: С оне стране принципа надреализма?
- 20 Марк Полицоти: Да ли је надреализам битан?
(приредила и превела Виолета Стојменовић)

НА НАШОЈ СТАЗИ

- 29 **Милош Алексић**
Селективна библиографија чланака о Бору у међуратној периодици
- 65 Ствари које су прошле. Освећење споменика изгинулим ратницима у Кривељу
- 66 **зБОРови: Бура Рех**
Борска бележница Светог Димитрија
Како се Ване одрекао Бора

КЊИГЕ, КЊИЖЕВНОСТ

- 77 **Виолета Стојменовић**
„Читање је рад и стваралаштво” (или ритуал пред спавање): поводом
Времена библиоскопа Јулије Шчербињине

ИЗ БЕЛЕЖНИЦЕ

- 87 Ана Јанковић**
Војвода Божидар Вуковић, изнад заборава
(Мирослав А. Лазић, Божидар Вуковић: између историје и имагинације. Београд: Народна библиотека Србије, 2022)
- 90 Јелка Панић**
Пролећни форум Библиотекарског друштва Србије у Сомбору
- 94 Сања Томић**
Поезија Ивана Гола: од мрачне сумње до млека тмине
(Иван Гол, Биље снова, прев. Јелена Радовановић. Београд: Трећи трг; Сребрно дрво, 2023)
- 101 ЛЕТОПИС**
- 109 УПУТСТВО АУТОРИМА**

**ШТА СЕ
ДЕШАВА**

Поводом стогодишњице надреализама ... јер је јасно да њре нас ова реч није имала среће¹

Приредила Виолета Стојменовић

Бибели Дебели: „Када ја употребљавам неку реч, она добија оно значење које јој ја приписујем – и то у длаку!“²

Година 1924. у историји књижевности и уметности сматра се годином званичног заснивања надреализма, вероватно најпознатијег, најраспрострањенијег (и географски – скоро глобално,³ и у смислу заступљености у различитим уметностима па, скривено или отворено, и у хуманистичким дисциплинама као што је, на пример, етнологија⁴) и најдуговечнијег авангардног покрета који је, нарочито ако се у виду имају и његови делимични утицаји (бочне струје и рукавци, такорећи) као и каснији одједи, зашао далеко изван најшире замишљене области уметничког стваралаштва, у свакодневни живот, „креативност“ као животни стил и (контра)културу уопште, чему су авангардни покрети иначе, с револуционарним намерама тежили. Психоаналитичко-политичко-лудичка спрега (антирационалистичка, антинормативна, антиколонијална и антикапиталистичка, најуопштеније речено), коју је надреализам исковао, показала се као моћан замајац бројних културних акција, група и покрета који су, увек изнова, пробијали или брисали границе између уметности и „обичног“ живота, због чега је, ипак, потребно и увек изнова бранити је од комодификације и претварања у (забавно, узбудљиво, површно, провокативно) средство управо тих истих интереса и тенденција против којих и наспрот којима је надреализам делао и деловао.

¹„Са много зле воље могло би нам се оспорити право да употребимо реч НАДРЕАЛИЗАМ у врло особеном смислу како га ми разумемо: јер је јасно да пре нас ова реч није имала среће.“ Андре Бретон, „Манифест надреализма“, прев. Лела Матић, у Три манифеста надреализма (Крушевац: Багдала, 1979), 35–36.

² Луис Керол, Алиса у свету огледала, прев. Светозар Кољевић (Нови Сад: Матица српска, 1998), 193.

³ У непрегледном мноштву свих врста публикација и извора информација о надреализму и надреализмима, немало је оних који се баве надреалистичким покретима и/или утицајима и одјецима надреализма изван препознатљивих и етаблираних центара његове појаве и дисеминације. Вид. нпр. *The Routledge Companion to Surrealism*, ed. by Kirsten Strom (Routledge, 2023).

⁴ „Јер у расаднику париског културног живота ниједно поље научног или уметничког истраживања није могло дуго да остане индиферентно према утицајима и провокацијама изван сопствених дисциплинарних граница.“ James Clifford, „On Ethnographic Surrealism“, *Comparative Studies in Society and History* 23, no. 4 (1981): 539.

Слика 1. Зенитистичка реакција на појаве/објаве „Бретоновог“ и „Головог“ надреализма (Зенит год. 4, бр. 35 (децембар 1924): 6–7). „Смрдљива риба“ у тексту Пола Дермеа алузија је на Бретонов лирски роман *Растворљива риба*.⁵ Лешина је пак алузија на истоимени памфлет с текстовима Филипа Супоа, Пола Елијара, Бретоноа и других Бретонових присталица, објављен у октобру 1924, поводом смрти националне „иконе“ Анатола Франса, коме је као лауреату Нобелове награде за књижевност приређена спектакуларна сахрана.⁶

Књижевна крађа или каламбури

PLAGIAT OU CALAMBOURS
 „Pour en finir avec le surréalisme“
 par Paul Dermée — Paris

По својој дужности и знању, ми смо још у 1922. г. обрачунали са једним онанистичким покретом и срећно му закрчили пут на Балкан. Нарочите заслуге има зато Г. Бранко Ве Пољански. Данас, чинимо то исто, примењујући расположива средства на новодошле епигоне, који се силом турају у модерну књижевност, потпуно лишени духа и талента. Све то, чини се на рачун благодатних необавештености и издашном помоћи београдских модних салона, који су преотели недопуштеног маха, у свим областима нашег културног живота.

Г. Paul Dermée, у својем листу „Le Mouvement Accélééré“, написао је кратку историју бедног надреализма (ми би рекли: надиреализма), овог последњег књижевног мртаворођенчета. Тај напис „Да свршимо са надиреализмом“, у целисти гласи овако:

Да, повукоше и мач поводом надреализма. Г. Бретон, летос, пробудио се је једног лепог јутра одушевљен једним новим проналаском, на кога је у сну набзсао: реч: „надреализам“ и теорију инспирације. Познато је, да нас снови често заваравашу и зводе, да држимо проналаском оно што је једна обична — крађа. Г. Бретон врло opak и много обмањујући сам себе, причинив се да в:рује своје сну, поново је открио надреализам. Доиста, врло згодна метода да се популаризује. Али јао, колико реч, толико и теорија а и поезија која из ње произлази, била је од више нас пронађена или практикована већ дуже времена. Већ од 1917. г. усвојио је Аполинер „надреализам“ као епитет свога рада. Ван сумње, потребна је неограничена стрпљивост, када се има посла са мегаломанима. Али у извесном моменту, такође је потребно натрљати им нос, само за опомену. Ево вам једне опомене, која се налази у стубцима „Journale Littéraire“ од 30. августа о. г. која је, изгледа, изнела у врло рђавом светлу овај незаконити проналазак Г. Бретоноа. Он то сигурно није хтео!

Париз, 26. августа 1924.

Драги господине,

Г. Бретон је сведок, да сам до овог момента систематски избегавао, да започнем против њега са непријатељством, упркос тендециозних notiца, које је он лансирао по дневницима. Шта више, ја сам се повукао за целих 10 километара, да не дође до чаркања међу извидницима. Јер ја сам још увек убеђен, да се овим свађама за ствар нове поезије неће ништа учинити. Сем тога, објавио сам у првом броју „Intervention“: „непријатељ није на левици!“ Пошто је већ рат навештен, дакле напред! Ја

⁵ Andre Breton, *Rastvorljiva riba*, prev. Borislav R. Radović (Beograd: Factum izdavaštvo, 2017).

⁶ Un cadavre, https://collections.library.yale.edu/catalog/10604912?child_oid=10606469; <https://www.andrebreton.fr/work/56600100143070>

ћу водити борбу брутално. Г. Бретон зна, да немам чега да се бојим, никакве ствари и ни-које личности — и да немам никаквих инте-реса, да себе поштедим. Пре свега налазим, да је најсмешније хтети капацитирати (кад се то њему свиди!) један покрет књижевне и уметничке обнове, који је много старији од њега и који надмашује по својој замашности његову малу и узрујану особу.

Ја сам 1920. г. са својим пријатељима (Ozenfant et Jeanneret) основао велики часопис „L'Esprit Nouveau“. Од тада сам се трудио, да задржим на снази термин „надреализам“, кога, као, што сам веровао, не би могли схватити они што воде ситне полемике. Већ годину дана, у једној дугој серији студија објављених у „L'Esprit Nouveau“, методички истражујем, у чему су Baudelaire, Poe, Borel, Lautréamont (и многи други још важнији, који ће тек да дођу на ред) весници једне нове поезије.

Баш у томе моменту, Г. Бретон налази да је кестење већ доста печено, он посиже да га извуче из ватре. Ја сам га обавестио о томе, да ће да опржи прсте. Г. Бретон оужен лешином Даде, кога је убио својом ариivistичком подмуклошћу и својим интригантским духом, узалуд тражи дах свежег ваздуха. Узалуд! Авантуре понављаће се без прекида и Г. Бретону је суђено, да живе на лешинама.

Али његово глупо уображење, које није било у стању да се задовољи унутрашњим лири-змом, кога је он бедно лишен, нити са аван-туристичким животом, за кога се ради свога кукавичлука, није могао да одлучи. Г. Бретон теши се тиме, што агресивно подиже лажне декорације. После извесног сукоба са покретом Даде, кога је у Швајцарској покренуо Tristan Tzara и Francis Picabia, а који је по-стојао већ пет година, он претендује да лу-кавошћу наведе воду у свој млин, пошто је одлучио, да му се чедно прикључи. Он претендује да поседује монопол благодарећи бле-дим notiцама и томе што је Lautréamont поново издат још пред рат, у стиху и прози, читан и дискутован на Монпарнасу још 1914. г. као и Borel (о коме је Г. Pierre Marie, још пред неколико година издао врло значајну монографију и истодобно брижно поново из-дање његових дела. — Зар је г. Бретону све то непознато?) па Verlaine, Germain Nou-veau и толики други... Све је то истина и просто гротескно.

Најзад, где је нашао Г. Бретон најзначајније црте „надреализма“, кога нам он жели да открије у својим списима? Сасвим једноставно, у мојој студији: „Decouverte du Lurisme“ („L'Esprit Nouveau“, октобар 1920), из које он наводи саме моје термине... дабоме, што ми је морало поласкати. Али то још није све. Имам још којешта да кажем, али допустите ми драги господине, да не злоупотребим Ваше гостопримство.

Све што сам у пређашњем писму рекао, нажа-лост, истина је. Требало би да наведем мно-штво notiца, да расветлим критику, која не гледа ствар баш сасвим изблиза. Али част „на-дреализма“ већ припада г. Бретону. Честитам вам драги другови дневних критика и малих часописа. Вама свака част!

Г. Бретон помокрио је своју вереницу, ми је нећемо више. Нека му буде реч „надреали-зам“ и нека га срећа прати у брачној постели супружн ка. Убеђени смо, да г. Бретон неће направити деце. Али наша злосрећна авантура није тако тешка, пошто се је г. Бретон дао за-вести једном речи.

Моја теорија лиризма, од које је једно по-главље прогутао и Г. Бретон — једино које је ван сумње познавао — највише га је до-вело до тога, да се гротескно церека само једним углом својих усана. О осталом, он није ништа ни мислио. Моја теорија панлиризма, остаје дакле слободна. А што се тиче битно-сти и превирања у новој поезији, авантура је још забавнија. Г. Бретон заметио је у свим делима само неколико аспеката, да би од њих направио једну чинију смрдљиве рибе.

Али мој сиромашни господине, објављено дело, то припада прошлости. То је једна превалења етапа, ватра која се гаси у логору. Сигурно је, ви ћете увек бити у задоцнењу за један добар дан. Ми — ми пуштамо теглећу марву надреализма, да почива у свом мршавом леглу и у својој муци. Ми се играмо на покретном асфалу, убрзаног покрета. —

Paul DERMÉE — Paris

Р. С. И то није све. Постоји још један „надреа-лизам“ Г. Ивана Гола, познатог камелеона свих његових покрета. Покушајемо у наредном броју, да откријемо папке његовог надреализма у — зенитизму.

Љ. М.

Et ce n' est pas tout. Il existe encore un „surré-alisme“ de M. Ivan Goll, qui est connu comme un caméléon des toute mouvements modernes. Dans le numero prochaine, nous essayerons de- couvrir les ongles de son „surréalisme“ dans le — zenitisme!

Liubomir MITZICH

⁷ „Надреализам и алогика нове драме” јесте превод с немачког из рукописа Головог предговора за драму Метузалем. „Nadrealizam je najjača negacija realizma. Zbilja prividnoga biva raskrinkana u prilog istine postojanja.” *Зенит*, бр. 14 (1922): 26–27. Доступно и на: https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_51F1A0D8D270362F-7578CCF4F0A3689E-1922-B014

⁸ „Ма шта с њим било, надреализам припада читавом свету и нико га неће монополизovati. У очекивању надреалистичке револуције, једноставно желим да заснујем надреалистичку еволуцију”, навео је Гол у августу 1924, уочи објављивања конкурентних манифеста. Christophe Dauphin, „Yvan Goll”, *Les Hommes sans Épaules*, n°55 (2023): Yvan GOLL (leshommessans-sepaules.com).

распршених стваралачких идеја и поступака (али и личности), уз објављивање првог манифеста и(ли) покретање новог гласила (у овом случају *Надреалистичке револуције*) – придају карактеристике рођендана у малтене дословном смислу. Надреализам је, дакле, „рођен” 1924, када је његов званични „родитељ” објавио свој први „Манифест надреализма” (као предговор – више трактат него манифест – за експерименталну *Растворљиву рибу*). Међутим, као што стручњаци добро знају, историја веома бурног и динамичног „рађања”, развоја и ширења овог покрета у запећак је гурнула истовремену појаву другог надреализма, надреализма који је, неуспешно, покушао да одржи Иван Гол, француско-немачки (или немачко-француски) песник, драмски писац и сценариста, есејиста, либретиста, сарадник (антинадреалисте) Љубомира Мицића, као и многих других авангардних уметника различите националне и уметничке провенијенције, и привремени коуредник Мицићевог *Зенита*, у којем је, између осталог, 1922. објављен и један од текстова који га показују као пропонента Аполинеровог или аполинеровског надреализма,⁷ на страни „еволуције” а не „револуције” надреализма.⁸ Сукоб између Бретона и Гола око значења и смисла надреализма, као речи/имена и као уметничког програма, завршио се победом Бретоновог психоаналитички и донекле мистички али и веома широко, вануметнички оријентисаног тумачења овог термина, који, за разлику од већине других назива авангардних покрета, нису сковали сами оснивачи и покретачи.

Чувени Бретонов Манифест надреализма, неизбежна референца за сваки спомен тог термина, објављен у мноштву издања на разним језицима, први пут је изашао из штампе 15. октобра 1924. (неколико дана раније отворен је и Биро за надреалистичка истраживања – квазиетнографска истраживања снова и сновиких стања), док је Гол истоимени текст објавио две недеље раније, у првом и једином броју свог листа *Надреализам*. Конкурентним манифестима претходиле су свађе – уживо (поводом „надреалистичког балета” у Головој организацији) и, бројније, преко тадашње француске штампе. У истом броју *Надреализма*, француски авангардни песник и драматург Пјер Албер-Биро (1876–1967), на Голов позив, додатно објашњава већ

Но, с обзиром на то да је авангарда препознатљива и по тада још релативно новом, такмичарском и борбеном начину организовања, односно међусобног повезивања стваралаца и њиховог конфронтирајућег наступања у јавности(ма), који је подразумевао данас саморазумљиву потребу за промптним оглашавањем властите посебности и јединствене програмске оријентације, уобичајено је да се инаугуралним чиновима – чиновима именовања као знака консолидације одређених, дотад

познату генезу спорног термина: „у пролеће 1917, док смо редиговали програм 'Дојки'⁹, испод наслова смо најпре написали 'драма', па рекох: зар не бисмо могли тој речи да додамо нешто, да је оквалификујемо, а он одговори: додајмо супернатуралистичка, али сам се ја успротивио јер супернатуралистичка не преноси ништа, из бар три разлога, наравно, и пре но што сам успео да завршим с изношењем првог међу њима, Аполинер је прихватио моје мишљење и рекао: Хајде да ставимо надреалистичка. Тако је реч нађена.“¹⁰

Кључна поетичка разлика тиче се, наравно, природе имагинације и порекла, односно начина настанка слика – визуелних или вербалних или визуелно-вербалних – као шокантних, луцидних, потенцијално трансформационих спојева дотада ничим неповезаних реалности, то јест предмета. Другим речима: ко/шта приближава, повезује или судара и евентуално стапа, меша, узајамно преплиће две (и више) ствари које иначе, за „здрав разум“, „у реалности“, једна с другом немају додирних тачака? Да ли ту везу проналази, увиђа и схвата – хвата – а онда и артикулише, показује, обелодањује људска стваралачка свест или је то схватање, та могућа спознаја, тек накнадна активност свести над делима и производима спољашњег случаја, неке врсте активности нељудских бића и ствари, ослобођених несвесних и подсвесних жеља и импулса, снова у којима се ти импулси – у вечитом, нерешивом, раздирућем сукобу или пак као потенцијално ускладиви и помирљиви? – јављају на свом специфичном, тешко разумљивом језику? Надреализам је, на крају, преживао као покрет који пре свега тражи и нуди средства и начине помоћу којих би свако – ненамерно, неплански, без унапред постављених циљева, у стваралачкој игри – могао да допре до тих алтернативних извора сазнања о себи, другима – мноштву других – животу и свету уопште.

⁹ Тиресијине дојке – Аполинерова (анти) драма у стиху. У Предговору се Аполинер, не спомињући Албер-Бироа, осврнуо и на разлоге због којих је измислио придев „надреалистички“.

¹⁰ P. Albert-Birot, „Mon bouquet au surréalisme“, *Surréalisme*, no. 1, (1 October 1924), 6.

Иван Гол

Манифест надреализма¹¹

Стварност је основа свеколике велике уметности. Без ње нема живота, нема супстанце. Стварност – тло под нашим ногама и небо над нашим главама.

Полазиште за све што уметник ствара налази се у природи. Кубисти су, на самом почетку, то сасвим добро увидели: скромни као најчистији примитивци, дубоко су се поклонили најједноставнијем предмету, предмету сасвим лишеном вредности, идући дотле да на платно само залепе комад обојеног папира у свој његовој реалности.

Та транспозиција стварности на виши (уметнички) план чини надреализам.

Надреализам је концепција која је покретала Гијома Аполинера. Испитујући његово поетско дело, у њему проналазимо исте елементе као и код првих кубиста: речи из свакодневног живота за њега су „чудесна магија”, и он је радио управо с њима, с том примарном језичком материјом. Макс Жакоб прича како је једног дана Аполинер једноставно забележио фразе и речи које је чуо на улици и од њих сачинио песму.

Само је од тог елементарног материјала обликовао поетске слике. Слика је данас критеријум за добру поезију. Брзина асоцијација између првог утиска и крајњег израза чини квалитет слике.

Први песник на свету констатовао је: „Небо је плаво.” Касније је неки други открио: „Очи су ти плаве као небо.” Доста касније се неки дрзнуо да каже: „Небо ти је у очима.” Модеран песник пак зазива: „Твоје небеске очи!” Најлепше су слике које једне другима, што је директније и брже могуће, приближавају удаљене елементе стварности.

Тако је слика постала најцењеније својство модерне поезије. До почетка 20. века ухо је одређивало квалитет поезије: ритам, звучност, каденца, алитерација, рима – све за чуло слуха. Већ двадесетак година око се свети. Ово је век филма. Одсада комуницирамо визуелним знаковима. И управо брзина данас чини квалитет.

Уметност је еманација живота и људског организма. Надреализам, израз наше епохе, води рачуна о симптомима који је карактеришу: директан је, интензиван, и одбацује умећа која се држе апстрактних и посредних појмова: логику, естетику, граматичка правила, игре речи.

Надреализам се не задовољава тиме да буде средство изражавања једне групе или једне земље: биће међународан, упиће у себе све „изме” који деле Европу, сакупиће све њихове виталне елементе.

Надреализам је широки покрет ове епохе. Он означава здравље, и с лакоћом ће одбити све растачуће и морбидне тенденције које искрсну свугде где се нешто гради.

Забављачка уметност, балетска уметност и уметност мјузик-хола, зачуђујућа уметност, паторескна уметност, уметност у основи егзотизма и еротизма, страна уметност, немирна уметност, егоистична уметност, фриволна и декадентна уметност престале су да занимају

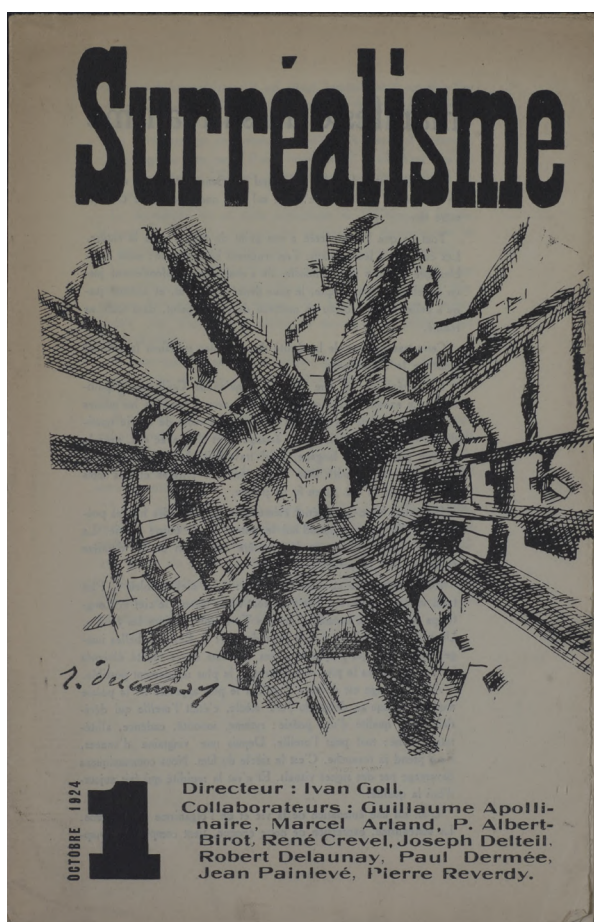
¹¹ Ivan Goll, „Manifeste du surréalisme”, *Surréalisme*, no. 1 (1 October 1924): 2–3; <https://bluemountain.princeton.edu/bluemtn/cgi-bin/imageserver.pl?oid=bmt-naaj19241001-01&getpdf=true>

генерацију којој је, после рата, потребан заборав.

А онај кривотворени надреализам, што га је неколицина бивших дадаиста измислила како би наставила да импресионира буржује, убрзо ће изаћи из оптицаја. Они афирмишу „свемоћ снова“ и од Фројда праве нову музику. То што доктор Фројд користи снове за лечење приземних мука сасвим је у реду. Али да се стога његова доктрина примењује у свету поетике, зар то није мешање уметности и психијатрије?

Њихов „психички механизам заснован на сну и безинтересној игри мисли“ никада неће бити довољно моћан да уништи наш физички организам, који нас учи да је стварност увек у праву, да је живот истинитији од мисли.

Наш надреализам опет проналази природу, прво људско осећање, и с потпуно новим уметничким материјалом иде у сусрет конструкцији, вољи.

Слика 2. Насловна страна првог и јединог броја Надреализма. Извор: Blue Mountain Project: Historical Avant-garde Periodicals for Digital Research (©2012–2024 Princeton University Library): <http://skr.rs/zGhS>

Бретонова „једном за свагда“ дефиниција засенила је, поред тога, и само наизглед слично одређење надреализма, које је у исто време изнео Луј Арагон у есеју „Плима снова“, објављеном у још једном новопокренутом часопису – Комерс, у којем описује генезу надреалистичких експеримената и открића:

Идентична природа поремећаја изазваних надреализмом, физичким умором и опојним средствима, као и њихова сличност са сном, мистичним визијама, симптомима менталних болести, довели су нас до хипотезе која је једина могла да одговори на овај скуп чињеница и да их повеже: постоји ментална материја коју смо, због њене сличности са халуцинацијама и сензацијама, морали да узмемо у обзир као различиту од мисли, тако да мисао сама, па и у својим чулним модалитетима, може бити само њен посебан случај. Ту менталну материју препознавали смо кроз њену конкретну моћ, кроз њену моћ конкретизације. Видели смо је како прелази из једног стања у друго, и управо смо помоћу тих трансмутација, које су нам одавале њено постојање, и стицали сазнање о њеној природи. Видели бисмо, на пример, како записана вербална слика која се прво појавила као случајна, произвољна, досеже наша чула, ослобађа се вербалног аспекта да би се појавила у феноменалним модалитетима за које смо одувек веровали да их је немогуће изазвати, тако одређене, изван наше маште. Ништа нас више не би могло уверити у то да све што се дешава у пољу наше свести и нашег тела није настало као резултат ове парадоксалне активности у којој смо изненада учествовали. Тако смо, замишљајући обрнуто од нашег искуства, сваку сензацију, сваку мисао спремну за критику сводили на једну реч. Апсолутни номинализам у надреализму налазио је јасну и уверљиву демонстрацију, и та нам се ментална материја, о којој сам говорио, коначно показала као сам речник: нема мисли изван речи, читав надреализам подржава ову тврдњу, која данас, иако није нова, наилази на више неверице него нејасна мишљења реалиста, која чињенице непрестано оповргавају, мишљења оних што их неке лепе кишне вечери однесу у [маузолеј] Пантеон.

Ето шта је надреално. Али схватити тај појам може се само ширењем, у најбољем случају, реч је о појму који измиче као што хоризонт измиче особи која хода, јер је тај појам, као и хоризонт, однос између ума и онога што он никада неће досегнути. Када је ум размотрио однос стварног којим обухвата без разлике све што јесте, природно му супротставља однос нестварног. Тек када превазиђе ове две замисли, замишља општији однос – надреално, у којем се ова два односа добросуседски посећују. Надреалност, однос у којем ум обухвата појмове, јесте заједнички хоризонт религија, магија, поезије, сна, лудила, опијености и крхког живота, те дрхтураве миришљаве пузавице за коју верујете да је довољна да нам испуни небо.¹²

¹² „Vague de Rêves”, Commerce, sv. 2 (1924): 113–115; <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k15239674/f105.item>

	Vane Bor	Milan Dedinaц	Dusan Matih	Marko Ristic		Vane Bor	Milan Dedinaц	Dusan Matih	Marko Ristic
Donner une note de -20 à +20 aux romans :									
Candide	-5		-10	-17	Autor d'un Clocher				
Voyages de Gulliver	+12		+8	+11	La Sonate à Kreutzer	-20	-20	-19	-20
Justine			+10	+17	Les Diaboliques			+2	-5
Les Liaisons Dangereuses			-10	+6	Les Jours et les Nuits				+15
La Religieuse			+2	+5	Le Surmali			+10	
Jacques le Fataliste			+6		Gestes et Opinions du Dr Faustroll			-2	+9
Le Moine	+12	+2	+16	+15	Le Livre de Monelle		-20	-20	-13
Adolphe		0	-1	+5	Alice au Pays de Merveilles	+10	-20	+4	+13
Melmoth	+8		+9	+9	Les Hauts de Hurle-Vents	+18	+2	+13	+14
Madame Putiphar	+12	-12	+11	+13	Jude L'Obscur	+6			+4
Aurélia		+2	+12	+11	Tess d'Urberville				
Isabelle d'Egypte (Arnim)			+20*		L'île au Trésor			-9	-8
Les Héritiers du Majorat (Arnim)			+20*		Pen	+2	-15	+2	+1
Le Rouge et le Noir		-10	-2	+2	Gradiva			+4	+6
Lamiel			+1		Fantomas			+10	+6
Le Vénus aux Fourreaux	+2			-2	Le Prométhée mal enchaîné	-3	-20	-11	-1
Les Filadelfes	-20		-10	-16	Les Caves du Vatican	+1	-17	+3	+3
Crime et Châtiment		-18	-20	-18	Le Poète Assassiné	-8	-19	-1	+2
Germine Lacerteux					Histoire de l'Cell				+2
Germinal	+1		0	+1	Locus Solus	+9		+4	+12
Hana	+1		+7	+3					
Marthe			0						
Les Sœurs Vetard			0	+5					
En Ménage	+2		+7	+10					
A Rebours	+14	+3	+16	+16					
En Rade	+12	+7	+15	+17					
Là-bas	+8	+5	+9	+15					

Belgrade

Слика 3. и 4. Рукопис одговора неколицини београдских надреалиста (Ване Бор, тј. Стеван Живадиновић, Милан Дединац, Душан Матић, Марко Ристић) на Бретонову анкету о вредности појединих „романа”. Испитаници су понуђене наслове оцењивали оценама у распону од -20 до (+)20. Као што се види, међу нашим надреалистима, у том тренутку (1933. године) најначитанији је изгледа био Душан Матић, који је, уз то, приповеткама немачког романтичара Ахима фон Арнима, „необуздане и сувише богате маште, која стога прелази границе и постаје бизарна”, склоног „скурилном и гротескном”¹³ („Изабела Египћанка” и „Властела”¹⁴) бланко дао највишу оцену: на маргини је Матићева белешка: „нисам прочитао ниједан ред ових романа”. Овакво оцењивање, широко распрострањено у данашњој дигиталној култури, представља једну од многих надреалистичких игара. Извор: Association Atelier André Breton; <https://www.andrebretton.fr/en/work/56600100321000>

¹³ Ст. Ј. [Стеван Јосифовић], „Ludwig Achim von Arnim : (1781.-1831.)”, *Летопис Матице српске* год. 105, књ. 329, св. 1/2 (јули-авг. 1931): 170; доступно и на: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=numbered&id=11160&m=2#page/172/mode/lup>

¹⁴ Управо је те две фамозне приповетке и Васко Попа изабрао за „Орфејову” антологију *Немачки романтичари: Ахим фон Арним, „Властела” и „Изабела Египћанка”,* превоо Никола Половина, у *Немачки романтичари*, књ. 1, (Београд: Нолит, 1959), 137–270.

Говор је дат човеку да се њиме служи надреалистички¹⁵

БЕЛЕШКЕ ИЗ КАФАНЕ ТОПОЛЕ

(1921. и других)

Родови сензибилности у поезији: а) егоцентризам, еготизам; б) претерана субјективност; ц) саосећање; д) самилост, љубав, симпатија; е) сликање моралних осећања; ф) преливи осећајности у енергији дела.

Лица (замене) у поезији.

Ја, афирмација, исповед;

Ти, саосећање, братство појединца;

Он, самилост, објективност (види горе **в**),

Ми, вишедушност, слагање, скупна афирмација;

Ви, братство друштва, хватање добротности, разлагање (убеђивање);

Они, једнодушност, свечовештво, Повест.

Животне осовине поезије, 1) монизам 2) плурализам. 1) објективност кардиналних тачака. 2) прагматизам. Важно: међу њима вечита ротација. Тотализација. А шта му је ово: Најсимпатичнији браниоци интелектуализма у поезији њега узимају као **људску генерализацију**.

Прометејида до прозора у Гранд-Хотелу (у облику муцања). Ми још говоримо језиком детета, – али се дубока мудрост столећа – точи преко наших усана као преко врела Истине. – Неисцрпна је мудрост векова, – а ми је осећамо усталасану – у неком гају, на клупи, – на обронку стрмих брежуљака, – у гори тамној или зеленој, – на пољу равнине, на брегу реке, – на обали мора, – у ноћи, у освите, под месецем и сунцем – и под богатством свих звезда, – мудрост се таласа у нама – бучно и безумно, – али је прави разум ипак њена најдубља душа.

(И то би имало бити посвећено Микаду!!)

Ми хоћемо да Азија добије нови јасни смисао – и да проговори многозвучно – језиком Правде и Истине; – да срце буде без свирепости, а љубав без неправде, – а слобода нада свиме (и то би...!!) Па макар да чујемо једном брдо Мотокит – гласове Имотскога и Макарске, тугу Смрока и Макарске, – херцеговачке горе и јадранска мора. – (И то би...!!) Романију и Дубровник! – Да Азија буде светлосна како је раније била, – да донесе плодове, да зора буде препород светлости сунца, а дан његово блиставо очитовање. (И то би...!!)

Извршимо данас, 24. XI 1924, за љубав кринова – и њихове жарке и блиставе круне – обновљеним срцем Освојење Света! – И верујмо да су Љубав и Лепота – највиши генији млада човечанства, – што по земљи пуза а у небо гледа, – и к небу се пење. Тако буди.

Тин Ујевић¹⁶

¹⁵ Бретон, „Манифест надреализма“, 41: „Дар говора је дат човеку да га употребава надреалистички“.

¹⁶ Сведочанства, бр. 2 (1924): 9–10; https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_3A100B10309E55F4FC33BE655B-F9B027-1924-12-B002. У новембру 1924, одмах након појаве Бретоновог првог манифеста и отварања Бироа, у Београду је покренут нови авангардни (протонадреалистички) часопис Сведочанства, у чијем се првом броју, посвећеном Тину Ујевићу (касније веома критички настројеном према доприносима и стварној иновативности надреализма, будући и сам предмет оштре критике надреалиста), Марко Ристић „радује“ што први пут може да говори о надреализму и „нотира“ постојање овог „револуционарног истраживања“ (стр. 13–15). Сви бројеви овог часописа доступни су у Дигиталној Народној библиотеци (https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_3A100B10309E55F4FC33BE655BF9B027).

Хал Фостер

С оне стране принципа надреализма?¹⁷

А шта је данас с надреализмом, који толико експлоатишу како академски кругови тако и културне индустрије? Када се Минотаур¹⁸ враћа као Бетмен, шта остаје од надреалног? И шта је са зачудним¹⁹ – да ли и оно подлеже историзацији?

[...]

Бретон се надао да ће надреално постати реално, да ће надреализам ту супротност заиста превазићи уз ослобађајуће ефекте за све и сваког. Међутим, да се није десило управо супротно од тога? Да није у постмодерном свету унапредовало капитализма реално постало надреално; да није наша шума симбола мање продорна у својој зачудности него што је дисциплинарна у свом делиријуму? Надреализам је хтео да превазиђе две супротстављености пре свега: супротност између будности и сневана и ону између сопства и другог. Већ током двадесетих година 20. века, надреалисти су у сноликим париским просторима могли да назру процес разградње ове прве супротности. Данас се пак чини да је у фантазмагорији постмодерног града та разградња довршена – али су њени ослобађајући ефекти преобрнути. Исто би се могло утврдити и када је реч о другој супротности (сопство–други). Надреалистички идеал грчевитог идентитета био је субверзиван, макар у односу на чврсти грађански его. Међутим, ондашњи критички губитак сопства сада је можда свакодневно стање асубјективности. Сетите се да је Роже Кајоа шизофрено поимање простора описао као „грчевито запоседање“ које као да прождире субјекта. По мишљењу многих критичара, баш ово психолошко стање – потпуна отвореност, до костију, ка спољашњем – данас је општа друштвена дијагноза. Свакако, реакција на то стање – обезбеђивање оклопа од свих таквих отварања – довољно је чита и у личним режимима понашања и у политичким покретима.²⁰

Сви ови претпостављени преображаји субјективности и просторности познате су идеологеме у дискурсу о постмодернизму. Да би пак таква периодизација културе била уверљива, важно је да се, пратећи је, размотри место надреализма у њој. Још педесетих

¹⁷ Hal Foster, "Beyond the Pleasure principle?", in *Compulsive Beauty* (MIT Press, 1993), 209–213.

¹⁸ Минотаур је једна од „икона“ надреализма, између осталог и зато што се тако звао један од надреалистичких часописа, за чији је сваки број нову насловницу – лик митског Минотаура (човека-бика) – израђивао други надреалистички уметник. (Прим. прев.)

¹⁹ У оригиналу је *the uncanny*, енгл. еквивалент за ноторни Фројдов *das unheimlich* – поименичени придев који је етимолошки у вези с домом/кућом, то јест с оним што том домаћем простору (не) припада, али обухвата широк спектар донекле чак и противуречних значења: страшно (и у смислу застрашујућег и у смислу прилога веома), странно, чудно, сабласно, стравично. У нашој литератури, ако се уопште преводи, овај термин се тумачи и речима као што су: зазор(но), грозно, језиво; зачудно користи Дејан Огњановић („Е. Т. А. Хофман: зачудни живот неживог“, у Е. Т. Хофман, *Пескар; Мајорат* (Београд: Макондо, 2019), 116–117). Фројд је овај појам реконцептуализовао у истоименом есеју (1919), повезујући амбивалентно осећање које описује с повратком потиснутог: зачудност/зazorност/језивост проистиче из тога што је објекат (простор, слика, особа, догађај) истовремено и познат и отуђен, узнемирујуће познато-стран, јер је био потиснут. Повратак потиснутог изазива неразликовање између стварног и замишљеног, живог и неживог, психичког и физичког, знака (симбола) и онога на шта он упућује, што су све компоненте зачудног (Foster, *ibid.*, 7), којим Фостер покушава да схвати и објасни надреализам. (Прим. прев.)

²⁰ Foster, Hal. "Armor Fou", *October* 56 (1991): 65–97. За критику коришћења психе као метафоре за друштвено, в. Jacqueline Rose, "Sexuality and Vision: Some Questions", in *Vision and Visuality*, ed. Hal Foster, 115–130 (Seattle: Bay Press, 1988). e

година 20. века, сам Бретон је изнео могућу формулацију: „[Б]олест од које данас болује свет разликује се од оне од које је боловао двадесетих година [... Д]уху је тада претила опасност од окамењивања (figement), док му данас прети опасност од распадања.”²¹ Бретон тиме имплицира да се надреализам појавио како би прекинуо процес „окамењивања” субјективних и друштвених односа, те да би те односе пустио низ ослобађајуће токове, и доживео да се тај прекид надомести а ослобађајући токови рекодирају као „распадање”. Дакле, ако је у првом тренутку надреализам био у служби револуције, у другом је био у служби „револуционарног” капитализма. Можда је надреализам увек зависио баш од оне рационалности којој се супротстављао – собзиром

²¹ André Breton, *Entretiens* (Paris: Gallimard, 1952), 218 [André Breton i André Parino, *O nadrealizmu: razgovori na radiju (1913–1952)*; превела Jelena Novaković (Београд : Službeni glasnik, 2010), 163 (Прим. прев.)].

²² J. G. Ballard, “Coming of the Unconscious”, *New World*, 164 (July 1966) reprint in *Re/Search* 8/9 (1984), 102–105; Jonathan Crary, “Ballard and the Promiscuity of Forms”, *Zone* ½ (1985).

на то да су еквиваленције капиталистичке размене надреалистичку праксу сапостављања (јукстапозиције) прво припремиле а сада и превазишле. „Све је прожето надреализмом и то је довољан доказ његовог успеха”, писао је 1966. Џ. Г. Балард, један од малобројних уметника који ће надреализам креативно продужити. „Сада је реч о спољашњем свету, који ће морати да се подвргне еротизацији и квантификацији.”²² Зар то већ није у великој мери остварено? И у ком смислу то треба сматрати успехом?

Веровање да више нема ничег изван капитализма можда је постмодерна идеологема над идеологемама, наспрамна другим тврдњама о помрачењу тог-и-тог простора, крају тог-и-тог наратива. Међутим, зар није јасно да је и овај постмодерни осећај краја и сам један наратив, који често пројектује различите прошлости-којих-никада-није-било (на пример: чврст грађански его, изистински трансгресивна авангарда) на начин који би могао да омете алтернативне будућности-којих-би-могло-бити? С овом резервом на уму, на савремено помрачење зачудног могло би се одговорити да ће, докле год постоји потискивање, постојати и зачудни повратак потиснутог. Поред тога, против постмодерне „реализације” надреалног, могло би се тврдити да капиталистички свет снова нигде није нити конзистентан нити потпун. Укратко, могло би се инсистирати на томе да надреализам није сасвим застарео.

Већ сам рекао да су, према Бењамину, застарело и ауратично контаминирани фашизмом, што је њега одвратило од заговарања за надреализам. Колико год да је то данас бесрамно лако рећи, Бењамин је донекле погрешно, барем утолико што је снаге архаичног уступио другој страни. Тиме је, такође, деформисао сопствену теорију, јер критичност не лежи у самој механичкој репродукцији и техничкој иновативности, већ у дијалектичкој артикулацији таквих вредности заједно са ауратичним и застарелим. У ствари, Бењамин је саму ту дијалектику обезвредио чак и када ју је дефинисао. Та се грешка поновила 50 година касније, у доминантном левичарском дискурсу о постмодерној уметности – у безрезервном прихватању фотографског, текстуалног, антиауратичног. Треба ипак признати и то да је такву позицију (моју сопствену) испровоцирало најнаметљивије ускрснуће псеудоауратичног још од историјског фашизма, то јест сва она франкенштајнска чудовишта – постмодерна

архитектура, неоекспресионизам, уметничка фотографија и слично – смућкана у тржишним, медијским, музејским и академским лабораторијама. Стога не само што је, између осталог, ауратично у напредној уметности постало табу, већ је и застарело проглашено за неупотребљиво у напредном капитализму. Фредрик Џејмсон: „Постмодерно се мора окарактерисати као ситуација у којој је напокон, без трага, почишћено све што је преживело, заостало из прошлости, задржано, архаично.”²³ Жан Бодријар: „Данас, када је функционализам напредовао од изолованог предмета до самог система [...] надреализам може да преживи још само као фолклор.”²⁴ Али чије „постмодерно” они подразумевају? Заправо, чије „данас”?

Застарело је проблематично не зато што је данас надокнађено или избрисано, већ зато што је превише чврсто уплетено у јединствену логику историјског развоја. Исто важи и за већину верзија постмодерног. С друге стране, то је истовремено и извор моћи оба термина, јер застарело може да изложи а постмодерно може да опише управо ту напетост између производних модуса, друштвених односа и културних модуса. Ипак, данас те напетости треба разумети као несинхроне, чак и као „вишетописне”. Наиме, као што сви људи не живе у истом сада, тако и та различита сада заузимају различите просторе. Управо та различита простор-времена могу да се критички призову у садашњост – такав је у најбољем случају пројекат мултикултурализма незаснованог на идентитетским политикама. Међутим, те разлике могу бити и извор фобија, као што то доказују многобројне реакције против неидентитетског мултикултурализма. У том погледу, стара супротстављеност надреализма и фашизма делимице се враћа. Зачудно?

И – завршна примедба. Моћ застарелог зависи од утопијског колико и од несинхроног. И једно и друго евоцира се у Бретоновој дефиницији надреалистичких јукстапозиција као „прореза у времену”, који стварају „илузију истинског препознавања”, тако да се „претходни животи, актуелни животи, будући животи стапају у један живот”.²⁵ Из психоаналитичке перспективе, такво превазилажење превише је искупитељско: не може се тако лако потрги потискивање, надоместити зачудно, преусмерити нагон смрти. Показао сам да се надреализам копрца управо око те тачке: хоће да искупи оно што може само да се подере – макар на индивидуалном нивоу, на којем надреализам, упркос свим својим амбицијама, углавном остаје. Ипак, такво превазилажење није немогуће у утопијској димензији, то јест на колективном нивоу. Према Бењамину, та се утопијска димензија може назрети не само у застарелом него и у ономе што је декаде. При крају своје кратке медитације о застарелом, Бењамин пита, прилично загонетно: „Шта мислите, како се може обликовати живот на који би у пресудном тренутку утицао последњи најомиљенији шлагер?”²⁶ Могла би то бити слика комодификације свести, слика толиких

²³ Fredric Jameson, *Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism* (Durham, 1991), 309. Треба ипак бити поштен према Џејмсону и рећи да је на другим местима разрађивао критичке могућности несинхроног и утопијског.

²⁴ Jean Baudrillard, *For a Critique of the Political Economy of Sign*, trans. Charles Levin (St. Louis, 1981), 194.

²⁵ Breton, предговор у Max Ernst, *La Famme 100 tetes* (Paris, 1929).

²⁶ Walter Benjamin, "Surrealism" (1929), in *Reflections*, ed. Peter Demetz, trans. Edmund Jephcott (New York, 1978), 192. [Валтер Бењамин, „Надреализам: последњи тренутни снимак европске интелигенције”, у *Есеји* (Београд: Нолит, 1974), 263.]

потрошачких аутомата културне индустрије у успону. Ипак, ма како искривљена, зар то није и слика заједништва које је такође једно тело, спремно за „телесну колективну инервацију“²⁷? Биће других револуција, а савладавање опојних енергија за нове покрете свакако није застарели задатак.

Марк Полицоти

Да ли је надреализам битан?²⁸

²⁷ Исто, 273. (Прим. прев.)

²⁸ Mark Polizzotti, "Introduction: Does Surrealism Matters", in *Why Surrealism Matters* (Yale University Press, 2024), 1–12.

²⁹ Из безбројних, често и веома жучних расправа које су се још у току трајања покрета писале било против беспотребног, безначајног, превазиђеног надреализма, или пак за његову реконцептуализацију, тачније дијалектичку преоријентацију и продубљивање његових премиса, издвајамо из текста „За једну критику надреализма“ Вана Бора, који је првобитно објављен у листу Стожер, у новембру 1931: „Време је да надреализам, оштром аутокритиком, открије све своје учињене погрешке, јер не само тако моћи доспети до свог првог циља (не могу себи дозволити да одредим последње његове циљеве), до постојања и постајања у облику отвореног и широког покрета на бази ди[ј]алектичког матери[ј]ализма, и савладати своју слабост која данас још захтева одржавање конфузије пред нежељеном публиком.“ Ване Бор, пр. Зоран Гаврић, Радмила Матић Панић, Дејан Сретеновић (Београд: Музеј савремене уметности, 1990), 18. (Прим. прев.)

³⁰ "Open Letter to André Breton on the Relation of Surrealism to the Grand Jeu", in René Daumal, *The Powers of the Word: Selected Essays and Notes, 1927–1943*, ed. and trans. Mark Polizzotti (San Francisco: City Lights Books, 1991), 56. [Рене Домал, "Отворено писмо Андреу Бретону о односима надреализма и Велике Игре", прев. с француског Бојан Савић Остојић, *Поезија: часопис за поезију и теорију поезије* год. 16, бр. 53/54 (2011): 52–57. (Прим. прев.)]

³¹ Бретоново излагање на Јејлу објављено је под називом „Ситуација надреализма између два рата": "The Situation of Surrealism Between the Two Wars", in Breton, *Free Rein*, 54. [Одрешене руке или, што је ближе значењу насловног француског идиома *La clé des champs* – „кључ поља“ – слобода, бег, „широко (ти) поље“ – збирка есеја и других текстова, коју је Бретон објавио 1953. Само пак предавање, у којем је Бретон истакао безграничну веру у дух младости, из којег је надреализам и рођен, одржано је у САД 1942. (Прим. прев.)]

Да ли је надреализам и даље битан? Да ли је икада био битан? Питање тешко да је ново, о њему се дебатовало малтене још од када је покрет основан.²⁹ Већ 1930, једва шест година након његове дрске инаугурације, двадесетогодишњи песник Рене Домал упозоравао је Андреа Бретона, оснивача надреализма, његовог преваходног теоретичара и аутора *Манифеста надреализма* (1924), на ирелевантност која прети од широке прихваћености: „Андре Бретоне, чувајте се да сутра не завршите у уџбеницима историје књижевности, док с друге стране, ако нама буде указана икаква част, биће то част да будемо уписани у историју катаклизми.“³⁰ (Упозорење је било на месту, с обзиром на то да од тада Бретон и многи други надреалисти играју значајну улогу у поприличном броју приручника и уџбеника.) Десетак година касније, сам Бретон је, као егзилант у САД током Другог светског рата, пред студентима Јејла беснео против „нестрпљивих гробара“ који су надреализам прогласили за превазиђен и готов.³¹ С обзиром на то да су многи младићи у слушаоници размишљали о предстојећим позивима у војску, можемо замислити да су се и они питали колико је надреализам релевантан за њихове животе у том тренутку. Данас, док се обележава стогодишњица надреализма, чији се статус у протеклих педесет година уздизао, падао и поново уздизао, то питање вреди да се о њему изнова промисли.

Заправо, скоро сасвим као и ти студенти Јејла, и млади у 21. веку тешко да се могу критиковати због тога што се питају какве би везе гомила ексцентричних писаца и уметника који се размећу стањем сна могла да има са тако

горућим проблемима као што су друштвена и расна неправда, климаво тржиште рада, упадљиве економске неједнакости, десетковање грађанских слобода, питања у вези с родним идентитетом и родном равноправношћу, девастација животне средине, реформа образовања или, опет, док ово пишем, авет светског рата. Тим пре што је у најширој замисли реч „надреално“ почела да означава неодређену хрпу ствари, поставши празна фраза која покрива све између обесхрабрујућег и просто блесавог.

Одговор гласи да се надреализам бавио свим овим кризама. Ево неколико примера: надреалистичка јасна и гласна критика француског колонијализма и расизма има много тога заједничког са текућим расправама о расној равноправности и друштвеној правичности. Супротстављање надреалиста рату и милитаризацији, још од Првог светског рата, одјекивало је, између осталог, у протестима против француске умешаности у Алжиру и у америчком рату у Вијетнаму. Отвореност с којом су се бавили питањима у вези са сексуалношћу, иако то не прикрива више него двосмислен положај жена у покрету, била је одважна за то доба и трајно се одражава на савремене ставове. Њихова сумњичавост према раду готово да је директни предодјек данашње „велике оставке“³². Поред тога, њихов непоколебљив отпор ограничењима која је проповедао дует католичког и буржоаског морала утирао је пут нашем секуларнијем и, у поређењу са њиховим, блаже регулисаном добу. Њихова критика ригидног и бубалачког школског система, какав је у Француској важио током већег дела 20. века, претходила је педагошким реформама Пијажеа и Марије Монтесори. Стога не чуди што су надреалистичке паролe, исписиване спрејом по париским зидовима током студентских протеста у мају 1968, иако сковане више од 40 година раније, звучале као тек исковане.

Чак и они који нису свесни надреалистичког утицаја на разне аспекте нашег друштвеног и политичког живота, препознају ефекте покрета на све у распону од уметности и књижевности до рекламне индустрије, дизајна и популарне културе. Без надреалистичке концепције црног хумора, на пример, тешко је замислити позориште апсурда, Монтија Пајтона, кинематографију Дејвида Линча и мноштво других недавних или актуелних филмских и телевизијских остварења. Надреалистичка пракса аутоматског писања директно се улива у стваралаштво Боба Дилана, битника (нарочито у „исечке“³³ Вилијама Бароуза), њујоршке песничке школе и многих њихових следбеника. Њихове уметничке изложбе и наступи предвиђају каснију појаву уметничког перформанса, уметничке инсталације и мултимедијалне конструкције. Уз то, надреалистичка сликовност је постала толико преовлађујућа да се није толико стопила с пејзажем колико је сама постала пејзаж.

Ипак, бити само претеча није довољно. Према моме мишљењу, право наслеђе надреализма мање је у предводништву а више у поремећају, у непрестаном изазивању постојећих парадигми и тражењу нових форми за одржање сопственог емоционалног

³² Велика оставка (или велика резигнација) – назив за талас добровољног напуштања посла, који је током пандемије ковида 19, нарочито 2021–2022, задесио велике светске економије, преваходно америчку. (Прим. прев.)

³³ Реч је о колажној стваралачкој техници познатој под називом cut-ур, која подразумева исечање делова туђег или/и сопственог текста, понекад и насумично, и преуређивање исечака, односно њихово повезивање у нови текст. (Прим. прев.)

интензитета; или пак у мешању кодова, што подразумева да се елементи сопствене прошлости, садашњости и пројекција за будућност стално изнова комбинују, прерађују, преосмишљавају у нешто ново, а онда и још новије. Док би активности и ставови неких припадника надреализма могли да делују као незадовољавајући, нарочито према садашњим стандардима (а њих ће пак изнова процењивати будуће генерације), верујем да њихово бављење већ побројаним питањима има шта да каже данашњици, и онда када нису били у праву једнако колико и када јесу.

Један од главних покретача надреализма било је одбацивање вредности које је европско друштво покушало да им наметне. Као политичка бића, надреалисти су се гнушали ратоборног џингоизма, који је избио у први план током рата 1914–1918, и осећали су одбојност не само према самом рату већ и према друштвеном статусу кво који га је подстакао, као и према економским неједнакостима, очигледном расизму и интелектуалној млитавости која је уз то ишла. Као писци и уметници, одбацивали су – барем у теорији – каријеризам и самозадовољство који избијају из великог дела књижевности и уметности и који су довели до креативне стагнације, да не кажем прећутног или отвореног подржавања трошног друштвеног уговора. По природи, надреалистичка дела оживљава дух наглашеног одвајања од владајуће ортодоксије, било политичке, друштвене или естетске.

Средства којима су надреалисти настојали да одбију понуђене изборе западног света (његово убилачко угњетавање, као и баналност која отупљује ум) и да истовремено дају људском животу више и консеквентније значење, следила су неколико главних путева: потрага за чудесним, било помоћу аутоматског стваралаштва, несвесних стања или истраживањем случаја и случајности; инсистирање на хумору и игри; уздизање жеље и сексуалности до револуционарне силе, стална потрага за новим формама изражавања, заједно са претварањем обичних предмета у предмете жеље; преосмишљавање политичког активизма не као програма у вези само са надницама и радом, већ као много далекосежнијег ослобађања људског ума. Од свега наведеног, аспект надреализма који, према мом мишљењу, сажима све због чега он наставља да одјекује и кроз променљиве трендове и новонастале хитне ситуације јесте његова постојана увереност у то да чуда за којима је трагао представљају силу универзалне еманципације, свакоме надохват руке. Циљ је био да се испитају раније неслућени ресурси и да се ослободи потенцијал који сви ми поседујемо за чуђење, изумевање и лековити бес.

С тим на уму, ова књига се усредсређује на то како су разнолики модуси изражавања у надреализму – вербални, визуелни, концептуални, политички, аспиративни и искуствени – учествовали у замисли која је далеко надмашила чисто естетску сферу и која нужно остаје флуидна, настављајући да отвара нове могућности. Другим речима, важност надреализма није толико у делима која је он произвео колико у ставовима који су тим делима у основи. Ово би могло да изненади оне који сам покрет изједначавају са именима као што су Салвадор Дали, Хуан Миро, Ив Танги, Пол Елијар и Робер Деснос. Иако се надреализам сада нашироко сматра за уметнички и књижевни правац, и мада су његови главни представници заиста користили уметничка средства, њихови иницијални импулси били су углавном филозофски, политички и експериментални. Бретон, некадашњи студент медицине, који је

проучавао неурологију и психијатрију, дефинисао је надреализам као „психички аутоматизам у чистом стању, којим се изражава [...] стварно функционисање мисли”.³⁴ У својој суштини, надреализам тежи не ка естетском, него ка радикално новим средствима погледа на свет, чак и ка скупу етичких путоказа.

Штавише, често се судило да је надреализам, у поређењу са уметничким правцима као што су импресионизам, кубизам или експресионизам, допринео релативно малим бројем иконичних уметничких дела – ово гледиште је пре осамдесет година изнео, понајпре, Алфред Бар Јуниор,³⁵ у каталогу за изложбу *Фантастична уметност, дада надреализам*, коју је 1936. поставио у Музеју модерне уметности: када надреализам више не буде „арена контроверзи”, пише Бар, несумњиво ће се видети као правац који је произвео масу осредњих слика [...] добар број одличних и трајних уметничких дела, па чак и неколико ремек-дела”.³⁶ Тачно је да за сваким растопљеним часовником и сваком крзненом шољицом, за сваком Нађом и сваким Сељаком у Паризу или Андалузијским псом, долазе стотине књига и визуелних дела што у најбољем случају делују као деривати, а у најгорем као крајње немаштовита остварења, сировине за пародије. Међутим, да ли је ствар у томе? Без тих такозваних мањих дела (а ко има права да суди?), били бисмо сиромашнији у погледу илустрације за све оно што је надреализам изродио, инспирисао и омогућио.

То је један од изазова када се процењује наслеђе надреализма. Други је његов двосмислени статус јер је, с једне стране, реч о начину мишљења и понашања који је утро пут ослобађању, а са друге, о чеду ума појединаца – људских, сувише људских – подложних многима од оних истих предрасуда и ограничења које су тежили да одбаце. Мада су се критичари покрета и те како радо дохватили овог парадокса, који је мучио и савест његових присталица, он ипак пружа драгоцену форум за објективну и проницљиву дискусију о тим питањима.

Још један од изазова произилази из питања у којој мери признати истакнутост Андреу Бретону. Тачно је да управо његов „Манифест” из 1924. представља оснивачки документ надреализма, те да је његов аутобиографски текст *Нађа* (1928) најпознатије надреалистичко књижевно дело. Тачно је и то да је управо он, читавог живота, одржавао париску групу. Такође, изјаве које се цитирају када се упућује на надреалистички покрет најчешће јесу његове, пре свега зато што их је он формулисао убедљивије од било ког другог: стога Бретон остаје незаобилазна референца у свакој општој дискусији о надреализму. Истовремено, прелако је између Бретона, као особе, и надреализма, као мисаоног тока, повући знак једнакости. Иако великих преклапања има, од кључног је значаја да се одржи разлика између идеја које је Бретон пропাগирао и начина на које су те идеје практиковали он сâм и други, како су их свако за себе развијали и како су се те идеје преобликовале у правцима који често не одговарају намерама Бретонових иницијалних формулација. Како је јапански надреалиста Такенака Кјушичи приметио још 1930 – исте године када је Рене Домал изрекао

³⁴ “Manifesto of Surrealism” (1924), in Breton, *Manifestoes of Surrealism*, 26 [Бретон, „Манифест надреализма”, 36.]

³⁵ Алфред Х. Бар (Млађи) био је амерички историчар уметности, кустос и први (дугогодишњи) директор данас чувеног Музеја модерне уметности у Њујорку (МОМА). (Прим. прев.)

³⁶ Alfred H. Barr Jr., *Fantastic Art, Dada, Surrealism, izložbeni katalog* (New York: Museum of Modern Art, 1936), 8.

³⁷ Нав. према: D'Alessandro and Gale, *Surrealism Beyond Borders* (New York: MOMA, 2021), 14. Уп. и опаску португалског надреалисте Марија Сезаринија: „Може бити надреалиста и онај ко није читао Бретона. Може се читати Бретон и не бити надреалиста” (исто, 18).

своје упозорење – „Прави надреалисти иду корак даље од Бретона. Они нису ограничени надреализмом Бретоновог Манифеста.”³⁷

Иако се Бретон, дакле, често спомиње у овој расправи о наслеђу надреализма, то се чини уз пуну свест о истраживањима која су бацила ново светло на надреализам,

као и о онима која то управо чине, нарочито зато да би се зашло даље од претежно западноевропских, белих, мушких наратива, који су дуго доминирали проучавањем надреализма а за које су првокласни примери Бретон и многи међу најпознатијим надреалистима. Један од мојих циљева јесте да у поглављима која следе испитам зашто су надреализми (у множини) битни – незападни надреализми, родно флуидни надреализми, расно разнолики надреализми – те како су ове варијанте за данашњи свет можда и релевантније. Међутим, да би се њихов значај потпуно разумео, прво морамо да разумемо одакле су потекли. Чињеница је да су многи међу тим начинима изражавања, мада не сви, били инспирисани оним што је Бретон покренуо, чак и они који су потом кренули сасвим другачијим путевима.

Да би се испратио надреалистички подухват, усмерен ка бешавном споју уметности, књижевности, етике, идентитета, биографије, политике, филозофије, става и свеукупног труда постојања, неопходно је да се током ткања књиге уплићу и расплићу нити различитих расправа. Сваки покушај да се оне изолују, што су многи претходни коментатори чинили, води ка губитку суштинске енергије онога што за почетак оправдава бављење надреализмом. Још једном, надреализама је много, тако да су и најдогматичнији чланови покрета били склони да самима себи противрече, понекад и обесно, у покушају да га дефинишу.

С обзиром на то, да ова расправа не би била сасвим неразумљива, књигу сам грубо поделио у тематске групе: након поглавља које настоји да укаже на позадину и кључне теме, поглавље „Преображај/Трансформација” испитује надреалистичку потрагу за чудима, потрагу спроведену средствима као што су аутоматско стваралаштво и снови, преобликовање простора и претворбе предмета и форми изражавања. „Присвајање/Апропријација” се фокусира на то како надреалистичке технике дају нову сврху занимацијама као што су игре или пак оглашавања, али и на питања у вези с расом и културном апсорпцијом. Поглавље „Подривање/Субверзија” проучава етику надреализма у њеној примени на лично владање, друштвене норме и моћ хумора. „Преступ/Трансгресија” се бави питањима идентитета, нарочито с обзиром на полну политику и улогу жена у покрету. „Поремећај/Дисрупција” истражује равнотежу између надреалистичког политичког ангажмана, у оквиру комунистичке левице, конкретно, и њихове жеље да очувају независност свог мишљења и делања. На крају, „Револуција” процењује текуће наслеђе надреализма и лекције које се могу научити из успеха и промашаја овог покрета.

Књига, дакле, нема намеру да буде још једна историја надреализма, нити претендује на свеобухватност. Она пре настоји да прошири видик на главне замисли и циљеве надреализма, његов утицај и, понајвише, на његову релевантност. Нада се да ће провоцирати питања и даље дебате, више него што ће пружити одговоре.

Један од Бретонових бројних покушаја да сажме далекосежне циљеве покрета гласи: „Преобликујте свет, измените живот, преосмислите људско поимање скроз наскроз.“³⁸ То је, додуше, више него тежак налог, али и налог који је надреализам, сасвим сигурно, сачувао од окоштавања у пуки артефакт, с ког на сваких неколико година треба обрисати прашину да би се ставио на изложбене полице а потом опет гурнуо у фиоку.

И како то већ бива, ова последња тврдња добила је, нажалост, неочекивану прилику за проверу: замишљена мало пре ковида 19 и састављана током наредних година, ова је књига писана у контексту преокрета међу којима су глобална пандемија и резултујући друштвени поремећаји, убиства Џорџа Флојда, Брејона Тејлора, Ахмуда Арберија и премного других, стално разрачунавање (или пак неразрачунавање) с наслеђима расне неправде и огромних економских неједнакости, искључива политичка поларизација у све више и више држава и пратећа авет све аутократских режима и, управо док ово пишем, катастрофа рата у Украјини.

Надреализам се појавио у узнемирујуће сличним околностима, подстрекнут покољима у Првом светском рату и даље подстицан политичким и друштвеним немиром који је уследио у читавој Европи, појачаним претњом од пандемије шпанске грознице 1918–1920. Током деценија које су потом уследиле, његова оправданост и релевантност много су се пута доводиле у питање, али га нису помрачили, напротив, ни наступање Другог светског рата ни каснији Хладни рат, нити претња нуклеарним уништењем, коју уопште нисмо елиминисали, већ смо је само инкорпорирали у свој свакодневни живот. Да ли је заиста чиста случајност то што покрет управо доживљава препород интересовања, о којем сведочи поплава нових публикација и изложби које га истичу и као историјски и као савремени феномен?³⁹

Када је Рене Домал акценат ставио на катаклизмични аспект надреализма, радије него на списе, слике, филмове и друге артефакте које је покрет журно стварао, предвидео је круцијалну, али у то време ретко препознату истину: трајна новост и делотворност надреалистичке поруке зависиће од континуиране способности да се реагује на преокрете који се намећу и да се заузврат изазивају сопствени преокрети више него од умећа да се производе уметничка или књижевна дела. Више него иједна друга интелектуална струја модерног доба, надреализам је поставио свет који може да обухвати, као једнаке и недељиве, насилност побуне и страственост стваралаштва. Циљ ове књиге јесте да се међу надреалистичким идејама разлучи живо од мртвог, вибрантно од устајалог, да се процени да ли, и ако да – зашто револуција коју је надреализам настојао да подигне и даље има права да се, како се у једном од надреалистичких трактата од пре скоро сто година каже, квалификује као „први и увек.“

³⁸ "A Tribute to Antonin Artaud," in Breton, *Free Rein*, 78.

³⁹ Само у протеклих неколико година, организоване су, између многих других, и изложбе „Фантастичне жене“ у Музеју Луизијана у Копенхагену (2020), „Британски надреализам“ у Галерији Далвич у Лондону (2020), „Надреализам без граница“ у Уметничком музеју Метрополитен у Њујорку и у галерији Тејт модерн у Лондону (2021–2022), „Млеко снова“ на Бијеналу у Венецији (2022), „Објекти жеље“ у Музеју дизајна у Лондону (2022), као и догађања посвећена бројним надреалистичким уметницима, међу којима су и нека одомаћена имена, као и они који се тек сада процењују како ваља.

НА НАШОЈ СТАЗИ

Селективна библиографија чланака о Бору у међуратној периодици

Милош Алексић, Народна библиотека Бор

Уколико рад библиографа посматрамо у ширем смислу, као покушај бележења и чувања културних и цивилизацијских тековина деловања људи, садржај и циљ ове библиографије могу се сагледати као напор да се забележе трагови живота људи на одређеном микропростору, на простору Бора са рудником и његовом околином, кроз записе које нам доносе чланци из изабране периодике, током временског раздобља које је ограничено крајем Првог и почетком Другог светског рата. Целокупно међуратно доба обележено је динамичним развојем Бора, града кратке историје, на његовом путу преображаја из села и рударске колоније у насеље које је постепено попримало обресе већег урбаног центра. Повећање броја становника, ширење и модернизација рударске производње, изградња првих већих објеката јавне намене, организовано политичко деловање, оснивање неколико значајних удружења – представљају неке од најважнијих чинилаца овог развоја. Све ово је остало забележено и на страницама тадашње штампе, али је важно одмах напоменути да су вести о Бору биле врло ретке. Узроке, поред оног најочигледнијег – саме величине места, треба тражити и у ограниченом броју страна тадашњих листова, мању новинара који би извештавали са терена и неразвијености комуникацијских веза, као и у недостатку интересовања централне власти за живот људи у овом крају Србије. Међународни односи, престоничка политика, живот краљевске породице, сећање на Велики рат, забавне рубрике, романи у наставцима јесу оно што је углавном чинило садржај тадашњих листова. Унутрашњости земље је посвећиван ограничен простор, тек страница или две, и то већином за оне вести које су се тичале западних, новопридошних крајева земље.

Ова библиографија садржи описе чланака из дневних листова *Политика*, *Правда* и *Време*, и недељника *Илустровани лист*, објављених у периоду од 1918. до 1941. године, а који су у вези са Бором и борским рудником на било који начин. Избор серијских публикација чији саставни делови чине основ библиографије субјективан је и одраз је мишљења да је

реч о најзначајнијим листовима током међуратног периода. Време је дневни лист основан у децембру 1921. године. Од самог оснивања био је близак двору и режимски оријентисан, а за време Владе Милана Стојадиновића, који је био и власник листа, заступао је профашистичке ставове.

Дневни лист Правда излазио је од 1904. године, са краћим прекидом у 1915. и 1916. години. Убрзо након оснивања постао је близак напредњацима, а након Првог светског рата није био страначки оријентисан. Као занимљивост и прави подвиг за тадашње услове издваја се издавање часописа у ратно доба, у изгнанству у Солуну, у периоду од 1916. до 1918. године. Од 1913. године власници и уредници били су браћа Сокићи.

У јануару 1904. године браћа Рибникар покренули су дневни лист Политика, који је излазио до септембра 1915. године, а након Првог светског рата поново од септембра 1919. године. Једини је од три анализирана листа који је наставио рад и у годинама након Другог светског рата. Сва три гласила излазила су до 6. априла 1941. године и напада нацистичке Немачке на Југославију. Илустровани лист је био недељник који је излазио од 1919. до 1929. године, у почетку полумесечно, да би се од новембра 1920. године усталио недељни ритам његовог излагања.

¹ Целокупни садржај библиографске грађе може се пронаћи на порталу Дигитална НБС Народне библиотеке Србије (<https://digitalna.nb.rs/sf/NBS/Periodika>), као и у збирци Претражива дигитална библиотека Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ и сарадника (<https://pretraziva.rs/pretraga>).

² У библиографији нису обрађене кратке вести сведене на основну информацију у једној-две реченице, као што је, на пример, вест да је Министарство грађевине одобрило кредит за проширење пута Брестовачка бања – Црни врх (Време, 15. 10. 1926, стр. 2).

Током израде ове библиографије коришћена је грађа из дигитализоване збирке периодике Народне библиотеке Србије, као и дигитална збирка Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ у Београду, која омогућава претраживање по кључној речи, што је умногоме олакшало рад и уштедело време приликом истраживања, барем за онај део грађе који је ту доступан.¹ Истраживање је, услед обима прегледане грађе, било ограничено прво на наслове чланака у наведеним публикацијама, па се, уколико се из датог наслова могло закључити

да је чланак у вези са одабраном темом, прелазило на ближе упознавање са његовом садржином. Овакав приступ је, и поред очигледних мањкавости, резултирао прикупљањем највећег броја јединица везаних за тему ове библиографије, а њена евентуална непотпуност не умањује вредност онога што је њоме обухваћено.² Због уско дефинисане теме и специфичности грађе, није било претходних библиографија које би послужиле као почетна основа при изради ове. Библиографија ће стога бити од користи и будућим истраживачима, не само библиографима, већ свима онима који се баве завичајном историјом међуратног периода. Уједно може послужити и као добра почетна основа за ширење опсега истраживања и прикупљање нових библиографских јединица сличне тематике.

Тема је одабрана у жељи да се обједини разноврсна, ширем кругу углавном непозната врста грађе, и да се она пружи на увид свим читаоцима заинтересованим за збивања из прошлости Бора. Садржај библиографије допринеће и обogaћивању фонда Завичајног одељења Народне библиотеке Бор и дати скроман допринос проучавању завичајне историје. Чланци обухваћени библиографијом могу се посматрати и као својеврсна хроника живота и развоја града, јер представљају шаролик мозаик друштвених,

политичких и привредних активности у Бору између два светска рата. Пажљивије читање свакако ће допринети продубљивању нашег знања о прошлости и донети неки нови, до сада скривени детаљ. Новински чланци, иако не представљају примарне историјске изворе, доносе обиље занимљивих података који на себи својствен начин сликовито описују дух епохе у којој су настали. Њихова вредност се увећава уколико о ономе о чему се у њима пише не постоје други извори, што је свакако случај када говоримо о прошлости Бора.

Библиографија садржи 181 библиографску јединицу са основним описом. Опис јединица рађен је према Међународном стандарду за библиографски опис саставних делова – ISBD(CP), непосредним увидом у грађу (у дигиталном облику). Библиографске јединице класификоване су према хронолошком принципу, почев од најстаријих. Библиографија је аналитичка пошто се бави пописом чланака о Бору објављених у одређеним насловима периодике; такође је и ретроспективна, ограничена на период 1918–1941. године, завичајна је, самостална и тематска.

Ради веће прегледности и информативности, урађена су и три регистра: наслова, аутора и предметни регистар. Регистар аутора је врло кратак, јер је већина чланака непотписана. Од 181 јединице само 40 има ауторску одредницу. Од 40 потписаних чланака, 12 је потписано иницијалима, док су два потписана псеудонимом. Разрешење иницијала било је могуће само у неколико случајева.³

Прикупљена грађа може се грубо поделити у три тематске целине. Прву би чинили чланци о рударству, загађењу природне околине као последици ове делатности и о деловању Француског друштва Борских рудника (ФДБР), у чијем се власништву рудник тада налазио. Вести везане за ФДБР углавном су прожете духом југословенско-француског пријатељства, следећи главну спољнополитичку оријентацију Краљевине СХС/Југославије и њено ослањање на Француску као ратну савезницу. Тежина и опасност бављења рударским занимањем доводиле су до великог броја несрећа са смртним исходом, о чему нам такође сведочи одређен број чланака. Приче о злочинима, убиствима и криминалу тада су, као и данас, привлачиле пажњу читалаца жељних сензације, и оне спадају у другу тематску групу чланака. Трећу целину – најзанимљивију и из историјског угла гледано највреднију групу вести чине чланци у вези са разноврсним облицима друштвеног живота у Бору. Као најзанимљивији прилози издвајају се они о Соколском друштву, изградњи болнице и школе, прославама значајних јубилеја и слично.

Најстарији пронађени релевантан текст из посматраног периода објављен је у августу 1920. године у *Илустрованом листу*. Аутор чланка је Драгољуб Илић, учитељ из Бора, који је познат и као први завичајни књижевни стваралац.⁴ У истом броју штампане су и занимљиве фотографије борског рудника чији је аутор Михајло Марковић, фотограф из Зајечара.

³ За разрешење иницијала и друге податке о ауторима коришћени су следећи извори: Слободан Богуновић, Људи Политике: лексикон сарадника: (1904–1941) (Београд: Политика, 2019); Драгољуб Миљковић, Политика: сведок нашег доба (Београд: Народна књига: Просвета, 1984); Вук Драговић, Српска штампа између два рата: основа за библиографију српске периодике (1915–1945) (Београд: Српска академија наука, 1956); Архивско наслеђе: часопис за архивистику и историографију (Зајечар, Историјски архив „Тимочка Крајина“, 2003–), CONOR.SR – Нормативна датотека личних имена и назива корпорација (<https://plus.cobiss.net/cobiss/sr/sr/conor>), као и сами листови. (Прим. ур.)

⁴ Весна Тешовић, Библиографија борског књижевног стваралаштва у XX веку (Бор: Народна библиотека Бор, 2004).

Проблем загађења, присутан од самог отварања рудника, постао је још израженији у годинама након Првог светског рата, наредо са повећањем производње, што је довело до тога да се у новембру 1926. године о томе поведе и расправа у Народној скупштини, кроз интерпелацију Васе Франићевића, радикалског посланика из Зајечара. Одговор ФДБР-а на ове оптужбе изнео је Борђе Вајферт, представник компаније у Београду, у два опширна чланка објављена у листовима *Политика* и *Време*. О штетном утицају рудника на околна села писао је и песник Раде Драинац у два текста објављена у *Правди* током априла и маја 1934. године. Посебно је занимљиво то што београдска штампа није извештавала о протестима становништва села у околини рудника који су се одиграли у мају и јуну 1935. године и који су у историографији остали упамћени под називом Влашка буна. *Политика* нам 19. маја 1935. године доноси само један опширан чланак у коме се објашњавају узроци незадовољства и степен загађења околине. *Правда* се 7. јуна исте године ограничила на кратку вест у којој се спомиње сазивање комисије која ће испитати узроке и посредовати у сукобу између компаније и локалног становништва. *Време* није пренело ниједну вест о овим догађајима.

Интересантне су вести и пропратне фотографије објављене 1934. године поводом изградње болнице у Бору, као и отварања нове школе 1937. године, узимајући у обзир да се оба ова објекта и данас користе. Најопширнији чланци тичу се свечаности уприличених поводом почетка изградње нових рударских постројења 1936. године и завршетка радова 1938. године, чему је присуствовао и председник Владе Милан Стојадиновић, а о овим посетама известила су сва три листа чији су чланци обрађени у овој библиографији. Ратна збивања одразила су се на судбину рудника и пре почетка рата у Краљевини Југославији. У фебруару 1941. године Немачка је постала власник рудника у Бору, приморавши окупирану Француску на продају акција компаније. О овим збивањима писано је у листу *Време*.

1920.

1.

МАРКОВИЋ, Михајло

Борски рудник у Србији : život u našem највећем rudniku bakra⁵ : [фотографије] / Мих[ајло] Марковић.

У : Илустровани лист = Ilustrovani list. – ISSN 1451–2882. – Год. 1, бр. 12 [14] (16. VIII – 31. VIII 1920), стр. 6.

2.

ИЛИЋ, Драгољуб П.

Борски рудник / Драгољуб П. Илић ; [фотограф] Михајло Марковић. – Зај. ствар. насл.: Naš највећи rudnik bakra u Boru : неколико слика из једног рудника наше богате земље.

У : Илустровани лист = Ilustrovani list. – ISSN 1451–2882. – Год. 1, бр. 12 [14] (16. VIII – 31. VIII 1920), стр. 7.

⁵ Илустровани лист је за наслове и поднасловe чланака комбиновао ћирилицу и латиницу; краћи текстови и натписи штампани су на оба писма, док су се делови дужих „преводили“ на латиницу. (Прим. ур.).

3.

Набавка из Борског рудника.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 16, бр. 4485 (17. октобар 1920), стр. 3.

1922.

4.

Експлозија у руднику.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 18, бр. 18 (20. јануар 1922), стр. 3.

5.

Разбојништво у Бору.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 18, бр. 5065 (31. мај 1922), стр. 4.

6.

Борски мајдан.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 18, бр. 179 (4. јул 1922), стр. 3.

1923.

7.

Г. Ђорђе Вајферт : Борски рудник.

У : Илустровани лист. – ISSN 1451–2882. – бр. 37 (13. IX – 20. IX 1923), стр. 5–6, 11.

1924.

8.

Француски ђаци у Београду.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 4, бр. 944 (6. август 1924), стр. 5.

9.

Одужење дуга.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 21, бр. 5856 (14. август 1924), стр. 5.

1926.

10.

Бугарски разбојници убили су инжењера Борског рудника, његову жену и сина.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 6, бр. 1745 (28. октобар 1926), стр. 5.

11.

Рад управе Борског рудника : Образоваће се једна комисија од стручњака и два народна посланика, која ће испитати рад.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 6, бр. 1774 (26. новембар 1926), стр. 5.

12.

Комисија ће прегледати Борски рудник.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 22, бр. 324 (26. новембар 1926), стр. 3.

13.

Обласни избори : У крајинској области.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 23, бр. 6704 (22. децембар 1926), стр. 4.

14.

ВАЈФЕРТ, Ђорђе (1850–1937)

О раду друштва Борског Рудника : Поводом интерпелације народног посланика г. Васе Франићевића / Ђорђе Вајферт.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 23, бр. 6706 (24. децембар 1926), стр. 5.

15.

ВАЈФЕРТ, Ђорђе (1850–1937)

Поводом интерпелације народног посланика г. Васе Франићевића о раду Друштва Борског рудника / Ђорђе Вајферт.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 6, бр. 1802 (24. децембар 1926), стр. 4.

1927.

16.

Ванредни збор акционара Друштва Борских рудника.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 7, бр. 1857 (20. фебруар 1927), стр. 2.

17.

МИЛИВОЈЕВИЋ, П.

Панорама фабрике чувеног Борског рудника бакра у Зајечару : [фотографије] / П. Миливојевић.

У : Илустровани лист = Ilustrovani list. – ISSN 1451–2882. – Год. 7, бр. 22 (5. VI 1927), стр. 15.

18.*⁶

Д. Т.

Из наших крајева : Брестовачка бања / Д. Т.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 7, бр. 1976 (23. јун 1927), стр. 9.

19.

Три збора у Злоту.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 24, бр. 6952 (5. септембар 1927), стр. 2.

20.

Белешке : Француско друштво борских рудника.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 7, бр. 2104 (29. октобар 1927), стр. 6.

21.

Нетачне вести о продаји акција Борског Рудника енглеским капиталистима.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 7, бр. 2144 (8. децембар 1927), стр. 8.

1928.

22.

Смрт Луке Берића.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 8, бр. 2305 (24. мај 1928), стр. 3.

23.

ДРАГОВИЋ, Вук (1900–1974)

Анкета у мајданпечком руднику : Рударска колонија Мајданпек / Вук Драговић

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 25, бр. 7404 (9. децембар 1928), стр. 8.

24.

Прилози са забаве у Бору.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 25, бр. 7404 (9. децембар 1928), стр. 11.

25.

МИЛИЋ, Предраг

Из Борског рудника : Чиновничка колонија, Православна црква у старовизантском стилу [фотографије] / Предраг Милић.

У : Илустровани лист. – ISSN 1451–2882. – бр. 51 (23. децембар 1928), стр. 15.

⁶ С обзиром на то да су листови имали више дневних издања, звездицом су означени прилози објављени само у једном од њих и доступни само у једном од два наведена репозиторијума дигитализованих новина. (Прим. ур.)

1929.

26.

Земљорадничка задруга у Бору.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 9, бр. 2598 (17. март 1929), стр. 8.

27.

ДИМИТРИЈЕВИЋ, Бранко (1891–1959)

Злато у Србији / Брандим. – Право име аутора: Бранко Димитријевић.

У : Илустровани лист. – ISSN 1451–2882. – бр. 11 (17. март 1929), стр. 5–7.

28.

Где је пензионисани капетан Спира Перовић, који је нестао из Београда на Велику Суботу? : Рус Константин Александрович Рикман јавио се из Бора, где је нашао себи службу.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 9, бр. 2652 (14. мај 1929), стр. 5.

29.

Загонетна смрт човека исеченог на комаде : Обдукција није могла да утврди како је злочинац убио непознатог.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 26, бр. 7553 (14. мај 1929), стр. 6.

30.

МИЛОСАВЉЕВИЋ

Брестовачка бања / Милосављевић.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 9, бр. 2689 (20. јун 1929), стр. 6.

31.

Излет сокола у Бор.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 9, бр. 2689 (20. јун 1929), стр. 8.

32.

Соколске свечаности у Бору.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 26, бр. 7590 (20. јун 1929), стр. 5.

33.

Хапшење школског благајника у Бору, Михаила Анђелиновића који је оптужен да је проневерио 120 000 динара.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 9, бр. 2706 (9. јул 1929), стр. 4.

34.

Маскирани разбојници на нечувено зверски начин муче и премлаћују једног сељака и његову жену.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 9, бр. 2738 (10. август 1929), стр. 4.

1930.

35.*

Пушчана борба са једним опасним разбојником и његовом љубавницом.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 10, бр. 2939 (2. март 1930), стр. 9.

36.

Изградња водовода у Бору.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 27, бр. 7857 (19. март 1930), стр. 11.

37.*

Наше село : Једно интересантно тровање у Кривељу.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 10, бр. 2958 (21. март 1930), стр. 3.

38.

Стогодишњица Тимочке крајине.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 27, бр. 7897 (1. мај 1930), стр. 8.

39.*

Зајечар : Француски дан у Бору.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 10, бр. 3015 (21. мај 1930), стр. 5.

40.*

Зајечар : Освећење новог звона у Бору.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 10, бр. 3020 (26. мај 1930), стр. 6.

41.*

Освећење споменика изгинулим ратницима у Кривељу.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 10, бр. 3025 (31. мај 1930), стр. 7.

42.*

Зајечар : Стрељачке утакмице у Бору

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 10, бр. 3146 (1. октобар 1930), стр. 7.

43.

Генерал Жино-Гамбета и његови афрички коњаници.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 10, бр. 3157 (12. октобар 1930), стр. 3.

1931.

44.*

Дрзак разбојнички напад код Борског Рудника.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 11, бр. 3258 (24. јануар 1931), стр. 7.

45.*

У Бору је основано Соколско друштво.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 11, бр. 3269 (4. фебруар 1931), стр. 7.

46.

ЛУЧИЋ

Пожар у Борском руднику : Један инжењер и два радника налазе смрт у рударском окну, угушени отровним гасовима / Лучић.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 11, бр. 3302 (9. март 1931), стр. 5.

47.

Нове велике инвестиције у борском руднику.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 11, бр. 3317 (24. март 1931), стр. 2.

48.*

Зајечар : Подизање Соколског дома.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 11, бр. 3327 (3. април 1931), стр. 7.

49.

Збор Француског друштва Борских рудника.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 11, бр. 3338 (17. април 1931), стр. 4.

50.

БЕЛИЋ, Милорад (1895–1963)

О рударским радницима : Предавање г. Милорада Белића, заменика секретара Радничке коморе.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 28, бр. 8240 (18. април 1931), стр. 6.

51.

Подизање Соколског дома у Бору.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 11, бр. 3373 (23. мај 1931), стр. 5.

52.*

Убио друга перорезом.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 11, бр. 3379 (29. мај 1931), стр. 7.

1932.

53.

Интерпелација г. М. Драговића о Борском руднику.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 12, бр. 3353 (3. март 1932), стр. 4.

54.

Годишња скупштина добротворног фонда „Св. Ђорђе“.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 28, бр. 128 (7. мај 1932), стр. 3.

55.

Брестовачка Бања у Тимочкој крајини : Бања старих кнежевских вила и гурманлука.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 12, бр. 3789 (15. јул 1932), стр. 6.

1933.

56.

Производња бакра у Борском руднику.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 29, бр. 10120 (11. јануар 1933), стр.9.

57.

Повећање производње у Борском руднику.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 30, бр. 8861 (12. јануар 1933), стр. 8.

58.

Тимочани и Крајинци у Београду.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 30, бр. 8901 (2. март 1933), стр. 5.

59.

Академија Соколског друштва у Бору.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 29, бр. 10191 (23. март 1933), стр. 5.

60.

НИКОЛИЋ, Борђе (1899–1964)

Данас се у Зајечару отварају две изложбе : Почетак свечаности поводом стогодишњице ослобођења Тимочке крајине / Ђ. [Борђе] Николић.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 30, бр. 8979 (14. мај 1933), стр. 2.

61.

НИКОЛИЋ, Борђе (1899–1964)

Њ. В. Краљ на прослави стогодишњице ослобођења Тимочке крајине / Ђ. [Борђе] Николић

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 30, бр. 8980 (15. мај 1933), стр. 1–2.

62.

Апотеке у Бабушници и Злоту.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 30, бр. 9041 (17. јул 1933), стр. 7.

63.

Аутобуска веза Зајечар – Бор.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 29, бр. 10309 (19. јул 1933), стр.11.

64.*

ЏОНИЋ, Драгољуб (1915–1995)

Прослава у Бору / Д. [Драгољуб] Џ. [Џонић]

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 29, бр. 10311 (21. јул 1933), стр.13.

65.

Потврђивање кандидатских листа.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 13, бр. 4146 (23. јул 1933), стр. 3.

66.

Национална прослава у Бору.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 29, бр. 10319 (29. јул 1933), стр.7.

67.

Освећење Соколског дома и заставе у Бору.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 30, бр. 9091 (5. септембар 1933), стр. 7.

68.

Освећење Соколског дома и заставе у Борском Руднику.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 13, бр. 4192 (7. септембар 1933), стр. 9.

69.

Спорт у унутрашњости.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 29, бр. 10359 (7. септембар 1933), стр.13.

70.

Освећење Соколског дома и заставе у Бору.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 13, бр. 4196 (11. септембар 1933), стр. 7.

71.

Француски посланик обилази Тимочку крајину.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 30, бр. 9098 (12. септембар 1933), стр. 7.

72.

БЕЛИЋ, Милорад (1895–1963)

Десет дана међу рударима : Цела једна породица „живи“ са 162 динара месечне зараде / Милорад Белић.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 30, бр. 9120 (4. октобар 1933), стр. 5.

73.

Бушећи рупе за динамит.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 30, бр. 9132 (16. октобар 1933), стр. 9.

74.

Погибија у Борском руднику.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 29, бр. 10401 (19. октобар 1933), стр.5.

75.

Тринаест сељака из околине Бора жалило се јуче на борски рудник : Цело њихово село и околина остало је без плодне земље.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 30, бр. 9183 (6. децембар 1933), стр. 9.

76.

Д. Ј.

За последњих неколико година фудбал је у Зајечару много напредовао / Д. Ј.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 30, бр. 9186 (9. децембар 1933), стр. 10.

77.

Д.

У трезорима Народне банке од јуче налази се једна полуга злата из наших рудника / Д.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 30, бр. 9201 (24. децембар 1933), стр. 9.

1934.

78.

Привредне вести : Француско друштво борских рудника.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 31, бр. 9317 (25. април 1934), стр. 13.

79.

ДРАИНАЦ, Раде (1899–1943)

Анкета у Борском руднику : Сељаци из околине, којима дим и гасови ниште усева очекују правичније решење од меродавних / Раде Драинац.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 30, бр. 10589 (29. април 1934), стр.5.

80.

Друштвене вести : Француско друштво борских рудника.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 30, бр. 10593 (3. мај 1934), стр.18.

81.

ДРАИНАЦ, Раде (1899–1943)

Анкета у Борском руднику : После рата компанија је зарадила преко пола милиона франака / Раде Драинац.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 30, бр. 10594 (4. мај 1934), стр.4.

82.

Кроз нашу земљу : Платио је главом.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 31, бр. 9327 (6. мај 1934), стр. 13.

83.

Испраћај директора Београдске железничке дирекције г. Димитрија Наумовића.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 14, бр. 4447 (27–29. мај 1934), стр. 13.

84.

Народна банка откупила је јуче, прво злато извађено из Борских рудника.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 14, бр. 4459 (10. јун 1934), стр. 7.

85.

И Борски рудници почели су јуче да лиферују злато издвојено из бакра : Народна банка примила је од Борских рудника 50 килограма злата издвојеног из бакра електролитичким путем у Амстердаму.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 31, бр. 9361 (11. јун 1934), стр. 4.

86.

Народна банка откупила је од Француског друштва Борских рудника још 52 кгг. злата у прометној вредности од 2 450 000 динара.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 14, бр. 4470 (21. јун 1934), стр. 8.

87.

Нов прилив злата из домаћих рудника у Народну банку : Јачање златне подлоге Народне банке.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 31, бр. 9371 (21. јун 1934), стр. 5.

88.

ПЛИВЕЛИЋ, Оскар (?–1945)

Љубоморни руски избеглица убио своју жену, па извршио самоубиство / О. [Оскар] Пливелић.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 30, бр. 10672 (21. јул 1934), стр. 17.

89.

Кроз нашу земљу : Црквено звоно.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 31, бр. 9403 (23. јул 1934), стр. 8.

90.

ПЛИВЕЛИЋ, Оскар (?–1945)

Једна лепа рударска свечаност : У Бору је, на свечан начин, освећена нова модерна болница / О. [Оскар] П. [Пливелић]

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 14, бр. 4522 (12. август 1934), стр. 2.

91.

У Бору је освећена велика, модерна болница.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 31, бр. 9424 (13. август 1934), стр. 5.

92.

Борски рудник : Поводом освећења нове болнице.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 30, бр. 10710 (28. август 1934), стр. 7.

93.

Свечаности у Зајечару : Њ. Св. Патријарх на прослави стогодишњице оснивања Тимочке епархије.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 30, бр. 10735 (22. септембар 1934), стр. 4.

94.

У Борском Руднику, на 200 метара испод земљине површине, погинуо је један радник.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 14, бр. 4648 (16. децембар 1934), стр. 12.

1935.

95.

ШАНТИЋ, Милан С. (1905–1982)

На опустошеним пољима златног Бора : Отровни гасови из Борског рудника уништили плодна поља и затровали воде / Милан Шантић.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 32, бр. 9696 (19. мај 1935), стр. 5–6.

96.

БЕЛИЋ, Милорад (1895–1963)

Анкета о приликама рудара на рудницима у Србији : Има рудника који дугују рудницима за наднице преко 700 000 динара / Милорад Белић.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 31, бр. 10983 (29. мај 1935), стр. 5.

97.

Коминике о инциденту код Борског рудника.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 31, бр. 10992 (7. јун 1935), стр. 3.

98.

Несрећа у Борском руднику : На 300 метара испод површине један радник је затрпан рудом.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 15, бр. 4818 (11. јун 1935), стр. 5.

1936.

99.

К. М.

Крваво разрачунавање двојице рудара због жене / К. М.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 32, бр. 11378 (27. јун 1936), стр. 13.

100.

Развој тешке индустрије у Југославији : У Бору се подиже фабрика за електролизу бакра.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 16, бр. 5213 (21. јул 1936), стр. 8.

101.

Данас се у Бору полажу темељи постројењима за електролизу бакра.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 16, бр. 5218 (26. јул 1936), стр. 8.

102.

Претседник владе са петорицом министара стигао је јуче у Бор.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 33, бр. 10119 (26. јул 1936), стр. 8.

103.

Велика свечаност у Борском руднику : У недељу се на свечан начин отварају нова техничка постројења.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 32, бр. 11407 (26. јул 1936), стр. 3.

104.

ЛОПАНДИЋ, Душан Ј. (1905–1995)

Свечаном освећењу темеља рафинерије бакра у Бору присуствовао је председник владе г. др. Милан Стојадиновић : Поред председника, присуствовало је још пет чланова владе / Д. [Душан] Лопандић.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 33, бр. 10120 (27. јул 1936), стр. 5.

105.

НОВАКОВИЋ, Радош (1915–1979)

Велике привредне манифестације у Бору : Јуче је ударен камен-темељац новој рафинерији бакра у Борском руднику / Радош Новаковић; [фотограф Богољуб Цикота].

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 16, бр. 5219 (27. јул 1936), стр. 5.

106.

СИМИЋ, Момчило

У присуству председника и чланова владе освећени су данас у Бору темељи нових постројења за електролизу бакра / Момчило Симић.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 32, бр. 11408 (27. јул 1936), стр. 3–4.

107.

СИМИЋ, Момчило

Анкета министра г. Цветковића о условима рада у Борском руднику / Момчило Симић.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 32, бр. 11408 (27. јул 1936), стр. 4.

108.

Тешка несрећа у Борском руднику : Одроњена стена тешка 15 000 килограма смрвила два радника.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 16, бр. 5224 (1. август 1936), стр. 7.

109.

У Борском руднику погинула су два радника.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 33, бр. 10127 (3. август 1936), стр. 10.

110.

Конференција ЈРЗ у Борском руднику.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 16, бр. 5236 (13. август 1936), стр. 4.

111.

Подизање фабрике за добијање електролитичког бакра у Бору.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 16, бр. 5307 (23. октобар 1936), стр. 6.

112.

Освећењу заставе Француско-југословенске акције присуствоваће француски посланик гроф Дампијер.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 16, бр. 5319 (4. новембар 1936), стр. 11.

113.

Пријатељство са Француском : Освећена је застава народне француско-југословенске акције.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 33, бр. 10225 (9. новембар 1936), стр. 6.

114.

Ванредни збор акционара Француског друштва Борских рудника.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 16, бр. 5343 (28. новембар 1936), стр. 6.

115.

Борски рудници повећали су свој акцијски капитал.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 16, бр. 5357 (12. децембар 1936), стр. 6.

116.

Производња злата у Југославији.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 16, бр. 5357 (12. децембар 1936), стр. 6.

1937.

117.

Живот Ђорђа Вајферта.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 17, бр. 5386 (13. јануар 1937), стр. 9.

118.

Умро је најстарији београдски индустријалац и почасни гувернер Народне банке Ђорђе Вајферт.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 34, бр. 10287 (13. јануар 1937), стр. 5.

119.

Биланс рударства за 1936. годину : Велико интересовање страног капитала за наше рудно богатство.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 34, бр. 10288 (14. јануар 1937), стр. 15.

120.

Борђе Вајферт, пионир нашег рударства и доајен престоничких индустријалаца, преминуо је јуче.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 33, бр. 11577 (14. јануар 1937), стр. 3.

121.

Д. М.

Украдена каса Земљорадничке задруге у Брестовцу / Д. [Душан] М. [Мијатовић].

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 33, бр. 11580 (17. јануар 1937), стр. 7.

122.

Београд се опростио са Борђем Вајфертом : Посмртни остаци пок. Борђа Вајферта јуче су свечано испраћени до савског пристаништа одакле су бродом пренесени у Панчево.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 34, бр. 10289 (15. јануар 1937), стр. 6.

123.

Д. М.

Несрећа у Борском руднику / Д. [Душан] М. [Мијатовић]

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 33, бр. 11589 (26. јануар 1937), стр. 14.

124.

ИЛИЋ, Петар А. (1863–1941)

Успомене на Борђа Вајферта / Петар А. Илић.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 33, бр. 11596 (2. фебруар 1937), стр. 6.

125.

Белешке : Јавна захвалност.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 17, бр. 5410 (6. фебруар 1937), стр. 11.

126.

Производња злата у Југославији расте.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 17, бр. 5411 (7. фебруар 1937), стр. 6.

127.

Производња Борских рудника.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 17, бр. 5415 (11. фебруар 1937), стр. 6.

128.

Уредба о повластицама Друштву борских рудника ступила на снагу.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 17, бр. 5428 (24. фебруар 1937), стр. 6.

129.

Уредба о повластицама Француског друштва борских рудника.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 33, бр. 11618 (24. фебруар 1937), стр. 4.

130.

Бор подиже перioniцу са капацитетом од 300 вагона руде дневно.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 17, бр. 5448 (16. март 1937), стр. 6.

131.

Наоружани разбојници убили у Борском Руднику једног сељака.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 33, бр. 11638 (16. март 1937), стр. 9.

132.

Загонетно убиство.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 34, бр. 10351 (18. март 1937), стр. 10.

133.

К. М.

Похватани су разбојници који су у Бору убили Траила Козака / К. М.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 33, бр. 11640 (18. март 1937), стр. 16.

134.*

К. М.

Непознати разбојници опљачкали надзорника Борског рудника и убили његовог брата / К. М.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 33, бр. 11643 (21. март 1937), стр. 7.

135.

Директор Борских рудника Анри Пиерари погинуо у аутомобилској несрећи.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 17, бр. 5463 (31. март 1937), стр. 1.

136.

Годишњи збор акционара француског друштва Борских рудника.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 17, бр. 5478 (15. април 1937), стр. 8.

137.

Збор акционара Француског друштва Борских рудника.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 33, бр. 11669 (16. април 1937), стр. 7.

138.

СРЕЋКОВИЋ, М.

Тимофејев све зна и све ради : Брестовачки специјалист за све занате / М. Срећковић.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 17, бр. 5484 (21. април 1937), стр. 10.

139.

Нова управа Четничког удружења у Бору.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 33, бр. 11676 (23. април 1937), стр. 5.

140.*

Друштво борских рудника купило је две собе у париској Универзитетској вароши за југословенске студенте.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 33, бр. 11678 (25. април 1937), стр. 3.

141.

У париском универзитетском насељу легатом управе Борских рудника још две собе основане су за југословенске студенте.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 17, бр. 5500 (10. мај 1937), стр. 3.

142.

СРЕЋКОВИЋ, М.

Да приликом експлозије једне mine камен није треснуо поред черге и убио једно Циганче Бор ни данас не би имао електрично осветљење / М. Срећковић.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 17, бр. 5511 (21. мај 1937), стр. 7.

143.

Још један свиреп злочин хајдука Јоргована Михаиловића и Павла Докића који су уцењени са укупно 160 000 динара : На трлу у близини Бора убијени су на свиреп начин један сељак и његова жена.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 17, бр. 5535 (14. јун 1937), стр. 6.

144.

Рафинерија за бакар у Бору биће довршена до фебруара 1938.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 17, бр. 5584 (4. август 1937), стр. 6.

145.

ПАЛИГОРИЋ, М.

Једна лепа манифестација југословенско-француског пријатељства : Данас је у Бору код Зајечара освећена модерна основна школа „Дом Краља Александра Првог“, коју је подигло Француско друштво борских рудника / М. Палигорић.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 33, бр. 11831 (27. септембар 1937), стр. 4.

146.

Са свечаног освећења модерне основне школе „Дом Краља Александра” у Бору код Зајечара.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 33, бр. 11834 (30. септембар 1937), стр. 13.

1938.

147.

Зет искасапио ташту и тешко повредио своју жену.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 35, бр. 10797 (21. јун 1938), стр. 11.

148.

Последњем хомољском хајдуку приближује се крај... : Павле Докић појавио се на салашима у близини Бора.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 18, бр. 5897 (22. јун 1938), стр. 5.

149.

Отварање фабрике за рафинисање бакра у Бору.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 34, бр. 12100 (23. јун 1938), стр. 9.

150.

Пред последњи чин крваве хајдучије у Хомољу : На „црној листи” у Жагубици налази се 105 јатака хајдука Павла Докића.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 17, бр. 5898 (23. јун 1938), стр. 5.

151.

У суботу биће у Бору свечано пуштена у рад нова фабрика за електролизу бакра.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 17, бр. 5898 (23. јун 1938), стр. 4.

152.

Б. К.

У присуству претседника владе г. др. Милана Стојадиновића јуче су у Бору освећена постројења за електролизу бакра : На овој свечаности поред осталих угледних званика били су министри г. Д. Летица, М. Врбанић и Б. Кујунџић и француски посланик г. Брижер / Б. К.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 35, бр. 10809 (3. јул 1938), стр. 5–6.

153.

Говор претседника владе г. др. Стојадиновић на освећењу за електролизу бакра у Борском Руднику : „Наш први период је завршен, али после овог свршетка има да дође нов почетак, нов програм рада”.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 17, бр. 5908 (3. јул 1938), стр. 4–5.

154.

ЂОКОВИЋ, Милан (1908–1993)

Свечано освећење и пуштање у рад рафинерије бакра у Бору : Свечаном освећењу присуствовао је претседник владе г. др. Стојадиновић / Милан Ђоковић.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 34, бр. 12110 (3. јул 1938), стр. 3.

155.

ЦИКОТА, Богољуб (1909–1975)

Освећење нове фабрике за електролизу бакра у Бору : Претседник владе г. др. Стојадиновић о претстојећем великом програму за изградњу наше националне индустрије / Богољуб Цикота. – фотографије.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 17, бр. 5908 (3. јул 1938), стр. 1.

156.

После завршене свечаности освећења нове творнице за електролитично рафинисање бакра : Претседник владе г. др. Стојадиновић и остали говорници истакли су, у здравицама на банкету, значај овог предузећа.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 34, бр. 12111 (4. јул 1938), стр. 5–6.

157.

Лепа прослава једног радника : Осамдесет пет година живота и пола века у браку.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 34, бр. 12114 (7. јул 1938), стр. 11.

158.

У Бору је основано удружење носилаца Албанске споменице.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 34, бр. 12114 (7. јул 1938), стр. 11.

159.

Прослава француског националног празника у Борском руднику.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 34, бр. 12120 (13. јул 1938), стр. 8.

160.

Вашар у Бору.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 35, бр. 10831 (25. јул 1938), стр. 13.

161.

На великом збору Југораса у Бору коме је присуствовало 5 000 радника говорио је г. др. Б. Пешић о социјалној политици владе г. др. Стојадиновића.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 17, бр. 5930 (25. јул 1938), стр. 4.

162.

Бор је првак Тимочке жупе.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 34, бр. 12133 (26. јул 1938), стр. 11.

163.

Несрећа у Борском руднику.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 35, бр. 10833 (27. јул 1938), стр. 6.

164.*

Освећење четничке заставе у Бору.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 34, бр. 12185 (15. октобар 1938), стр. 20.

165.

Обесио се зато што је вољу пребио ногу.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 35, бр. 10915 (17. октобар 1938), стр. 6.

166.

Четничко удружење у Бору осветило је јуче своју заставу.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 35, бр. 10915 (17. октобар 1938), стр. 8.

1939.

167.

Производња бакарне руде у Борском руднику.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 35, бр. 12292 (30. јануар 1939), стр. 7.

168.

Слава Удружења занатлија у Бору.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 35, бр. 12298 (5. фебруар 1939), стр. 4.

169.

Брестовачка бања, лековита, пријатна и јевтина.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 35, бр. 12379 (27. април 1939), стр. 7.

170.

Конференције г. К. Милетића.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 35, бр. 12463 (20. јул 1939), стр. 2.

171.

Министар г. Томић у Зајечару и Бору.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 35, бр. 12609 (11. децембар 1939), стр. 4.

172.

Освећење заставе „Југораса“ у Бору.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 36, бр. 11326 (11. децембар 1939), стр. 7.

173.

У Борском руднику освећена је застава Југораса коју је даровао претседник владе г. Драгиша Цветковић : На овој свечаности претседника владе заступао је министар г. Јеврем Томић.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 19, бр. 6425 (11. децембар 1939), стр. 4.

1940.

174.

Збор Југораса у Борском руднику.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 20, бр. 6447 (2. јануар 1940), стр. 6.

175.

Д. Ј.

Француско друштво Борских рудника оденуло је децу сиромашних радника / Д. Ј.

У : Правда. – ISSN 1821–360X. – Год. 36, бр. 12642 (13. јануар 1940), стр. 7.

176.*

Соколска смотра у Бору.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 20, бр. 6576 (17. мај 1940), стр. 9.

177.

М. А.

Брестовачка бања / др М. А.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 20, бр. 6643 (24. јул 1940), стр. 7.

178.

Борски рудници прећи ће из француских у немачке руке : Банка „Мирабо“ спремна је да се дизаинтересује за акције ових рудника.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 20, бр. 6790 (18. децембар 1940), стр. 8.

1941.

179.

Син и мајка отровали се угљеном моноксидом.

У : Политика. – ISSN 0350–4395. – Год. 38, бр. 11720 (19. јануар 1941), стр. 17.

180.

Борски рудници прешли су у немачке руке.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 21, бр. 6845 (14. фебруар 1941), стр. 6.

181.

Откуп акција борских рудника од досадашњих власника претставља веома велику финансијску трансакцију између Француске и Немачке.

У : Време. – ISSN 1451–4524. – Год. 21, бр. 6846 (15. фебруар 1941), стр. 6.

Регистар наслова

Академија Соколског друштва у Бору – 59

Анкета министра г. Цветковића о условима рада у Борском руднику – 107

Анкета о приликама рудара на рудницима у Србији – 96

Анкета у Борском руднику – 79, 81

Анкета у мајданпечком руднику – 23

Апотеке у Бабушници и Злоту – 62

Аутобуска веза Зајечар – Бор – 63

Белешке – 20, 125

Београд се опростио са Ђорђем Вајфертом – 122

Биланс рударства за 1936. годину – 119

Бор је првак Тимочке жупе – 162

Бор подиже перионицу са капацитетом од 300 вагона руде дневно – 130

Борски мајдан – 6

Борски рудник – 2, 92

Борски рудник у Србији – 1

Борски рудници повећали су свој акцијски капитал – 115

Борски рудници прећи ће из француских у немачке руке – 178

Борски рудници прешли су у немачке руке – 180

Брестовачка бања – 30, 177

Брестовачка бања, лековита, пријатна и јевтина – 169

Брестовачка Бања у Тимочној крајини – 55

Бугарски разбојници убили су инжењера Борског рудника, његову жену и сина – 10

Бушећи рупе за динамит – 73

- Ванредни збор акционара Друштва Борских рудника – 16
- Ванредни збор акционара Француског друштва Борских рудника – 114
- Вашар у Бору – 160
- Велика свечаност у Борском руднику – 103
- Велике привредне манифестације у Бору – 105
- Г. Борђе Вајферт – 7
- Где је пензионисани капетан Спира Перовић, који је нестало из Београда на Велику Суботу? – 28
- Генерал Жино-Гамбета и његови афрички коњаници – 43
- Говор претседника владе г. др. Стојадиновић на освећењу за електролизу бакра у Борском Руднику – 153
- Годишња скупштина добротворног фонда „Св. Борђе“ – 54
- Годишњи збор акционара француског друштва Борских рудника – 136
- Да приликом експлозије једне mine камен није треснуо поред черге и убио једно Циганче Бор ни данас не би имао електрично осветљење – 142
- Данас се у Бору полагају темељи постројењима за електролизу бакра – 101
- Данас се у Зајечару отварају две изложбе – 60
- Десет дана међу рударима – 72
- Директор Борских рудника Анри Пиерари погинуо у аутомобилској несрећи – 135
- Дрзак разбојнички напад код Борског Рудника – 44
- Друштвене вести – 80
- Друштво борских рудника купило је две собе у париској Универзитетској вароши за југословенске студенте – 140
- Борђе Вајферт, пионир нашег рударства и доајен престоничких индустријалаца, преминуо је јуче – 120
- Експлозија у руднику – 4
- Живот Борђа Вајферта – 117

- За последњих неколико година футбол је у Зајечару много напредовао – 76
- Загонетна смрт човека исеченог на комаде – 29
- Загонетно убиство – 132
- Зајечар – 39, 40, 42, 48
- Збор акционара Француског друштва Борских рудника – 137
- Збор Југораса у Борском руднику – 174
- Збор Француског друштва Борских рудника – 49
- Земљорадничка задруга у Бору – 26
- Зет исказапио ташту и тешко повредио своју жену – 147
- Злато у Србији – 27
- И Борски рудници почели су јуче да лиферују злато издвојено из бакра – 85
- Из Борског рудника – 25
- Из наших крајева – 18
- Изградња водовода у Бору – 36
- Излет сокола у Бор – 31
- Интерпелација г. М. Драговића о Борском руднику – 53
- Испраћај директора Београдске железничке дирекције г. Димитрија Наумовића – 83
- Једна лепа манифестација југословенско-француског пријатељства – 145
- Једна лепа рударска свечаност – 90
- Још један свиреп злочин хајдука Јоргована Михаиловића и Павла Докића који су уцењени са укупно 160 000 динара – 143
- Коминике о инциденту код Борског рудника – 97
- Комисија ће прегледати Борски рудник – 12
- Конференција ЈРЗ у Борском руднику – 110
- Конференције г. К. Милетића – 170
- Крваво разрачунавање двојице рудара због жене – 99
- Кроз нашу земљу – 82, 89
- Лепа прослава једног радника – 157

Љубоморни руски избеглица убио своју жену, па извршио самоубиство – 88

Маскирани разбојници на нечувено зверски начин муче и премлађују једног сељака и његову жену – 34

Министар г. Томић у Зајечару и Бору – 171

На великом збору Југораса у Бору коме је присуствовало 5 000 радника говорио је г. др. Б. Пешић о социјалној политици владе г. др. Стојадиновића – 161

На опустошеним пољима златног Бора – 95

Набавка из Борског рудника – 3

Наоружани разбојници убили у Борском Руднику једног сељака – 131

Народна банка откупила је јуче, прво злато извађено из Борских рудника – 84

Народна банка откупила је од Француског друштва Борских рудника још 52 кг. злата у прометној вредности од 2 450 000 динара – 86

Национална прослава у Бору – 66

Наше село – 37

Непознати разбојници опљачкали надзорника Борског рудника и убили његовог брата – 134

Несрећа у Борском руднику – 98, 123, 163

Нетачне вести о продаји акција Борског Рудника енглеским капиталистима – 21

Нов прилив злата из домаћих рудника у Народну банку – 87

Нова управа Четничког удружења у Бору – 139

Нове велике инвестиције у борском руднику – 47

Њ. В. Краљ на прослави стогодишњице ослобођења Тимочке крајине – 61

О раду друштва Борског Рудника – 14

О рударским радницима – 50

Обесио се зато што је волу пребио ногу – 165

Обласни избори – 13

Одужење дуга – 9

Освећење заставе „Југораса“ у Бору – 172

Освећење нове фабрике за електролизу бакра у Бору – 155

Освећење Соколског дома и заставе у Борском Руднику – 68

- Освећење Соколског дома и заставе у Бору – 67, 70
- Освећење споменика изгинулим ратницима у Кривељу – 41
- Освећење четничке заставе у Бору – 164
- Освећењу заставе Француско-југословенске акције присуствоваће француски посланик гроф Дампијер – 112
- Отварање фабрике за рафинисање бакра у Бору – 149
- Откуп акција борских рудника од досадашњих власника претставља веома велику финансијску трансакцију између Француске и Немачке – 181
- Панорама фабрике чувеног Борског рудника бакра у Зајечару – 17
- Повећање производње у Борском руднику – 57
- Поводом интерпелације народног посланика г. Васе Франићевића о раду Друштва Борског рудника – 15
- Погибија у Борском руднику – 74
- Подизање фабрике за добијање електролитичког бакра у Бору – 111
- Пожар у Борском руднику – 46
- После завршене свечаности освећења нове творнице за електролитично рафинисање – 156
- Последњем хомољском хајдуку приближује се крај... – 148
- Потврђивање кандидатских листа – 65
- Похватани су разбојници који су у Бору убили Траила Козака – 133
- Пред последњи чин крваве хајдучије у Хомољу – 150
- Претседник владе са петорицом министара стигао је јуче у Бор – 102
- Привредне вести – 78
- Пријатељство са Француском – 113
- Прилози са забаве у Бору – 24
- Производња бакарне руде у Борском руднику – 167
- Производња бакра у Борском руднику – 56
- Производња Борских рудника – 127
- Производња злата у Југославији – 116
- Производња злата у Југославији расте – 126
- Прослава у Бору – 64
- Прослава француског националног празника у Борском руднику – 159
- Пушчана борба са једним опасним разбојником и његовом љубавницом – 35

Рад управе Борског рудника – 11

Разбојништво у Бору – 5

Развој тешке индустрије у Југославији – 100

Рафинерија за бакар у Бору биће довршена до фебруара 1938 – 144

Са свечаног освећења модерне основне школе „Дом Краља Александра“ у Бору код Зајечара – 146

Свечано освећење и пуштање у рад рафинерије бакра у Бору – 154

Свечаном освећењу темеља рафинерије бакра у Бору присуствовао је претседник владе г. др. Милан Стојадиновић – 104

Свечаности у Зајечару – 93

Син и мајка отровали се угљеном моноксидом – 179

Слава Удружења занатлија у Бору – 168

Смрт Луке Ђерића – 22

Соколска смотра у Бору – 176

Соколске свечаности у Бору – 32

Спорт у унутрашњости – 69

Стогодишњица Тимочке крајине – 38

Тешка несрећа у Борском руднику – 108

Тимофејев све зна и све ради – 138

Тимочани и Крајинци у Београду – 58

Три збора у Злоту – 19

Тринаест сељака из околине Бора жалило се јуче на борски рудник – 75

У Борском руднику освећена је застава Југораса коју је даровао претседник владе г. Драгиша Цветковић – 173

У Борском руднику погинула су два радника – 109

У Борском Руднику, на 200 метара испод земљине површине, погинуо је један радник – 94

У Бору је освећена велика, модерна болница – 91

У Бору је основано Соколско друштво – 45

У Бору је основано удружење носилаца Албанске споменице – 158

У париском универзитетском насељу легатом управе Борских рудника још две собе

основане су за југословенске студенте – 141

У присуству претседника владе г. др. Милана Стојадиновића јуче су у Бору освећена постројења за електролизу бакра – 152

У присуству претседника и чланова владе освећени су данас у Бору темељи нових постројења за електролизу бакра – 106

У суботу биће у Бору свечано пуштена у рад нова фабрика за електролизу бакра – 151

У трезорима Народне банке од јуче налази се једна полуга злата из наших рудника – 77

Убио друга перорезом – 52

Украдена каса Земљорадничке задруге у Брестовцу – 121

Умро је најстарији београдски индустријалац и почасни гувернер Народне банке Борђе Вајферт – 118

Уредба о повластицама Друштву борских рудника ступила на снагу – 128

Уредба о повластицама Француског друштва борских рудника – 129

Успомене на Борђа Вајферта – 124

Француски ђаци у Београду – 8

Француски посланик обилази Тимочку крајину – 71

Француско друштво Борских рудника оденуло је децу сиромашних радника – 175

Хапшење школског благајника у Бору, Михаила Анђелиновића који је оптужен да је проневерио 120 000 динара – 33

Четничко удружење у Бору осветило је јуче своју заставу – 166

Регистар аутора

Б. К. – 152

Белић, Милорад (1895–1963) – 50, 72, 96

Вајферт, Ђорђе (1850–1937) – 14, 15

Д. – 77

Димитријевић, Бранко – Брандим (1891–1959) – 27

Д. Ј. – 76, 175

Д. Т. – 18

Д. Ц. – 64

Драговић, Вук (1900–1974) – 23

Драинац, Раде (1899–1943)⁷ – 79, 81

Ђоковић, Милан (1908–1993) – 154

Илић, Драгољуб П. – 2

Илић, Петар А. (1863–1941) – 124

К. М. – 99, 133, 134

Лопандић, Душан Ј. (1905–1995) – 104

Лучић – 46

М. А. (др) – 177

Марковић, Михајло (фотограф, Зајечар) – 1, 2

Мијатовић, Душан (сарадник Правде)⁸ – 121, 123

Миливојевић, П. (фотограф, Зајечар) – 17

Милић, Предраг (фото-аматер, Земун) – 25

Милосављевић – 30

Николић, Ђорђе (1899–1964) – 60, 61

Новаковић, Радош (1915–1979) – 105

Палигорић, М. – 145

Пливелић, Оскар (?–1945) – 88, 90

Симић, Милугин – 106, 107

Срећковић, М. – 138, 142

Цикота, Богољуб (1909–1975; фото-репортер) – 105, 155

Шантић, Милан С. (1905–1982) – 95

⁷ Право име Рада Драинца било је Радојко Јовановић.

⁸ Вук Драговић, Српска штампа између два рата: основа за библиографију српске периодике (1915–1945) (Београд: Српска академија наука, 1956), 129.

Предметни регистар

Бор

- Албанска споменица (одликовање) – 158
- болница – 90, 91, 92
- вашар – 160
- водовод – 36
- Ђерић, Лука – 22
- електрификација – 142
- забава – 24
- занатство – 168
- земљорадничка задруга – 26
- избори – 13, 65, 170, 171
- ЈУГОРАС (Југословенски раднички савез; синдикат) – 161, 172, 173, 174
- Југословенска радикална заједница (ЈРЗ) – 110
- криминал – 5, 10, 33, 34, 35, 44, 52, 88, 99, 131, 132, 133, 134, 147
- ослобођење – Први светски рат – 43
- ослобођење Тимочке крајине – (1833–1933) – 38, 60, 61, 64, 66
- Рикман, Константин Александрович (руски имигрант) – 28, 29
- рудник – 2
- саобраћај – 63
- Соколски покрет – 31, 32, 45, 48, 51, 59, 67, 68, 176
- споменик – 9
- стрељаштво – 42
- Тимочка епархија – 93
- тровање – 179
- Удружење Тимочана и Крајинаца – 58
- фото-репортажа – 1, 17, 25
- француски ђаци – 8
- француски посланик – 71
- француски празник – 39, 159
- фудбал – 69, 76, 162

хајдучија – 143, 148, 150

црква – 40

Четничко удружење – 139, 164, 166

школа – 145, 146

Шпелерт, Матеја (радник) – 157

Борски рудник

акционари – 16, 20, 49, 78, 80, 114, 136, 137

добротворни рад – 24, 54, 125, 140, 141, 175

електролиза – фабрика – 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 111, 130, 144, 149, 151, 152,
153, 154, 155, 156

загађење – 6, 11, 12, 53, 75, 79, 81, 95, 97

злато – 27

инвестиције – 47

капитал – 115, 119

Народна банка – 77, 84, 85, 86, 87

Немачка – 178, 180, 181

несрећа – 4, 46, 73, 74, 94, 98, 108, 109, 123, 163

Пиeари, Анри (Henri Puerari; 1874–1937) – 135

повластице – 128, 129

продаја – 21

производња – 56, 57, 116, 126, 127, 167

услови рада – 23, 50, 72, 96, 107

Француско-југословенска акција – 112, 113

црквено звоно – 89

Брестовац

земљорадничка задруга – 121

самоубиство – 165

Брестовачка бања – 18, 30, 55, 169, 177

Есков, Тимофеј (руски имигрант) – 138

Вајферт, Ђорђе (1850–1937) – 7, 14, 15, 117, 118, 120, 122, 124

Злот

апотека – 62

избори – 19

Кривељ

Наумовић, Димитрије (1886–?) – 83

споменик – 41

убиство – 82

тровање (злочин) – 37

Француско друштво Борских рудника (ФДБР) в. Борски рудник

ИЗВОРИ

1. Архивско наслеђе: часопис за архивистику и историографију. Зајчар: Историјски архив „Тимочка Крајина“ 2003– .
2. Време (1921–1941). претражива.срб/преглед/време; https://digitalna.nb.rs/view/URN:NBN:RS:SD_EA14D129E93A8F6C7A1935AA12C320B4
3. Илустровани лист (1919–1929). https://digitalna.nb.rs/view/URN:NBN:RS:SD_77A524AED6CE4DEFD5566E639CCA40C7
4. Политика (1919–1941). https://digitalna.nb.rs/view/URN:NBN:RS:SD_2F6F6602455A67B1B521D786232CBF4A
5. Правда (1918–1941). претражива.срб/преглед/правда; https://digitalna.nb.rs/view/URN:NBN:RS:SD_297E5B2BA5B6B1AB05C31088275D9858.

ЛИТЕРАТУРА

6. Богуновић, Слободан. Људи Политике: лексикон сарадника: (1904–1941). Београд: Политика, 2019.
7. Вранеш, Александра. Основи библиографије. Београд: Народна библиотека Србије, 2001.
8. Драговић, Вук. Српска штампа између два рата: основа за библиографију српске периодике (1915–1945). Београд: Српска академија наука, 1956.
9. Миливојевић, Драгољуб. Политика: сведок нашег доба. Београд: Народна књига: Просвета, 1984.
10. Радојевић, Мира. „Време: дневни лист који је излазио у Београду од 18. XII 1921 до 6. IV 1941”. У Српска енциклопедија. Том 2, 788–789. Нови Сад: Матица српска; Београд: Српска академија наука и уметности: Завод за уџбенике, 2013.
11. Тешовић, Весна. Библиографија борског књижевног стваралаштва у XX веку. Бор: Народна библиотека Бор, 2004.

Ствари које су прошле. Освећење споменика изгинулим ратницима у Кривељу

Зајечар, 29 маја. – Данас је на свечан начин освећен споменик који је варошица Кривеља подигла својим грађанима, палим у ратовима.

Освећењу је присуствовао изасланик Њ. В. Краља, генерал г. Милојковић, изасланик Министра Војске пуковник г. Милан Пејић, изасланик команданта Пете армијске области, изасланик бана Моравске бановине, г. Милан Поповић, срески начелник у Зајечару, и многи други претставници власти и разних удружења, цела колонија и управа Борског рудника.

У 8 и по часова отслужена је у цркви заупокојена литургија, на којој је певао руски хор из Бора под управом архитекте г. Крепињина [! Андреј Клепињин]. Освећење споменика извршио је изасланик епископа тимочог г. др. Емилијана, прота г. Драгиша Милотић, претседник Духовног суда, са ђаконом г. Мирославом Милошевићем. После обреда одржано је неколико врло лепих говора. Међу гостима био је и један интересантан гост из Америке, једини Кривељац који живи у Америци, трговац г. Адам Шуртић, који је дошао чак из Америке, да присуствује освећењу споменика. За подизање овог споменика припада велика заслуга у првом реду претседнику општине г. Кости Грујићу, као и младом учитељу г. Сави Којићу.

Време (31. мај 1930): 7.¹

¹ Чланак је објављен само у издању за унутрашњост, које садржи страницу „Вести из бановина“. Дигитализовано издање је доступно на сајту Претражива дигитална библиотека Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ и сарадника (https://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel.pajissue:UB_00043_19300531|article:div925), не и у Дигиталној Народној библиотеци Србије. Текст чланка није прилагођен савременом правопису. (Прим. ур.)

зБОРови: белешке сакупљача

„Када једном отвориш досије, само је питање времена када ће материјал почети да се слива у њега. Белешке, спискови, фотографије, гласине. Сваки делић и комадић и шапат који су беживотни све док неко не наиђе и покупи их. Све је то чекало на тебе.”

Дон Делило¹

Пасионирани колекционар цртица о Бору и реминисценција на Бор, трагова Бора у делима, документима и сећањима пролазника и привремених становника, чије белешке и изводи наводе на вредновање или превредновање ефемерног, случајног и инконсеквентног, прелазног и пролазног, извученог из културноисторијске сенке, наш суграђанин Ђура Рех уступио нам је резултате свог преданог рада на култури памћења у свом и нашем граду.

Када живимо у свету у којем је „нормално” да се зарад што бржег, френетичног обрта капитала пропагирају концепције развоја по којима је развој исто што и непрестано мењање – такозвано иновирање, или ради нечијег непосредног профита или као пуко мењање ради мењања, ради узбудљиве несталности као вишка вредности егзистенције, из којег ће неко вешт и окретан опет извући добит – локалитети и локалне заједнице непрестано се прекрајају, дограђују до пуцања, прерушавају, затрпавају свиме што је у стању да циркулише и премешта се, било физички било виртуелно, као слика која се неприметно увлачи у материјалну стварност. Отуда и разумљива појачана потреба да се пронађу и чувају сведочанства призора и дешавања чији су трагови одавно нестали и из простора и из преоптерећеног, конфузног и конфликтног колективног или институционалног локалног

памћења. „Сакупљање може бити и покушај да се у питање доведе норма, да се исплази језик на усвојене обрасце знања у чије су регулаторне оквире затворени интереси и енергије света. Изван граница друштвеног признања [експериментише] сакупљач чији је позив, може бити, да пародира ортодоксно зналство”², јер његова снага лежи у пажњи коју поклања „презреном и апокрифном”³.

¹ Don DeLillo, *Libra* (New York: Viking Press, 1988), 143.

² John Elsner and Roger Cardinal, *Introduction, in The Cultures of Collecting* (1994), 4.

³ Up. Valter Benjamin, „Kolekcionar i istoričar: Eduard Fuks”, u *Andeo istorije, prir. i prev. Jovica Aćin* (Beograd: Službeni glasnik, 2017), 149.

Бура Рех, Бор

Борска бележница Светог Димитрија

(Дневник, писма и белешке из житија о борским данима Светог Димитрија Клепињина (1904–1944) поводом годишњица његовог рођења, његове смрти и канонизације у Васељенској патријаршији и у Руској цркви 2004)

Мало је градова, а готово и да нема привредних субјеката који би на своју капију могли да поставе мермерну плочу са натписом: „У нашем предузећу је од тада до тада радио православни светитељ...”. Борски рудник је такво место: ту је 1931–1932, по завршетку париског Светосергејевског теолошког факултета и усавршавања на *Theological General Seminary* у Њујорку, дошао за оцем Димитрије Андрејевић Клепињин, канонизован о стогодишњици рођења, 2004. године. Православни обичај да се поступак проглашења за светитеља, након опсежних истраживања крунише житијем, омогућио је читалаштву да се упозна и са животом и страдањем париског свештеника оца Димитрија.⁴ У предметном житију, Бор се помиње 16 пута, углавном као локација на страницама дневника и писама писаних у Бору али и као Рад у руднику бакра Бор.

Откуд он у Бору? То се питање често поставља и за његовог оца, архитекту Андреја Клепињина, који је Бор обогатио најлепшим његовим зградама (Факултет, стара дирекција, Соколски дом, болница, Ловачки дом и нови Храм Светог Ђорђа) и задужио дириговањем у црквеном хору, који је рударској колонији давао изглед културног места.⁵ Такође је председавао Руском општином у Бору, старајући се о Руској школи са библиотеком и забавиштем.

Намера ми је да у овом низу белешки истакнем делове житија, странице дневника и писама везаних за Бор, да сажмем важне али и интересантне делове из живота Димитрија Клепињина.

Најмлађе дете борског архитекте и градитеља Андреја Клепињина, Димитрије, угледао је дан у Пјатигорску на Кавказу, где је његов отац, тада већ главни архитекта, пројектовао и градио објекте у кавкаским бањским лечилиштима и велике цркве.⁶ Са Кавказа су Клепињини (1906) сишли у Одесу, где су оца чекали изазови реконструкције луке, павиљони Одеске изложбе и друге грађевине, а малог Димитрија – школа и реална гимназија, у злим временима, када се као петнаестогодишњак придружио Добровољачкој флоти, која је превозила Врангелове јединице у избеглиштво, у Цариград. Коначно се 1922, са неколико породица нераздвојних још од времена мира, досељавају у Београд, изнајмљују кућу на Сењаку, коју деца називају „Ковчег”, по угледу на Нојеву барку. (Ту је и зачетак Руског студентског хришћанског покрета: РСХД (Русское Студенческое Христианское Движение), који се са својим оснивачима касније раширио Европом).

⁴ Викторова, Т. В. и Струве Н. А. Житије и житие священника Димитрия Клепинина: 1904–1944. (М.: Русский путь, 2004), 220; https://azbyka.ru/otechnik/Zhitiya_svjatykh/zhizn-i-zhitie-svjashennika-dimitrija-klepinina/

⁵ Андреја Ђорђевић, *Летопис борске парохије и цркве (Бор: Народна библиотека Бор, 2007)*, 23; <http://www.digitalnizavicaaj.org.rs/pdf/texts/181/letopisborskeparohije-crkev.pdf>

⁶ Клепињиним ремек-делом сматра се Главна бањска зграда у Кисловодску, изграђена 1903–1905, којој аутор има да захвали што је постхумно проглашен Заслужним архитеком Руске федерације и почасним грађанином Пјатигорска.

Димитрије је 1922. тешко поднео смрт мајке Софије Александровне, вероучи-тељице и оснивачице одеске школе за креативне девојчице, па верујем да се тада формирала и његова одлука о студијама теологије. Године 1924, Димитрије је отпутовао у Париз и уписао Богословски факултет Светог Сергеја.

О његовим доласцима оцу у Бор (пре марта 1931), можемо само да нагађамо, мада је мало извесније да је ту провео распуст 1928, пишући свој дипломски рад „Срце и ум у Молитви Исусовој”.⁷ Године 1929. дипломирао је и добио стипендију за семинар теологије (Theological General Seminary) у Њујорку. Било је то време када се у Бор много долазило а ретко одлазило, али је тешко и поверовати да би ико ради Бора оставио Њујорк или Париз!

Први пут можемо да се уверимо о датуму Димитријевог боравка у Бору у писму Соњи Шидловској од 25. 3. 1931.

Бор. Југославија

Драга Соња,

Пишем Вам већ из Бора. Писаћу о Вама, кад сте ми дозволили да то урадим.

[...] Живећи недуго овде, дошао сам до закључка да је најважнија ствар за мене у вези са мојом будућношћу, да је она условљена интересом, али не мојим, него мога оца. Можда ћу морати да се одрекнем одласка у Јерусалим. Не могу да га оставим овде самог.⁸

Нема података о томе где је и шта је Димитрије 1931. и касније радио у руднику бакра у Бору и у чему је то помагао оцу, све до повратка у Париз, 1934. Недостатак података из борске радне биографије, састављачи житија Св. Димитрија надокнадили су документованим сећањима савременика:

Године 1932, Димитрије путује оцу у Борски рудник, где се поново срео са породичном гувернантом Клепињиних – „Фројлајн“, коју је Дима знао од детињства и која га је веома волела. Приближавање Димитрија православној вери у великој мери утицало је и на њу, васпитану у традицији католичке вере. У то време она је била озбиљно болесна и буквално је умрла на Диминим рукама. Дима је никада није напуштао у њеним последњим данима земаљског живота а пред смрт је примила православље.⁹

⁷ Викторова и Струве, Нав. дело, 100.

⁸ Isto, 110.

⁹ Isto, 15.

(Иако и књиге имају своју судбину (па и матичне – црквене), те их је најлакше сврстати међу нестале, мора да се негде, у мраку међу корицама, крију докази и о овом догађају.)

Дневник Димитрија Клепињина започет је у Србији (у Хопову, 6. априла 1922) и, после пропутовања пола света, ту је, тачније у Бору, и завршен. У једном писму свом духовнику, Димитрије пише да први део дневника сматра безвредним „јер није једноставно писан и није православан”, за разлику од другог дела (у који спада и део писан у Бору, ма каквим критеријумом да је дневник подељен на два дела). Фрагменти из дневника

писани у Бору верујем да су вредни читања,¹⁰ али се углавном не односе на сам Бор, већ су теолошке садржине. У сваком случају, топло препоручујем читање целог дневника, из ког, као уосталом и из писама, можемо боље да упознамо не само његовог аутора него и читаву његову генерацију и сународнике, који су својим стручношћу и својим присуством допринели нашим крајевима, као својим новостеченим завичајима, и у материјалном и у културном и у духовном погледу.

Године 1934. Димитрије се вратио у Париз, где је уз прислуживање (помагање свештеницима) у различитим парохијама, дириговање хором, обављање послова црквењака и руководиоца црквених летњих кампова, морао да ради и тешке, углавном грађевинске послове. Тек када се 1937. оженио Тамаром Фјодоровном Бајмаковом, секретарком РСХД-а и париском дописницом Весника, хришћанских новина у Риги, коју је упознао пред одлазак у Америку, рукоположен је за свештеника, с обзиром на то да је у православној цркви брак услов за то.

Живот породице оца Димитрија Клепињина у Паризу чинио се као да не може бити бољи него што је био од рођења ћерке Јелене, одмах прозване Ладик или Ладкина. Он је, поред вођења парохије и литургијских послова, имао пуне руке и других послова, нарочито када се прочуло нешто о његовим исцелитељским моћима када је реч о лечењу депресије и неких психичких поремећаја, мада је он те „моћи“ оштро демантовао, али као што је познато, глас се чује далеко и тешко оспорава. Изгледа да су у његовом друштву, у храму Покрова Пресвете Богородице у улици Лурмел, многи нашли утеху, укључујући и болесне, којих је међу Русима у Паризу било искувише. А да није дошао рат, била би то једна, не баш обична свештеничка породица у којој се окупља фини свет, много рецитије, свира и пева, своје стихове говорили би Константин Балмонт, Георгиј Рајевски и тета Зинаида Гипијус, а гости задиркивали и запиткивали течу Мерешковског¹¹ колико је килограма нових књига написао од прошле недеље. Ишли би у посете оцу Сергеју Булгакову, Берђајеву (да их фотографише) и Марини Цветајевој, а главна брига Клепињинима била би – какав ће несташлук у гостима смислити њихова мезимица Ладик.

Лурмелска црква је била у кући авангардне сликарке и песникиње, и експерта за Достојевског, касније монахиње, мати Марије Скобцове.¹² Чувена хуманитарка, осим храмом, бавила се и свратиштем за бескућнике, спремањем хране за сиротињу, организовала је хришћанске дечје кампове а за време окупације, ту су скривани Јевреји (претежно пореклом из Русије). Услед својих активности у окупираном Паризу, група је брзо пала у немилост окупационих власти због пружања уточишта париским Јеврејима и што их је отац Димитрије уписивао у матичне књиге и издавао им крштенице, а да их није приморавао да се одрекну своје вере и приме православље. Тај папир је сачувао најмање седамдесетак живота. Због тога је Димитрије и ухапшен и депортован у логор у Компјењу, где наставља да пркоси нацистима. У писму које је супрузи послао 27. јуна 1943. нацртао је бараку коју је недељом претварао у цркву,¹³ а она је, углавном због одличног хора

¹⁰ Исто, 80–85.

¹¹ Димитријева мајка Софија била је рођака значајне песникиње Зинаиде Гипијус/Хипијус, супруге чувеног руског писца Димитрија Мерешковског, који је Димитрију Клепињину био и кум.

¹² На згради у улици Лурмел 77 (сада 79) данас стоји мермерна плоча, успомена на „храм Покрова Пресвете Богородице, хуманитарце Православног дела, мати Марију Скобцову и оца Димитрија Клепињина, које је ухапсио Гестапо због спашавања Јевреја и који су умрли у депортацији“.

¹³ Викторова и Струве, *Нав. дело*, 119.

и бритке проповеди, привлачила и неправославне. У логору, такође, Русе учи француском, а остале руском језику, што је посебно нервирало команду логора. И Србима је помагао: преводио, писао им је писма, молбе и давао своје пакете а организовао је и да се ставе на спискове Црвеног крста. Команда логора је све то невољно толерисала и, пошто им је група логораша била неопходна у Дори, филијали Бухенвалда, где су се производиле ракете Фау-2 (V-2), у тој групи био је и Димитрије Клепињин. Болестан и изнурен од претешког рада, умро је у ноћи између 8. и 9. јануара 1944.

На вест о смрти и другог сина (старији син Николај страдао је у Стаљиновом логору 1941), њихов отац Андреј допао је борске болнице, коју је десет година раније пројектовао и изградио (а до 1939. додао јој и амбуланту и инфективно одељење) и у којој се тада десила необјашњена појава о којој је сачуван запис.

Запис Андреја Николајевича Клепињина¹⁴

То је било 1944, у јесен. Лежао сам у болници (рудник Бор), усамљени 72-годишњи старац, примивши напосредно пред своју болест вест о смрти сина у Немачкој.

Лако је замислити стање свести таквог човека. Срећом, нисам имао осећај злобе према људима који су убили мог сина, и то ми је олакшало да понесем свој крст. Не могу искрено рећи да сам опростио „дужницима својим“, али, понављам, злобе није било.

Ми бринемо и плачемо за нашим вољеним, када оду на други свет, али у стварности, ми жалимо себе, а не њих. Вера у онај свет треба да нам покаже да, ако постоји јако уверење да је живот нашег вољеног покојника био такав да нема сумње у његово спасење и да ће примати вечни живот од Бога, онда би требало да осећамо и искусимо не горчину него радост. Али ми смо слаби, и без помоћи одозгоре не можемо да се помиримо са својим положајем.

То је у каквом сам стању био тада. Болест је већ скоро прошла, ишао сам у шетњу сваког дана и ускоро могао да будем отпуштен из болнице.

Једног од последњих дана, ујутру сам лежао у кревету. Нажалост, не могу да се сетим о чему сам мислио; само могу поуздано рећи да сам психички и физички био у савршено нормалном стању, када ми се десила необична појава: као да сам се поделио на два бића. Својим сопственим физичким очима јасно видим како лежим на одељењу за пацијенте, кроз прозор видим познат предео, где сам сваки дан шетао, а унутар све осветљено јарким, јарким светлом, таквим каквог нема на земљи.

То није сунчева светлост, није електрична, нити било која друга земаљска. Дакле, скептични ум човека не може рећи да је то фантазија, коју је замислио или измислио. Како сам могао да измислим нешто што не познајем, што никада нисам видео и шта се људским речима не може описати. Али, наравно, наша слаба и недостатна вера у чуда, на крају крајева, можда би нашла какво било људско објашњење, мада, срећом, то не би ни било најважније: баш у том тренутку, када се постојање душе осећа тако јасно, окусио сам такву срећу и радост, које никакве људске речи не могу пренети...

Ја добро познајем земаљску срећу и радост. Господ милостиви дао је да их у мом животу буде у изобиљу. Знам чудо исцељења (сви познатији лекари су предвиђали да ћу остати грбав), спознао сам чудо спасења два пута у свом животу, од смрти и од страшне повреде. Знам радост и срећу породичног

¹⁴ Isto, 147.

живота, радост због успеха у раду, због креативности и потпуног благостања у животу. Све ово је доступно људском уму, и то све може да се искаже. Међутим, оно што сам осећао у том тренутку не подаје се људском уму. То је, како је Христос рекао – радост испуњена.¹⁵

Скептичан ум опет пита: Може ли обичан грешан човек доживети такву част – чудо? Али ово је такође одговор Христа: „Не требају здрави љекара него болесни“ или: „Ја нијесам дошао да дозовем праведнике него грјешнике“¹⁶. И још једна ствар: може ли остарели отац који тугује због губитка свога сина да се назива и представља срећним?

Сетимо се да је велика а неостварена жеља Димитрија Клепињина била посета Светој земљи и да је долазак у Бор једном омео ту намеру. Димитрије није дочекао Јерусалим, али је Јерусалим дочекао Димитрија. Са захвалношћу. На меморијалном брду Јад Вашем, са кога поглед пуца на сва јерусалимска света места, засађено је дрво – № Д-514 – и постављена је спомен-плоча посвећена Праведнику међу народима¹⁷ Димитрију Андрејевичу Клепињину. Дрво су 1986. засадили супруга Тамара и ћерка Јелена.

Дана 16. јанура 2004, Руска православна црква је Димитрија канонизовала као једног од четворо париских новомученика, при чему се његов култ обележава на Дан Светог Илије (стара борска слава). Уметница Ана Филипенко, која се бави иконописањем, креирала је оригиналну икону посвећену Димитрију и његовим саборцима, париским новомученицима,¹⁸ док је у Анжеу, у Француској, основана Парохија Светог Димитрија париског.¹⁹

Како се Ване одрекао Бора

Можда би боље било питати: Зашто се Ване одрекао Бора? Или шта га је то нагнало да у зрело доба своје уметничко име Ване Бор замени са Steven Zivadin?

У својој аутобиографији писаној за велику ретроспективну изложбу коју му је приредио Музеј савремене уметности у Београду, назначио је да по пресељењу у Оксфорд, 1974. „објављује Антологију песама са новим сликом, под именом Стеван Живадин, јер раније име (Ване Бор) не звучи добро на енглеском“.²⁰ И ни речи више. Звучи добро до шездесет шесте године живота, а после не звучи. А као шестогодишњака га је на тржницу, као преводиоца, повео – енглески официр („Сведочанство шесте“²¹)! Шта је то Бор знао са шездесет шест али не и са шест, на енглеском, наравно.

¹⁵ Јеванђеље по Јовану, 16:24 (у преводу Вука Караџића): „[...] иштите и примићете, да радост вашта буде испуњена“.

¹⁶ Цитати су из: Јеванђеља по Марку, 2:17, односно Јеванђеља по Луки, 5:31–32, у преводу Вука Караџића..

¹⁷ Праведни(к) међу народима – почасни израз који користи држава Израел да опише нејевреје који су ризиковали свој живот током Холокауста како би Јевреје спасили од нацистичког истребљења

¹⁸ Генеа и структура иконе описане су на сајту Парохије четворо париских новомученика у Француској: *Icône des quatre Martyrs de Paris – Orthodoxes dans l'Oise* (orthodoxesdansloise.fr).

¹⁹ <https://www.eglise-orthodoxe-angers.com/>

²⁰ Живадиновић, Стеван, „Аутобиографска белешка“, у Стеван Живадиновић Бор / Ване Бор (Београд: Музеј савремене уметности, 1990), 9.

²¹ Цртица је објављена у истом зборнику Музеја савремене уметности, стр. 10–11.

Промена имена је личила на хир размажене звезде, таштину или рефлексiju изреке *nomen est omen* – име је (пред)знак, знамење, или како већ хоћете. И шта уопште значи Ване Бор?

Биографи се слажу да је Ване име од миља за скоро сваког Стевана, а понекад и начин на који старија браћа или сестре, најчешће привремено, изговарају име новог члана породице. Тако је и сестра Јелица (и сама са надимком – Шева – који ће такође постати њено уметничко име до краја живота, а после и део назива једне од наших најзначајнијих уметничких задужбина XX века), тепала свом млађем брату и када је већ порастао и када се удала за Марка Ристића, који ће том истом млађем брату још дуго остати узор, коаутор, или ће само смишљати наслове шураковим творевинама, јер у надреализму слика не прати текст (нити замењује хиљаду речи), него је при тексту да би одговарала сама за себе (у своје име и за свој рачун, како би рекли правници).

Или је Ване, само ехо од Сте-ва-неее!, како је одјекивало рударском колонијом када би мајка Десанка, на тренутак, изгубила из вида најмлађе од своје троје деце, на повеликом пољанчету које се простирало изнад најстарије болнице крај њихове куће.²² Име Бор је нешто друго. Осим што је име родног места, или како је сликару Милети Продановићу изгледало, силуета витког али остарелог уметника. Сличан став износи историчар уметности Зоран Гаврић, за кога је Стеван Живадиновић – „БОР међу надреалистима”.

²² Нема записа о животу породице др Драгутина Живадиновића у Бору (или ми, што је вероватније, нису познати), ни у књигама о Бору, ни у старим новинама ни у две монографије о историји борске медицине, ни у капиталној двотомној књизи Бор и околина из 1975. Најстарији докази о пребивалишту др Живадиновића у Бору јесу спискови чланова (улагача) у Гласнику Српске књижевне задруге у 1909. и 1910. години (Службени лист Српске књижевне задруге, бр 4. (1. 1. 1910): 34 и бр. 7 (1. 1. 1911): 73). Међутим, тек 1911. године, у Државном календару Краљевине Србије, на списку прватних лекара (стр. 186), налазимо и одговор на питање шта је др Живадиновић радио („тражио”) у Бору. Он је „тамо” био лекар Братимске благајне, тј. касе, радничког социјалног осигурања, који је – поред лекарских и апотекарских дужности – имао да се стара и о хигијенским и здравственим приликама у насељу и фабрици, најчешће са помоћником – супругом, у овом случају. (Више о др Живадиновићу и здравству у Бору читајте у наредном броју Бележнице. – Прим. ур.)

Кажу и да је надимак „Бор” Стеван Живадиновић смислио за једну од својих бројних улога у дечјим играма, искористивши име свог родног места, али је оно коришћено и пре тога. Можда у Београду, где су се 1912. накратко преселили ради Шевиног поласка у школу. Или нешто касније, када је шестогодишњи Ване, са братом и оцем, са српском војском (војним болницама), марширао до Скопља, па преко Битоља, до Солуна, па лађом француском до Марсеља и на крају до Нице, где су мали Живадиновићи започели или наставили основну школу. Било је ту и других породица из Бора, али деца др Ковачевића била су већ велика, као и сви Јовановићи. У Бору је, од целог друштва, остао само остарели Матеја С. Ненадовић, унук славног проте истог имена, кога такође не искључујем из „кумства”. А зашто не и крштеног кума, песника Милана Ракића, свесног да је малом детету лакше да изговори безначајно

Ване од достојанственог Стефан, што је име већине старих српских владара. Када се селиш или путујеш, па дођеш у ново место са својим специфичним акцентом и другим навикама у пртљагу, уз име те питају и одакле си. Притом се име лакше заборави, брже изгустира а порекло је упечатљивије и у обрнутој сразмери са препознатљивошћу топонима.

Још једна могућност: Ване (од Стеван), имао је млађег брата од тетке који се исто звао Ване али од Иван. Иван Ване Ивановић (1913–1999), југословенски атлетичар на Олимпијади у Берлину 1936, енглески бродовласник, конзул Монака у Лондону, председник Удружења слободних грађана Југославије у Лондону (куда је Бор илегално емигрирао крајем Другог светског рата)... био је касније и Боров мецена.

Све ово, умео сам и могао да кажем и са много мање речи, али ми се увек чинило да је нешто недоречено. Као што не дорекох – зашто се Ване одрекао Бора?

А онда сам открио необичну књигу, заправо серију нарастајућих књига авангардног уметника румунског порекла, Швајцарца Данијела Шперија – *Топографија случаја у анегдотама*.²³ У енглеском „реанегдотизованом“ издању из 1966, преводилац Емет Вилијамс, амерички песник и ликовни уметник, уз превод анегдота повезаних с предметом бр. 61, „пластична кутија“ (са 20 слајдова коришћених за директну пројекцију поларизоване светлости током уметничке вечери – радионице – у Институту за савремену уметност у Лондону, у фебруару 1960, када је и публика могла да испроба тај фото-метод), додаје и своју белешку: „Претурајући по ауторовој соби, на слајдовима коришћеним исте те вечери у Институту открио сам и ова друга имена [поред оних које је, као присутне у публици, навео сам Шпери]”.²⁴ На списку имена и иницијала, који Вилијамс даје, налази се и „VANE BIER(?)”. У индексу пак стоји да је „*BIER, Vane” љубитељ (аматер) савремене уметности.²⁵ У проширеном енглеском издању из 1995, уз Ванетово име на Вилијамсовом списку стоји нова белешка, у којој, између осталог, стоји: „У писму које ми је 21. маја 1995, у 7 сати, 17 минута и 17 секунди написао Аластар Брочи, један од уредника овога издања, веран традицији брижљивог истраживачког рада и тачности, пише: ‘Узгред, међу аматерима савремене уметности које наводише, налази се и VANE BIER (са а?). Мислим да то мора да је југословенски надреалистички уметник VANE BORE, који је после рата живео у Уједињеном Краљевству; недавно је преминуо, чини ми се. Када је сазнао шта његово име значи на енглеском [BORE (изговара се бор)=досадњаковић], променио га је у Стеван Зивадин.’”²⁶

Само да некоме не падне на памет сурова (анти) рима: (Ване) Бор, тежак смор!

²³ Реч је о књизи која је први пут објављена на француском, у Паризу, 1962. (*Topographie Anecdotee du Hasard*). Концепција књиге повезана је са случајним распоредом 80 једнако случајних, ефемерних, свакодневних предмета и разних остатака на столу у хотелској соби, и заправо је требало да буде каталог. Међутим, књига је превођењем и дописивањем из издања у издање „расла”: енглески превод (1966), поред разних других интервенција, садржи и додатне анегдоте преводиоца Емета Вилијамса, а исто важи и за немачки превод (1968), у којем је анегдоте додавао Дитер Рот, да би се 1995. све то заједно, и још мало проширено, изнова појавило на енглеском језику. Између немачког превода и „вероватно дефинитивно ‘реанегдотизоване’ верзије”, како стоји на главној насловној страни издања из 1995, Центар Помпиду у Паризу 1990. је објавио и репринт оригиналног издања, уз нови Шперијев предговор. (Прим. ур.)

²⁴ Daniel Spoerri, *An Anecdoted Topography of Chance: Re-Anecdoted Version* (New York, London, Paris: Something Else Press, 1966), 142.

²⁵ *Ibid.*, 204.

²⁶ Daniel Spoerri, *An Anecdoted Topography of Chance (*Probably definitive re-anecdoted version)* (London, Atlas Press, 1995 [2016]), 187. У индексу овога издања, поред првобитне одреднице с објашњењем, додате су још две: Боре, Ване и „Зивадин, Стеван, који је некада био BORE/досадан” (*Ibid.*, 259, 271).

КҢЫНГЕ,
КҢЫНЖЕВНОСТ

„Читање је рад и стваралаштво” (или ритуал пред спавање): поводом *Времена библиоскопа* Јулије Шчербињине*

Виолета Стојменовић, Народна библиотека Бор

Не, не храни библиотека човјека. Јачи сокови и мезгара. Човјек се храни млијеком из дојака природе, својом крвљу, својом уклетом жудњом, својим нејасним нагонима према нечему јаснијем, храни се обманама и настојањима и оним непрестаним немиром који се зове душа, ваљда отуда што сличи вјетру и диму. Књига није храна, али је посланица. Па и најбоља се чита уз пола капље вина, уз цигарету и запушену црну каву. Духан је мој директор подсвјести, разведриатељ и у правом смислу душобрижник.

„Оно што тражим, оно што налазим, да ли је икада било у једној књизи?”

(Ф. Ниче)

(Тин Ујевић, „Библиотеке: уломак етичке аутобиографије”)

Недавно сам на поклон добила луксузну свеску савршено меких корица с рељефном штампом, дебелих листова с обојеном ивицом и еластичном врпцом за затварање у истој боји, свеску у којој су линије за писање заправо текст Твеновог романа *Авантуре Хаклберија Фина* (тачније *Adventures of Huckleberry Finn*), одштампан веома ситним серифним фонтом, многима без лупе вероватно и нечитљивим – књигу, дакле?! Уколико је посматрам као књигу (а на то наводи и ИСБН), онда је реч о крајње диспропорционалном, гротескном односу између величине слова и прореда, о графичком дизајну противном свим стандардима и знањима.

* (Јулија Шчербињина, *Време библиоскопа: савремено доба у огледалу књижевне културе*; превео с руског Андриј Лаврик, Београд: Клио; Бањалука: Народна и универзитетска библиотека Републике Српске, 2024). У наслову је наводни мото совјетских библиотекара; уп. есеј „Читање као рад и стваралаштво” руског филозофа Валентина Ф. Асмуса („Чтение как труд и творчество”, *Вопросы литературы*, №2 (1961), 36–46).

Замишљена као иновативни производ под заштићеним називом „роман дневник“ (*novel journal*) – романевник? – ова бележница само је један у низу наслова у понуди: на исти начин су за читописање прилагођени и други „извикани“ англофони класици попут *Авантура Шерлока Холмса*, *Дракуле*, *Слике Доријана Греја*, *Великих очекивања*, како ме обавештава текст на бандероли. Ингениозна замисао је, ако случајно не знате шта бисте с таквим предметом, изнета на насловној страни и то у форми позива, разуме се: стваралачки подстреци, „оснаживања“ личних аспирација и упутства за активности у датим оквирима неизоставни су када је о производима креативних индустрија реч: „Пишите између редова најбоље литературе коју свет може да понуди [...] моћи ћете да пишете преко/изнад, испод и између речи највећих светских писаца [...] Штавише] важни цитати су истакнути другачијом бојом тако да су вам инспиративне речи ваших омиљених аутора увек надокхват.“ Укратко, креатори (наведени као уредници и продуценти) овог предмета читописце оваквог издања „Хаклберрија“ наводе на помисао да ће користећи њихов изум своје (приватне) белешке поделити са – Марком Твенном!? Другим речима: зашто бисте само читали? Изгледа као да се подразумева да самом читању недостају (дословна) партиципација, (очигледна) интеракција, (манифестна) креативност – кључне идеологеме и кључни принципи

савремене културне продукције. Свака активност треба да задобије видљиви облик, да се испољи, да остави некакав траг (самим тим и да нешто потроши). Ова досетљивост ће, независно од геста даривања (који стварима мења значења и вредност и стога се, када је о оваквим, љупким и беспотребним предметима реч, донекле и подразумева) неке поклонице књига одушевити као забавни подсетник на важност књига и читања за развој (стваралачке) личности и саморазумевања, или на важност освежавања и одржавања својеврсног култа изабраних аутора, или пак на важност константних, макар и ситних иновација за развој брэнда и освајање срца и новчаника; други ће пак у томе видети ниподаштавање конкретних аутора, чак и паразитско изругивање њиховом делу, банализацију и обесмишљавање стваралаштва и књижевности као и књига уопште.

Овај предмет је само један у већ непрегледном и вазда растућем мноштву примера искоришћавања, то јест (зло)употребе идеје и представа књиге за стварање и израду других ствари за (не)читање. Задатка да их опише и систематизује – заједно са бројним другим актуелним феноменима из области ауторства, издаваштва, обликовања, дизајнирања, рекламирања, дистрибуције, читања и приказивања књига, подухватила се руска филолошкиња Јулија Шчербињина у књизи *Време библиоскопа¹: савремено доба у огледалу библиокултуре*. Иако се конкретан пример књигогосевске не налази на њеном списку издавачких и уметничких експеримената и

¹ Термин библиоскоп – гледалац књига – Шчербињина је преузела од француског издавача Луја Октава Узана, да би њиме означила не само изоловану праксу (или скуп сродних пракси), већ читаву епоху, савременост као доба у којем се књиге више (раз)гледају него што се читају, нарочито ако се под читањем подразумева веома пажљиво, промишљено, савесно и самосвесно разумевање значења и смисла текста. Описујући библиоскопе међу књоготоворцима, реципијентима, односно конзументима књига и књиголиких објеката, стручњацима за књиге и књижевност и аматерским критичарима, ауторка у њиховим склоностима, карактеристикама и поступцима са књигама и према књигама, било као предметима или као медијима (књижевних) дела, препознаје симптоме и ефекте ширих културних токова, трендова и тенденција – „друштво тенденција“, „аморфно, дифузно и еклектичко“ и зависно од површних козметичких дотеривања и претеривања, као супротност идеализованом „друштву традиција“, јесте ознака коју ауторка користи да упуту на друштвене (идеолошке и технолошке) промене чије одразе и ефекте проналази у новим појавама на књижевној (укључујући и књижевнокритичку) и издавачкој сцени, као и у алтернативним функцијама књиге у друштву.

иновација (или, погрдније, новотарија и измишљотина), и он се, заједно с мојом вербалном измишљотином романевника, надовезује на – у књизи описане и прокоментарисане – (квази)креативне тенденције све распрострањенијег иновирања и умножавања појавних облика и функција књиге, иновирања схваћеног као разарање утврђених форми ствари/ медија, њихових значења, функција и међусобних односа, те као бесомучно произвођење нових, (не)оригиналних ствари, појмова и концепција, речју, као негација Културе (а често, нарочито када је о књижевној критици и документованој књижевној рецепцији реч, и као некултура). Тешко је, и непотребно, набрајати све конкретне теме Шчербињине књиге; тежња ка свеобухватности је очита, мада неостварива, макар када је реч о феномену књишкости (имица књигољубља, испољавања привржености према књигама и/или књижевним делима помоћу одевних, употребних и других предмета) или о производњи књиголиких објеката и ствари, као и о форматима (посебно оним дигиталним), читатељским заједницама, етикетирању књига с обзиром на њихов садржај и издавачким, библиотечким и другим пропагандним праксама у вези са књигом. Брзину којом се такве ствари појављују и, ако не постигну инстант успех, најчешће одбацују, књига као ауторско и издавачко дело одавно не може да прати, мада промућурни посматрачи, у које спада и ауторка „Библиоскопа”, у том привидном мноштву умеју да препознају заједнички генеративни принцип.

У првом делу *Времена библиоскопа* реч је, с једне стране, о новим форматима и спољашњим или унутрашњим изгледима књиге, укључујући и оне електронске, о технологији израде и дизајну књиге, дакле, али и о коришћењу књига као подлоге или материјала, односно као модела, „мустре” за израду других предмета, те о разним приватним или професионалним (библиотечким, на пример) праксама у вези са књигама које читање или сасвим искључују или га, као недостатно искуство, допуњују и повезују с другим, узбудљивијим, динамичнијим, друштвенијим искуствима. Ауторки је притом јако битно да за сваки новину у издаваштву и уметничком или хобистичком/аматерском обликовању књиге коју је успела да детектује пронађе „оригинал” у ближој или даљој прошлости, да новитет на неки начин дискредитује, доказујући да је сличних или истих форми, концепција и поступака било и раније. Њен став према описаним артефактима и праксама поступања с књигама, углавном „брендираним” у англофоном свету, што намеће и проблем именовања, несумњиво је критички и потенцијално полемички. С једне стране, она описује (алтернативне) типове књига, који се користе и у нашем издаваштву, нарочито у области књига за децу и разних књиголиких играчака (за све узрасте) – одавно одомаћени кинеографи, конструкторски све богатије искакалице, проширене или пак књиге с прозорчићима, преклопима, тунелима и помичним деловима страница, нешто новије преврнуте цепне књиге (код којих се странице окрећу нагоре а не налево), луксузне предимензиониране и колористички богате књиге за украшавање ентеријера. Поред ових серијских, индустријских издавачких производа који књигу „изневеравају” додајући јој графичке, ликовне, аудио(-визуелне), тактилне и/или тродимензионалне стимулансе пријатних емоција и асоцијација или неких што мануелних што когнитивних активности, ауторка спомиње (и критикује) и разне типове такозваних измењених књига. У тој све шириј области стваралаштва и хобија уметничке и техно-уметничке односно креативне или мимикријске модификације књига доводе до јединствених, понекад искључиво ручно израђених артефаката, међу којима, без обзира на то да ли се у *Времену библиоскопа* спомињу или не, упркос могућој (а по ауторки сасвим извесној) заједничкој тенденцији, неки ипак не

заслужују да се прогласе за пуко књигоубиство. Неки од тих артефаката могу се (и) читати. Није реч само о модификацији конвенционалне представе о изгледу књиге, материјала који се уобичајено користе за њену израду или начина на који се њен садржај излаже, што нам је добро познато из већ богате историје уметничке књиге (књиге уметника, како је неки називају), већ о трансформацији (уништавању) већ постојеће књиге или више њих како би се направили неки други предмети, скулптуре, уметничке инсталације или архитектонски елементи.² У свим овим и сродним појавама у вези са књигом, у разним начинима преображавања књиге у својеврсни геџет (од анимирања и „обогашивања“ страница штампане књиге њеним повезивањем са дигиталним садржајима, преко експеримената са форматима електронских и мултимедијалних књига, до апликација и платформи за њихово индивидуално или заједничко коришћење), у програмима за сопствена издања, експериментима са типографијом и другим графичким или орнаменталним

компонентама текста или пак са тактилним квалитетима читаве књиге, али и у бројним текстуалним и наративним експериментима у области електронске књижевности, у јестивим, као и у празним књигама (то јест књигама које имају само наслов), у индустријској или ручној производњи ретро (псеудостаринских, „неовинтичних“) књига и брошура, у изгледу корица и омота, Шчербињина види исту тенденцију – тријумф форме над садржајем (и технологије над онтологијом) или чак диктат(уру) форме и жалосне консеквенце десакрализације књиге (док из перспективе антропоморфизације књиге говори и о њеном разоваплоћењу). Истовремено, с друге стране, види пуко наметање егоцентричног самоизражавања, самоафирмацију насупрот пожељној самореализацији кроз читање и стваралаштво, егоманију, такорећи. Као саморазумљиво се при томе узима да су аутори текстова вазда примарни док су такозвана секундарна ауторства дужна да првенство писаца и списатељица не угрожавају.

Говорећи о изгледу и судбини књиге у савременој култури, те о (друштвено)психолошким и културолошким мотивима за њено непрестано преображавања, Шчербињина се посебно и веома систематично бави насловима и класификацијом типова наслова, затим спомиње и широки дијапазон пратећих књишких предмета, рекламе и друге промотивне материјале за књиге, читање и књишка дешавања, али и бројне примере употребних и декоративних предмета, намештаја и грађевина који користе симболички и асоцијативни потенцијал изгледа и идеје књиге – нису направљени од самих књига, већ по подобију књиге, књиге саображене различитим ентеријерима и екстеријерима, на шта се надовезују и нестандартни, па и бизарни медији текста: од људске коже, односно тела до градских простора,

² Може се приметити да су једноставнији примери и технике преправљања (изрезивања, прекрајања, лепљења, савијања, књигодељања) / уништавања и пренамене књига или израде јединствених књиголиких примерака у различите сврхе привукли довољно интересовања да постану обрасци и инспирације за масовну израду сличних ствари, за скоро глобално распрострањен хоби, а онда и прилика за објављивање видео-упутстава и, наравно, нових књига – приручника; и покрет, односно индустрија „уради сам“ и терапија „креативношћу“ (такозвана арт терапија) и штошта друго наводи на став да су књиге које се (више) не читају, као и све дословно или метафорички истрошене ствари, отпад који се може или просто рециклирати или пак креативно и „оригинално“ надиклирати. С обзиром на то да инсистира на антропоморфности и сакралности књиге, ауторка и експлицитно и тоном излагања наводи на помисао да су сви ти примери књижне уметности и сви предмети начињени од књига заправо књигоцид, и дословно сакаћење књига иза којег се крије страх од књига и културе какву традиционални односи према књигама имплицирају. С тог аспекта, ова студија о многим лицима и резултатима библиоскопије повремено звучи и као библиотопсија или обдукциони налаз књиге – која је, схваћена као антропоморфни медиј, као „тело мисли“ (Чарлс Лем), у суштини мртва, тачније убијена (само што то, попут зомбија који је углавном окружују, још не зна или не прихвата).

односно фасада на које се текстови наносе или пак привремено пројектују. Хиперпродукцију ствари прати и хиперпродукција назива, кроз коју се ауторка доста успешно пробија, мада је у покушају да поброји и опише све трансформације изгледа и функционалности књиге и сама морала да прибегне неким (морфолошки типично постмодернистичким) неологизмима, односно поименичавању придева као знаку постваривања својстава – интерактив, креатив, функционал упућују на превласт опреме, облика, додатака и/или концепције над садржајем у ужем смислу речи. Ауторка, даље, није пропустила ни примере (Бахтин би рекао детронизујућих) духовитих, маркетиншких апропријација „култних“ књижевних дела (презерватив „Облак у панталонама“ (Мајаковски) или „Човек у футроли“ (Чехов)☺), као ни нетекстовних адаптација – друштвених игара, стрипова и тако даље. Све јој је пример за распарчавање и деградирање књиге и књижевности – колико она у свему проналази назнаке библиоклазма, толико је читаатељка склона да, упркос бројним илустрацијама различитог порекла којима је Време библиоскопа богато опремљено, у овом делу пронађе назнаке иконоклазма (сем када је реч о књизи као икони или, у духу штива, о књикони).

У другом делу, књига се посматра из перспективе савремених читалаца, тачније корисника књига (јер је оних који књиге за нешто користе далеко више од оних који их „само“ читају) и нових формата и манифестација рецепције књиге, што у онлајн што у „офлајн“ свету. У том делу се анализирају и праксе као што су пиратерија или библиотерапија и њој само наизглед супротна (патолошка) библиоманија (гомилање књига које се страствено воле али се не читају) и различити видови свесне или несвесне библиофобије (све до страха од самог читања као потенцијално веома захтевне активности која, опет потенцијално, изазива и не сасвим пријатна, самоповлађујућа и лака искуства), али и дискурс о књизи – нутриционистичке, односно гастрономске метафоре за књиге и читање сведоче, својом растућом фреквентношћу, о томе да је данас укусу естетска категорија која тежи искључивости. Притом и „новопечени“ и „бајати“ писци и списатељице као да и сами, заједно са свим осталим актерима књижевне и издавачке сцене, дају све од себе да подстакну конзумеристички и хедонистички однос према књизи, књижевности и читању – ужитак, пролазан али алав, пре свега и изнад свега.

Класификујући читаоце на основу њиховог односа према писцима, Шчербињина у свету дигиталних комуникација, које су читаоцима дале моћ видљивости и широких домета, проналази понизне читаоце или фанатике, читаоце као учитеље, тужиоце или коректоре писаца и притом им надева имена по одговарајућим ликовима из књижевних дела – од Смердјакова (Достојевски) до Мизери (Стивен Кинг). Судајући по примерима које наводи, имагинарни сусрет писаца и читалаца све више се претвара у такмичење у самоафирмацији и све мање тежи ка заједничком простору смисла и разумевања. Да ли се за то заиста може кривити позив на критички „отпор тексту“, који су на различите начине и, што је најбитније, уз темељну аргументацију упутили кључни постмодерни мислиоци (мада Шчербињина спомиње углавном Ролана Барта или редукционистичке флоскуле попут „смрти аутора“)? Уосталом, Барт би са својом мање извиканом тезом по којој је књига као „свето место језика“ десакарализована и понижена јер се купује „безмало као пица“³, ауторки могао да послужи и као савезник, а не само као опонент који је дело (довршену целину коју обично, метонимијски, називамо књига) потчинио и/или разорио флуидним

³ Антоан Компањон, *Антимодерни*, прев. Олгица Стефановић (Београд: Службени гласник, 2021), 357–358.

и никада јасно неомеђеним текстом. Постмодерним наговорима на оно што би неки други аутори и ауторке можда назвали херменеутиком сумње или пак симптоматским читањем (Алтисер), параноидним читањем (Ив Кософски) придружују се, као могући саучесници у развоју површне или пак деструктивне библиоскопије, и други дискурси и из њих проистекле праксе, од којих су многе заступљене и у библиотекарству: дискурси који читање подстичу тако што га повезују с игром, авантуром, потрагом или га пак с овим активностима поистовећују, подводе под њих, одузимајући му и специфичност и дигнитет. Томе насупрот, ауторка веома страствено заступа своје гледиште, према којем је читање у функцији дубоке проблематизације егзистенције, односно „сукоб човека и света у оквиру књиге“ (стр. 341) као места сусрета човека са самим собом.

Трећи део води нас, опет с намером да појаве класификује, кроз „зоне аномалија“ у области писања књига: графоманија (скрибоманија), плагирање и његове историјске и савремене варијанте, коришћење разних типова псеудонима некада и сада, али и све учесталија појава деचे књижевности (не књижевности за децу, већ делâ деце писаца, чије присуство у забрану Књижевности ауторки нарочито смета), само су неки од примера који с те, стваралачке стране, и својом распрострањеношћу и својим подврстама, документују исту заокупљеност површним и појавним, имицом и видљивошћу, сензационалистичким третманом сопствене, пажљиво креиране личности и сопственог стваралаштва, које се данас често одвија уживо, пред стварном или виртуелном публиком, понекад и уз њено учешће или сарадњу, као перформанс. Тржишни односи не само што ауторе отуђују од сопствених дела већ и као кључну стваралачку и комуникативну стратегију намећу респонзивност, одговарање – не за своје дело него на „изазове и захтеве“ (стр. 357) распарчаног друштва.

Шчербињина анализира и појаву нових (квази)професија у књижевно-издавачком пољу, међу којима је најпознатија „писац из сенке“, мада ту тек можемо да очекујемо „процват“, имајући у виду све распрострањеније пропагирање тзв. сторителинга, причања прича као главног алата у веома широком спектру активности и делатности. Заједно с новим актерима, развијају се и нове технике и технологије за писање (тачније за „генерисање“ текстова) и нови типови „паразитских“ и „клоновских“ текстова. С једне стране, реч је о програмима заснованим на структурним или вербалним матрицама, који ауторима помажу да од почетне идеје стигну до текста: развој вештачке интелигенције (која у време писања „Библиоскопа“ још није била толико запажена, широко употребљива и свеприсутна колико је то од јесени 2022) додатно је поспешило овај процес преласка са колико-толико аутентичног стваралаштва на писање као мање или више вешто варирање и разрађивање проверених, пријемчивих, модуларних калупа. С друге стране, према Шчербињиној, тај технолошки бум и пратеће подстицање креативне (и дериватне) рецепције, могућности да се и дело/текст третира као сировина или интерактивна играчка, нема ни демократски ни демократизујући потенцијал – нажалост, може се рећи да је и ово, оригинално авангардно стремљење ка ослобађању стваралачког бића човека, кооптирано у тржиште дискурса и дискурзивних производа. Тако настале творевине, без обзира на то да ли је реч о такозваној (аматерској) фанфикцији, или о делима која освајају пажњу, похвале и награде књижевне критике и других стручњака за укусе и вредности, ауторка тумачи као изданке и резултате постмодерне бахатости према туђем које се без пардона осваја, присваја и савладава: за такве ауторе, Шчербињина, иначе склона метафорама и поређењима (понекад и усиљеним у својој тежњи да буду духовита или пак шокантна, упадљива, што иначе на другим местима

раскринкава), користи појмове из домена политичке економије, описујући актуелне односе аутора према претходницима и савременицима као експропријацију, чин (насилне) воље за моћ као суштинског обележја постмодерне епохе. С обзиром на то да упућенима у сазнања и увиде савремених друштвених и хуманистичких дисциплина није тешко да препознају како се тактике и стратегије власти данас репродукују и постају парадигматичне лакше и брже него икада, тежећи да се пренесу на све друге друштвене и културне механизме, није стога тешко ни сложити се да су се власнички односи и механизми стицања капиталâ, били ми тога свесни или не, инфилтрирали у скоро све типове посредних или непосредних међуљудских односа, па и у оне који се тичу стваралаштва. Ипак остаје питање по чему се савремено књижевно „баштованство“ или савремена књижевна „таксидермија“ (а то је, мање-више, метафорички распон домета савремених стваралачких поступака из визуре Шчербињине) разликује од бројних сродних историјскопоетичких појава. Одговори Шчербињине комбинују књижевнотеоријске и социолошко-културолошке категорије, помоћу којих проширује и преосмишљава појам плагијата као кључног концептуалног принципа савремене књижевности, парадоксално – али само наизглед – истовремено опседнуте новином и оригиналношћу.

Четврти део, иако не и најдужи, јесте најразрађенији. У њему се ауторка бави савременом књижевном критиком, њеним најраспрострањенијим облицима и поджанровима и језиком критике у Русији, мада су феномени које пописује свакако присутни и у другим културама, односно на другим језицима. Неке од појава којима у овом делу посвећује велику пажњу већ је коментарисала пишући о читаоцима, односно о читалачким одзивима објављеним на интернету. Овде те исте појаве – увредљиве и надобудне коментаре на рачун писаца и списатељица, неаргументовано и/или прстачко оцењивање дела и разне друге доказе одсуства стварног пијетета према књижевности (тачније Књижевности) – Шчербињина описује систематизујући њихове карактеристике, класификује (и њих) и именује их (инвектократија, експертократија, аскорбинска, то јест „кисела“ критика) служећи се примерима из, наводно, професионалне књижевне критике и других званичних објава о књижевним делима. И у области приказивања књига у другим медијима, које ретко када одговара традиционалном појму књижевне критике, ауторка проналази неколико нових подврста и кључних стратегија (само)изражавања и подстицања бодријаровске „екстазе комуникације“, у току које више није ни битно ни јасно ко међу актерима на шта реагује (на предмет приказа или на сам приказ и особу која га је „креирала“) и шта се у бујници коментара заиста коментарише. Издвајајући обележја такве паракритике и паракритичарске делатности (која је, разуме се, као континуирана активност битнија од својих творевина), Шчербињина с правом истиче да је и у домену „речи о речи“ више на цени упечатљива способност и реторичко умеће рецензента, (квази) критичара или посткритичара да смисао дела које коментарише произведе (да би га онда неумерено величао или кудио) и да се тим путем афирмише и експонира него да га открије и објасни као својство и потенцијалну вредност самог дела. Стога књигу неочекивано завршава позивом на повратак старијим, одмеренијим, скромнијим, рационалнијим класицистичким књижевнокритичким принципима, оличеним у стиховима из „Есеја о критици“ Александра Поупа (с почетка 18. века) али прилагођеним савременом добу.

Посматрајући књигу као физички, дигитални или хибридни објекат и као тему (раз)говора, Шчербињина се, како је већ наговештено, дотакла и савремене библиотечке делатности: и библиотекарски су, по њеном мишљењу, углавном поклекли пред тенденцијама друштва тенденција, поставши и сами „киберкантропи“, како је назвала савременог човека опремљеног бројним и разноврсним, мултифункционалним и све напреднијим гедетима, али не и културом у класичном смислу речи. Не раде на очувању култа књиге и њеног прототипа, већ подржавају или чак и уводе све бизарније активности које тај култ разарају, потчињавајући књигу и читање забави, утиску и сензацији. Због тога су се и библиотеке – поносно – удаљиле од сопственог прототипа и постале места за свакојаке забавне али нечиталачке активности које се – громогласно – проглашавају за стимулусе читања и интересовања за књигу. Интересовања – да, али, како следи из Шчербињининих ироничних описа либмоба, библиодискоотеке, читалачког театра, физичких трансформација библиотечких простора и сличног – библиоскопског.⁴ Сложили се или не с њеном идејом о неопходности библиокритике као, између осталог, критике библиотекарства са становишта смислености и ефикасности рада с књигом и рада на унапређењу статуса књиге, чињеница је да су библиотеке, деценијама, своју специфичност градиле око подстицања или промоције читања, од почетног нивоа препознавања графема и основних значење речи и реченица, преко нивоа навике и свакодневне потребе, до напредног и „тешког“ нивоа „рада и стваралаштва“ – а читање не мора (и не треба) да се изједначи с једним од медија текста, већ треба да се као специфична и вишеструко корисна и плодотворна вештина одржи у култури која све више простора, у свим доменима људског живота и развоја, уступа аудио-видео форматима, самим тим и слушању и гледању (или симулацији тих и свих других чулних искустава) науштрб „споријем“ и когнитивно далеко захтевнијем читању штампаних или „екранских“ текстова. Иначе смо на добром путу да и читање постане само још једна специјализована, комерцијална, можда скупа и (поново) само привилегованој мањини доступна услуга, занимање плаћених, а можда и само вештачки интелигентних читача.

⁴ У реду, библиотеке, када чујем: има их толико у граду и смјештене су у нарочитим зградама, јер треба издвојити овај духовни свраб, можда и опасну пошаст. Али зашто библиотеке неће да остану при својим кућама, зашто се пачају у туђе послове, зашто хоће да завојују улице, тргове и домове и да продру у трамваје, благоваонице и у скровита склоништа и прибежишта? Зашто библиотеке хоће још да муче наше очи и да хране нашу немирњачку неурозу? Очи су рањене димом и пићима, а нерви шкрипе прилично и без тога. Зашто се уплићу незване у наш доброћудни и безазлени сан, сан лишен сваке учености и сановника? Тин Ујевић, „Библиотеке: уломак етичке аутобиографије“, у Људи за вратима гостионице. Скалпел каоса (Загреб: Аугуст Цесарец, 1986, 80)

ИЗ

БЕЛЕЖНИЦЕ

Војвода Божидар Вуковић, изнад заборава

(Мирослав А. Лазић, Божидар Вуковић: између историје и
имагинације, Народна библиотека Србије, 2022)

Ана Јанковић, Народна библиотека Бор

Књига *Божидар Вуковић: између историје и имагинације* резултат је дугогодишњег истраживања и презентованих резултата у докторској тези и бројним научним радовима у стручним часописима и зборницима, историчара уметности др Мирослава Лазића, археографа и стручног сарадника у Институту за српски језик САНУ, усмерених ка расветљавању живота и рада Божидара Вуковића (око 1470 – 1540), који је у широј културној јавности био познат превасходно као штампар. Међутим, Вуковић је био веома занимљива и сложена личност: према ономе што се о њему зна(ло), био је богати трговац који је након пада Зете под турску власт у првим годинама 16. века отишао у Венецију и финансирао штампање црквених богослужбених књига, али и молитвеника малог формата, „погодних за путнике” – ћирилицом, на српскословенском језику тј. српској редакцији старословенског језика.

Аутор ове монографије је, на основу бројних извора, реконструисао Вуковићев историјски лик и раздвојио реалну слику о њему од оне која је стварана дуго након Вуковићеве смрти. Прикупљајући бројне изворе о животу и делу Божидара Вуковића расуте у разним иностраним и домаћим публикацијама, Мирослав Лазић је показао знатно ширу и свеобухватнију слику од оне која је стварана до почетка 19. века и утврдио његово место у историји како би се раздвојила историјска личност од имагинарних представа које су о њему стваране. Упркос томе што је у иностраној научној литератури током 19. и почетком 20. века објављен велики број архивских и других извора, представа о Вуковићу првенствено као о штампару, „српском родољубу и православном хришћанину, који је, жртвујући се за добробит вере, народа и отаџбине, започео штампање црквених књига”, настала много раније – дуго није била довођена у питање. Мирослав Лазић је то објаснио чињеницом да се дуго није знало да је у Венецији Божидар Вуковић био познат под псеудонимом Дионизио дела Векија, који се појављује у радовима неких страних аутора током 19. века, али приређивачи ових издања нису знали ко се заправо

крије иза тог имена. Захваљујући критичком приступу у тумачењу ових извора, било је могуће реконструисати историјски лик Божидара Вуковића и раздвојити историјске чињенице од идеолошких и других конструкција. Тако су и расветљени различити аспекти Вуковићеве личности, па се од првобитне и прихваћене представе о њему као о штампару и издавачу црквених књига дошло до знатно сложеније представе као о велетрговцу са разгранатом трговачком мрежом од Лондона до Константинопоља и сувласнику трговачке радње у пословном центру Венеције, управитељу Грчког братства у Венецији, приложнику и руководиоцу обавештајне мреже цара Карла Петог за простор југоисточне Европе – за шта је добио и потврду племићког достојанства.

На преко 400 страна и уз примену научних сазнања и методологија различитих хуманистичких и друштвених дисциплина, као и ослањање на историјске изворе, у овој монографији свеобухватно су осветљени не само идентитет Божидара Вуковића већ и тековине проистекле из широког поља његовог деловања, које припадају историјском и културном наслеђу српског народа, из којег је поникао и за који га везују многа званична акта и архивски извори.

У осам поглавља приказани су различити аспекти сагледавања ове знамените и свестране личности: поред указивања на изворе обухваћене досадашњим истраживањима и који Божидара Вуковића стављају у одређени временски и просторни контекст (породично и завичајно порекло, смрт), приказана је и његова улога у вези са Грчким братством у Венецији, али и обавештајним активностима и политичким плановима у контексту политичких збивања оног времена (обавештајна мрежа, Вуковићеве политичке амбиције и планови о ослобођењу Скадра и српских земаља), његовим мотивима да се бави издавачком делатношћу – како би се добила шира слика о његовим пословима и улози у свету трговине и књижаства у Венецији.

Дуго се мислило да је Божидар Вуковић био власник прве штампарије и да је непосредно учествовао у сâмом штампарском процесу; заправо, он је попут осталих богатих венецијанских трговаца финансирао издавачке пројекте и користио своју разгранату трговачку мрежу широм југоисточне Европе као и своје политичке везе и контакте са световним и црквеним властима да би снабдевао Цркву и народ под Османлијама богослужбеним и верским књигама. Иако је доказао да Вуковић није био штампар у уобичајеном смислу, и да никада није имао штампарију у власништву, већ је користио услуге других типографа, Лазић му није оспорио патриотске и верске мотиве тиме што је устврдио да су осим ових, постојали и трговачки и финансијски разлози за бављење овом делатношћу.

У поглављу „Идентитет(и) Божидара Вуковића” и потпоглављима „Завичајни идентитет”, „Вуковићев псеудоним”, „Етнички идентитет” и Верски идентитет” питање идентитета (и идентитетâ) Божидара Вуковића представљено је као једно од најсложенијих питања која су везана за ову надасве занимљиву личност, човека позног средњег века и раног модерног доба, који је рођен и одрастао у османској Зети а последње деценије свог живота провео у Венецији, прихватајући културне моделе ренесансне Европе. Питање Вуковићевог идентитета је вишеслојно и сложено и могло се разматрати само у контексту различитих улога које је имао у распону од скоро 25 година у првој половини 16. века, у специфичним историјским оквирима и уз помоћ малобројних веродостојних изворних података.

Монографију о животу и делу Божидара Вуковића прати сложена научна апаратура. Посебан њен део су прилози где је аутор приредио три врсте извора уз њихов превод на српски језик: предговори и поговори издања Божидара Вуковића (репродукције ових текстова и преводи на савремени српски језик), изворни текст натписа са иконе „Нерукотвореног образа“ (некадашње власништво Б. Вуковића), која се данас налази у фонду Народног музеја Србије; тестаменти Божидара Вуковића и његовог брата Николе и преписка са царем Карлом Петим и амбасадором Лопеом де Соријом.

Следе скраћенице, извори из архивских и археографских збирки и листа објављене литературе на српском, енглеском, немачком, италијанском, француском, грчком и другим језицима, те обиман и сложен регистар личних имена и појмова који се спомињу у књизи.

Читав научни текст прате бројне исцрпне напомене из стручне литературе и подаци из архивистичких радова, које би будуће истраживаче могле да усмере за даље проучавање и објављивање.

Књига је илустрована многим фотографијама места и личностима које се помињу у књизи, као и репродукцијама насловних страна књига, уметничких слика, страница из књига које су штампане захваљујући ангажману Б. Вуковића, као и других уметничких дела.

„Ако се суди о тековинама проистеклим из широког поља деловања Божидара Вуковића, може се рећи да оне припадају историјском и културном наслеђу српског народа, из којег је поникао, Српске православне цркве, којој је остао привржен током читавог живота, Зете и Подгорице као области и места из којих је потекао, а самим тим и савремене Црне Горе, укључујући све њене грађане и народе. У ширем смислу, оне припадају и баштини православне заједнице у Венецији, чијем је развоју Вуковић допринео, а уједно и свеколиком културном наслеђу тог знаменитог града, у којем је живео и радио готово четврт столећа. С друге стране, залагањем за ослобођење српских земаља и тежњом за добијањем титуле српског деспота Божидар Вуковић несумњиво се уписао и у политичку и историјску баштину Србије“, каже аутор ове монографије у закључку.

Упркос бројним хипотезама и мању поузданих чињеница које би несумњиво раздвојиле историјски лик Божидара Вуковића од неистина, погрешних тумачења, неумерених величања, па и злоупотреба, сада се зна да је издаваштво било тек један сегмент свестране делатности овог ренесансног човека, православног Србина, избеглице у Венецији и једног од најзанимљивијих и најпредузимљивијих припадника српског народа у 16. веку, велетрговца, обавештајца и претендента на предводничко место у обнови самосталности српске државе и Цркве.

Паралелни приступ различитим изворима, који је подразумевао истраживање историјских извора и критичко поступање у њиховом тумачењу, допринео је да се реконструише и установи једна истинитија, јаснија и свеобухватнија представа о Божидару Вуковићу. Резултат овог исцрпног, сложеног и преданог рада је и Награда „Стојан Новаковић“, коју је Мирославу Лазићу доделило Библиотекарско друштво Србије – за најбољу књигу у 2023. години.

Пролећни форум Библиотекарског друштва Србије у Сомбору

(18. април 2024)

Јелка Панић, Градска библиотека „Божидар Кнежевић”, Уб

Сведоци смо брзих промена у многим сферама живота и рада. Библиотеке су заједнице које се константно мењају, модификују облике рада, кориснички захтеви се усложњавају, а библиотечки стручњаци су друштву све потребнији и од њих се очекују различита знања и вештине. Библиотекарско друштво Србије прати токове у савременом библиотекарству, те на основу тих потреба библиотечких стручњака и окружења у којима делују, планира и организује своје активности. Тако је, у сарадњи са Педагошким факултетом у Сомбору, одржан Пролећни форум БДС-а са темом „Формално образовање библиотекара, изазови, могућности и тешкоће са којима се сусрећу у пракси и развој каријере”.

Библиотекарско друштво Србије схвата важност сталног стручног усавршавања запослених у свим типовима библиотека и о тој теми се пишу стручни и научни радови, говори на конференцијама и скуповима. Овога пута, акценат је био на формалном образовању библиотекара, различитим могућностима и изазовима приликом запошљавања и какви су токови развоја каријере.

Важно је истаћи да БДС унапређује и јача партнерске односе са катедрама за библиотекарство у земљи и окружењу, да се та сарадња негује и подстиче и да само са таквим ставом можемо унапредити видљивост стручног, образованог кадра који треба да има примат при запошљавању у библиотекама.

Форум је одржан на Педагошком факултету у Сомбору, у Спомен-соби Норме и Препарандије, где су учесницима пожелели добродошлицу и поздравили их Јелена Глишовић, председница БДС-а, проф. др Саша Марковић, декан Педагошког факултета у Сомбору и Урош Бузацић, помоћник градоначелника за област културе и туризма Града Сомбора.

Како је тема форума врло актуелна и значајна, окупила је велики број колега, не само из Војводине већ из целе Србије. На форуму су говорили: проф. др Сањица Фалетар са Филозофског факултета у Осијеку, проф. др Полона Вилар са Филозофског факултета

у Љубљани, проф. др Бојана Ласица и проф. др Радославка Сударушић са Филозофског факултета Универзитета у Источном Сарајеву, проф. др Жељко Вучковић и проф. др Гордана Рудић са Педагошког факултета у Сомбору, проф. др Гордана Стокић Симончић са Филолошког факултета Универзитета у Београду и Франсоаз Молнар из Градске библиотеке „Карло Бијелицки“ у Сомбору.

Након уводних и поздравних речи, др Сањица Фалетар обрадила је тему „Изазови образовања књижничара у Хрватској: искуство Одсјека за информацијске знаности Филозофског факултета у Осијеку“. Представила је све три катедре за библиотекарство у Хрватској, начине студирања као и дошколовавања за запослене у библиотекама а који нису завршили ове студије. Тако у Загребу постоје предипломске и дипломске студије информационих наука (што одговара основним и мастер студијама на нашим факултетима), ванредне студије информационих наука, смер библиотекарство у трајању од две године и докторске студије информационих и комуникационих наука које трају три године. Слично је и на катедри у Осијеку када је реч о редовним студијама, док су докторске у припреми а допунско образовање кроз програм за стицање књижничарских компетенција на предипломском нивоу траје годину дана. На универзитету у Задру Одсек за информационе науке постоји од 2003. године и има редовне студије (3+2), ванредне студије (2 године), програм за стицање књижничарских компетенција на предипломском нивоу (1 година) од 2019. године, као и докторске студије (3 године). Актуелно је целоживотно учење и стручно усавршавање кроз различите едукације и скупове, како уживо тако и на вебинарима, али и путем публикација. Др Фалетар је приказала и резултате квантитативних истраживања којима су хтели да утврде колико су дипломски и дипломирани студенти задовољни студијама и стеченим компетенцијама. Истраживање је спроведено током 2021/2022. године и показало је да би 75 посто студената поново уписали исте студије и да су задовољни како су припремљени за тржиште рада, 84,7% су исказали жељу да раде у библиотеци, 8,5% студената жели да се бави нечим другим а 30,5% би хтели да покрену сопствени бизнис. Представљени су резултати истраживања која очекивања имају студенти од своје каријере, зашто су уписали студије информатологије, које генеричке особине сматрају важнима, а интересантно је да књижничарску професију смештају на последње место по рангу, после професије лекара, ИТ стручњака, политичара и наставника.

Што се тиче запошљавања, стање у Хрватској се може упоредити са стањем у нашој земљи, с тим што је потребно додатно, ванредно образовање за оне који нису завршили студије библиотекарства. Проблеми са којима се сусрећу на студијама јесу смањен број студената и оних који желе да раде у библиотекама, неодговарајући друштвени положај и перцепција професије у јавности у поређењу са њеном важношћу у савременом друштву а наставници истичу да нове генерације студената имају проблема са мотивацијом, одговорношћу, односом с наставницима, поремећаје пажње и концентрације али и са менталним здрављем. Студенти су истакли да су знања и вештине која им недостају на радном месту комуникација на страном језику, друштвене и организационе вештине, педагошка и стручна знања (каталогизација, библиометрија, кодирање), те да желе више праксе, изборних предмета и пројектног рада.

Проф. др Полона Вилар говорила је о формалном образовању и запошљавању библиотекара у Словенији, која су знања и вештине потребни, те да треба да се ослањају на Ифлине смернице из 2012. и смернице АЛА из 2015. године и препоручују укључивање послодаваца у пројектовање и евалуацију циљева курикулума. Говорила је о променама у друштву и у учењу, да иако живимо у друштву знања, младе треба образовати за професије које још не постоје и колико се разликује учење у прошлости од овог у садашњем времену, које је усмерено на процес креирања знања, затим о преплитању образовања и запошљавања, међупредметном повезивању фокусирајући се на компетенције и достигнућа. Библиотекарство, информационе науке и књижевство на Филозофском факултету Универзитета у Љубљани образује студенте за запошљавање у свим типовима организација које се баве продукцијом, прикупљањем, организацијом, чувањем и обезбеђивањем писаног знања у свим форматима. Како би радили у библиотекама Словеније као библиотечки стручњаци или директори, запослени морају бити дипломирани библиотекари са положеним стручним испитом а ако су из неке друге струке морају проћи програм ШПИК-Б (Študijski program za izpopolnjevanje iz bibliotekarstva) и положити стручни испит. ШПИК-Б постоји од 2018. године и укључује шест обавезних курсева и два изборна, два уписа годишње, без семинара и без праксе (осим каталогизације). Обавезни курсеви укључују савремене информационе компоненте библиотечке праксе, информационе изворе и услуге, развој библиотечких колекција, каталогизацију, основе библиотекарства и организације библиотека, кориснике библиотечких извора и услуга, док изборни курсеви укључују подучавање информационој писмености, менаџмент у библиотекама, специјалне, јавне и високошколске библиотеке. Како би радили у школској библиотеци, запослени морају бити дипломирани библиотекари са педагошким образовањем и положеним стручним испитом или наставници из неке друге области са положеним стручним испитом и програмом ШПИК-Ш (Študijski program za izpopolnjevanje iz bibliotekarstva za šolske knjižničarje). ШПИК-Ш представља перманентно усавршавање за наставнике који нису завршили студије библиотекарства и информационих наука и раде у школским библиотекама. Састоји се од девет курсева – шест основних и три специјална који обухватају информационе изворе и услуге, развој библиотечких колекција, каталогизацију, основе библиотекарства и организације библиотека, књижевност за библиотекаре и издаваче, савремене информационе компоненте библиотечке праксе, док специјални садрже и знања о информационој писмености, корисницима библиотечких извора и сервиса и о менаџменту у библиотекама. Важно је што сви запослени у библиотекама као и директори морају имати стручна знања и положене стручне испите и да се образовање повезује са праксом те да се мења у складу са потребама тржишта рада и захтевима друштва. Студирање библиотекарства укључује практичан рад, редовне контакте са запосленима, посете како у земљи тако и у иностранству, укључивање домаћих професионалаца и експерата, учешће у пројектима, истраживањима и у публикацијама, приказима, подразумева менторство, сарадњу у стручним телима и групама, праћење трендова у домаћем и страном библиотекарству – теоријски и у пракси. За изазове сматрају то што су различитим профилима библиотекара потребне различите вештине, класична хуманистичка знања насупрот „техничком” знању, дефинисање курикулума и области учења, који ће бити корисни за дужи период и и са јасно дефинисаним садржајем.

Стање на катедри за библиотекарство Филозофског факултета Универзитета у Источном Сарајеву (Студијски програм Библиотекарство и српски језик и књижевност) представиле су проф. др Бојана Ласица и проф. др Радославка Сударушић, говорећи о проблемима и изазовима са којима се сусрећу у раду као и са искуствима дипломираних студената приликом запошљавања. Студијски програм за општу књижевност и библиотекарство основан је 1997. године а по болоњском систему образовања настава се изводи од 2006. године када је направљен двопредметни основни студијски програм у четворогодишњем трајању, са 240 ECTS бодова, који је обухватао предмете из светске књижевности и библиотекарства. Осим општег књижевног образовања, овај програм је омогућавао и овладавање библиотечким и информационим вештинама за рад у библиотекама свих типова и другим установама у којима су потребна знања из организације и управљања информацијама и фондовима. Након основних студија, студенти се могу одредити за мастер студије библиотекарства, оне трају једну годину и носе 60 бодова. Приметно је смањен број студената на овом студијском програму, што су говорнице приписале демографском, социјалном и економском положају друштва у Републици Српској. На слабо интересовање студената утиче и слаба могућност запошљавања као и законска регулатива која не штити интересе дипломираних библиотекара. Исти проблеми као и у Србији постоје и за послове школских библиотекара. Професорке су закључиле да им у будућности предстоји разрада јасне стратегије развоја савременог библиотекарства, законски оквир који ће подржати професионализацију, иновирање наставног плана и програма, као и неопходно планирање система додатног стручног образовања на факултету.

Франсоаз Молнар из Градске библиотеке у Сомбору дала је своје виђење професије, стручног усавршавања, важности образовања библиотечких стручњака и запошљавања професионалаца.

Дискусија је настављена укључивањем осталих учесника, као и проф. др Стокић Симончић, проф. др Рудић и проф. др Вучковића, који су истакли важност запошљавања компетентних и стручних кадрова, образованих за рад у свим типовима библиотека, који могу да одговоре на захтеве корисника у савременом свету.

Након форума представљена је тематска монографија Библиотека кроз време: национални хоризонти (Градска библиотека у Панчеву, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2023). О књизи су говориле др Драгана Сабовљев, др Бранка Драгосавац, ауторка прилога и проф. др Гордана Стокић, уредница и ауторка прилога у овом зборнику.

Форум је организован са циљем да се покаже значај и улога формалног образовања у библиотекарству у ширем, регионалном контексту као и да се у размени искустава у вези са могућностима и препрекама за дипломиране библиотекаре по завршетку студија дође до предлога оптималног модела за побољшање њиховог статуса, чија би примена у Србији свакако довела до напретка библиотекарске професије.

Поезија Ивана Гола: од мрачне сумње до млека тмине

(Иван Гол, *Биље снова*, прев. Јелена Радовановић.
Београд: Трећи трг; Сребрно дрво, 2023)

Сања Томић, Народна библиотека Бор

Поетско стваралаштво Ивана Гола, једног од најистакнутијих представника експресионизма и надреализма у књижевности између два светска рата, готово да није познато српској читалачкој публици, будући да све до 2023. године, изузев коауторског „Манифеста зенитизма“ (са Љубомиром Мицићем), његова књижевна дела нису превеђена на српски језик. Ивана Гола је у наш књижевни простор увела Јелена Радовановић, песникиња и преводитељка са немачког језика. Стога је њен антологијски избор песама Ивана Гола, под насловом *Биље снова* утолико значајнији, јер отвара простор за изучавање богатог лирског стваралаштва овог песника.

Многобројни семантички слојеви који се откривају у збирци изабраних песама Ивана Гола, свакако и захваљујући надахнутом преводу, сведоче о песничком гласу изузетне језичке и стилске префињености. Кључно издање на које се ослања овај избор чини сабрана лирика Ивана Гола у четири тома, објављена у издавачкој кући „Аргон“ у Берлину, 1996. године, а наслов збирке превода потекао је из последње Голове збирке песама, како је преводитељка написала у Поговору. Песме у збирци су груписане као „Ране песме (1906–1930)“, „Љубавне песме (1917–1950)“, „Песме из заоставштине и постхумно објављене песме“, те „Песме које нису укључене у збирке (1941–1947)“, а у оквиру ових целина обухваћене су изабране песме из различитих пишчевих збирки и циклуса, од којих неке заслужују да буду посебно истакнуте као примери Голове поетике.

У уводној песми „Сунце“, светлост само наглашава „таму око нашег срца“ и у нашим очима. И као што у овој почетној песми супротставља светлост и таму, тако у целој збирци лирски субјекат смењује тренутке среће и опијености животом са тренуцима бола и очаја живота.

У раним песмама издвајају се мотиви самоће, усамљености, жудње, бола и горчине. У њима се осећа данас више него икада актуелна појава прикривања туге и патње осмехом и љубазношћу. Лирски субјекат артикулише егзистенцијалне муке („не

знаш колико понизности човек мора да подноси да би био човек") и указује на „болести измученог човечанства”. Потом следе љубавне песме, где долази до заокрета, јер лирски субјекат више није тако усамљен, али је и ова поезија, као и сама љубав о којој пева, често обележена патњом, љубомором, осећајем самоће. Тематизовање наведених појмова и, уопштеније, Голова хуманистичка поетска оријентација представља критику света који настаје индустријализацијом:

О, свакодневица, напредак, рат, мостоградња,
 О бити човек, о, бити проклет –
 И увек нова нада, биоскопи од злата, пролећне вечери
 И украшена црвеним свећама, под кестенима,
 Велика отворена гостионица 'Код Валхале'.
 („Индустријско предграђе“)

У збирци су своје место нашле и песме са библијском и митолошком тематиком. У складу са обновљеним митом о Орфеју, карактеристичним за модернистичку поезију, нарочито за симболизам и експресионизам, и песник Иван Гол проналази свој начин оживљавања песника са лиром и његове љубави Еуридике.

У свим оперским кућама претражујем ложе
 имам карте за сваки пароброд ка Хипербореји:
 откад сам тебе, Еуридико, изгубио
 зато што сам се једном окренуо,
 морам да се окрећем
 за свим женама света.
 („Орфеј“)

На улазу у пакао
 на пристаништу заборава
 напустила си ме не окренувши се
 и нисам могао да ти уберем гвоздено цвеће
 са ограде која нам је раздвојила животе.
 („Еуридика“)

Малајске песме (такође уврштене у „Љубавне песме“ у овој збирци) представљају сведочанство везе Ивана Гола и Пауле Лудвиг у периоду од 1931. до 1939. Све песме су изворно написане на немачком и посвећене аустријској песникињи Паули. Како се, међутим, читалац приближава крају ове збирке превода, тако се међу мотивима све више издвајају смрт и ништавило („често ми у ноћи шкрипи умрло срце!“, „из тамног гроба сам је за тебе сковао“, „на дну плоти звони звоно смрти“), што не чуди, ако имамо на уму биографски податак да је песник 1947. године оболео од леукемије, свестан да му се смрт приближила. Тако мисли и исказ лирског субјекта обузимају хтонске силе и слике.

Биље снова, скуп песама по којима је и ово издање добило свој назив, као и Најла. Вечерња песма, представља пишчеве визије са самртничке постеље. У њима се намах смењују очај и срећа што није сам у последњим моментима живота („Зашто да јадикujem, докле год твоја рука / у мојој цвета / као ружа јерихонска / једном једином сузом орошена“). У овом делу збирке јављају се фрагментисани, снолики наративи, извучени из подсвести самртника.

Смрт је појам и искуство са којим се песници сусрећу и пре саме смрти („О, кућо и лејо и звери и хлебе / постојите само кроз песникову стоструку смрт!“), те се песник не боји пред њом („Расточи ме, бели кречњаче, / изједи ме, свежа соли / смрт је радост“). У последњим тренуцима, песник се стапа са вољеном, претапа се у њу.

*„Ти имаш четири ока, а ја више ниједно
ти куцаш на моје чело, чаробнице
и искачу твоји снови*

*Ти имаш четири руке, а ја више ниједну
Твоје су руке мој оклоп, витешкињо“*

Ипак, ни у тренуцима болне усамљености и суочавања са крајем живота, Гол не губи смисао за иронију, која провејава у неким стиховима:

*Као последње маслиново дрво
азијске пустиње
стоји мој костур.*

*И како сам то онда још увек жив?
Да бих теби, несигурни боже,
доказао тебе самог.
(„Јовова песма“)*

И сама земља подсећа на то да све на њој и у њој води до смрти и нестајања („пољуби земљу и црви ће ти напунити руке и уста“).

У песмама овог циклуса све се урушава, као и песак, прах и кварц, материјали који се појављују као мотиви у различитим облицима. Со и шећер, горко и слатко, распадање тела које се спрема за вечност, све су то обележја циклуса по коме је и сама антологија добила име. Одабир материјала, мотиви и општа атмосфера указују на распад и рођење живота. Последња песма у збирци („Данас су велике покладе“) обојена је црном бојом („црно млеко патње“, „црна светлости дана“, „црна песмо убица“).

Мултилингвизам је још једна одлика Головог стваралаштва, будући да је писао и на немачком и на француском, а у емиграцији (у САД) и на енглеском језику. И на сваком су од тих језика доминирале две велике и универзалне песничке теме – љубав и смрт. Притом се, према тону и тематици, његове разноврсне песме могу одредити као љубавне, мисаоне, исповедне, социјално-критичке... Свако је од осећања или искустава о којима пева и које комуницира приказано у својој афективној сложености и испреплетаности

с другим осећањима. Тако, на пример, љубавно осећање вазда прати и љубомора, као и страх од издаје и сукоб са вољеном:

измишљам ти смрт
 велику попут моје љубоморе
 и већу него Париз!
 Желим да минирам зграду опере
 да динамитом дигнем у ваздух вашу музику
 нека твоја ружичаста глава полети ка небу
 док ти мачке на Монмартру
 пију срце.
 (из постхумне збирке Антиружа)

Или: „колико сам бледих ноћи пребдео / испитујући месец / да ли си ми одана”.

Када се говори о поезији Ивана Гола, мора се обратити пажња и на то да су многе његове песме издате уз интервенције супруге Клер Гол, док су *Poems d' Amour*, *Poems de Jalousie* и *Poems de la Vie et de la Mort* Клер и Иван написали заједно. У песмама које су објављене након Голове смрти, било је различитих проблема у одређивању хронологије, превода, наслова..., јер је Клер и даље на најразличитије начине интервенисала у песникову заоставштину. Ово доводи до недоумица у проучавању Головог стваралаштва. Проблем непоузданости Јелена Радовановић је избегла у свом избору из Голове поезије тако што је изоставила песме које су Иван и Клер писали заједно, као и све сумњиве и непроверене верзије песама, које немају потпору у већ објављеним делима. Тако је овај избор, панорамски и прочишћен, изванредан увод у дела Ивана Гола.

У Головој поезији може се уочити и извесна сличност са поезијом Паула Целана. Двојицу савременика, осим скандала изазваног тиме што је Клер Целана оптужила да је плагирао Голове стихове и на тај начин наводно допринела његовом трагичном крају, повезују и јеврејско порекло, немачки језик, честе промене пребивалишта и експресионизам. Ипак, Голово писање је разноврсније у односу на Целаново и оставља читаоца са мањим осећајем горчине.

Значај Голових стихова лежи у томе што су његове борбе универзално људске, огољене и, мада су се водиле у конкретним историјским околностима, у њима је ухваћена та танана нит човекове потраге за смислом и љубављу, као и открића страхова и мана једног веома осећајног човека. У његовој поезији има више наратива и перспектива, чиме се ствара вишеслојна структура која дубље ангажује читаоца. Голова је лирика интензивно емоционална, ангажована и актуелна, стога заслужује да буде читана и тумачена.

На крају, треба додати да је превод Јелене Радовановић вредан не само због представљања поезије Ивана Гола већ и зато што садржи бројна додатна објашњења, напомене и анализу. Значајно је то што је и Јелена награђивана песникиња, са финим осећајем за нијансе у значењу речи, са урођеним осећајем за ритам и изузетним вокабуларом, те ако о преводу говоримо као о новом књижевном делу, може се рећи да Јелена од песничких превода ствара права уметничка дела.

ЛЕТОПИС

Летопис библиотеке

25. јануар: Поводом Дана библиотеке (27. јануар) отворена је изложба Народни неимари Србије: руком по мери уметничког фотографа Станка Костића, док је архитекта др Тихомир Обрадовић одржао предавање о народном градитељству; снимак преноса предавања може се погледати на јутјуб каналу библиотеке; <https://www.youtube.com/watch?v=-LoDPec5L6c>

26. јануар: Уочи Дана библиотеке организован је разговор о књизи Медијска писменост и критичко мишљење Виолете Кеџман; књигу су представили ауторка и уредник Зоран Хамовић; сарадници и најактивнији корисници НБ Бор награђени су годишњим чланаринама и књигама; снимак преноса програма може се погледати на јутјуб каналу библиотеке; https://www.youtube.com/watch?v=_s66V28ugrg

9. фебруар: Представљен је роман Медузе живе заувек: док их не ухвате Нађе Петровић; с ауторком је разговарала

Виолета Стојменовић; у оквиру програма организован је и сусрет списатељице с ученицима Гимназије „Бора Станковић” у Бору, који похађају изборни предмет „Медији, језик и култура”;

21. фебруар: „Музика тражи уши”: музичко-сценски програм у организацији Дечјег одељења и ШОМО „Миодраг Васиљевић”, у којем су учествовали корисници Дечјег одељења и ученици музичке школе;

23. фебруар: Женска певачка група „Свети Харалампје”, којом диригује Тамара Глишић, одржала је свој традиционални концерт духовне музике; програм су водиле Ружица Дамјановић и Тамара Нововић;

28. фебруар: Радионица за ученике виших разреда основне школе поводом конкурса за креативни приказ књижевног дела песника и песникиња чији се јубилеји обележавају 2024. године (Бранко Радичевић, Јован Дучић, Мира Алечковић);

4. март: Удружење жена „Ника“ организовало је трибину о важности опстанка пчела за сав живи свет; панелисти су били: активисти Клуба здравља, Дарко Дукић, председник Удружења пчелара и инж. Мира Ђорђевић;

15. март: Представљање романа Рудник Миодрага Мајића; с аутором је разговарала Виолета Стојменовић;

20. март: Радионица на тему породица у живом свету и у језику за ученике виших разреда ОШ „Душан Радовић“, који су учествовали у програму „Читалићи“;

26. и 27. марта: „Читам и питам“: образовни програм Дечјег одељења (радионица и квиз о књигама и читању) за ученике нижих разреда борских основних школа;

26. март: Представљене су две књиге завичајне ауторке Данијеле Добершек Мијалковић: роман *Заробљена прошлост* (2023) и књига поезије *Сломљено срце* (2024);

28. март: Радионица колажа (тзв. *cadavre exquis*) за средњошколце поводом стогодишњице надреализма;

1–9. априла: 18. турнеја филмског фестивала Слободна зона: у Народној библиотеци Бор приказано је седам ангажованих играних и документарних филмова;

програм је отворен у селу Кривељу, пројекцијом јапанског филма *Зло не постоји* Рјусукеа Хамагучија; посебне пројекције изабраних филмова за децу и одрасле организоване су и у библиотечким огранцима у селима Злот и Брестовац;

2–4. и 15–19. априла: На Дечјем одељењу одржавале су се еколошко-едукативне радионице и квизови о угроженим животињским врстама под називом „Волим животиње“;

25. април: Представљање збирке песама *Мој први лет десетогодишње Маше Мартић*, коју је 2023. објавио Дечји центар Зајечар;

9. мај: Представљање вишејезичне збирке песама *Подземни свици* (*Podzemni svici = Talalphuv lilijakura = Underground fireflies = Suptromnt ljikuriši*) Кадрије Шаиновића поводом Светског дана Рома;

13. мај: „Кућа књига“ на Дечјем одељењу – програм упознавања предшколаца с библиотеком и Дечјим одељењем;

15. мај: Радионица „Књига је твој пријатељ“ на Дечјем одељењу;

16. маја – 18. јуна: Дани књиге;

16. маја – 1. јуна: Двојезична изложба „Паул Целан: међу речима“ Аустријског културног форума;

16. мај: Представљање збирке песама Серендипити борског писца и мултимедијалног уметника Саше Д. Ловића; о књизи су говорили аутор, и уредник Павле Ћосић;

17. мај: Форум дигиталне писмености „Дигитализам“ омладинског удружења „Тебризам“, које реализује пројекат „Откључавање могућности: оснаживање омладине кроз дигитално описмењавање и активно учешће у заједници“; представљање романа *Изнад облака* Дијане Ђорђевић; с ауторком је разговарала Ана Јанковић;

23. мај: *Ти стварно немаш појма ко сам ја?* : презентација/ предавање уметнице Милице Ружичић о процесима у стваралачком раду, у оквиру циклуса *Идиом*, који уређује библиотекар Горан Миленковић;

27. мај: Представљање збирки песама *Прелепа катастрофа* Јелене Трајковић и *Поетике хаоса* Лазара Беговића, младих борских песника;

28. мај: „Кућа књига“ – програм упознавања предшколаца с библиотеком на Дечјем одељењу;

29. мај: Представљање разноврсног књижевног стваралаштва Зорана Пеневског; с аутором је разговарала Виолета

Стојменовић;

30. мај: Радионица за децу Зорана Пеневског са ученицима ОШ „Свети Сава“;

31. мај: Представљање књиге *Живојин Павловић*, часописа *Кинотека* и других издања Југословенске кинотеке у Београду; гости библиотеке били су Радиша Цветковић, помоћник директора за приказивачку и издавачку делатност и руководилац библиотеке и Јован Марковић, извршни уредник часописа *Кинотека* и један од уредника филмског програма;

3–18. јуна: Мултимедијална изложба *Осврт – радови ученика 3. разреда Техничке школе у Бору на смеру за дигиталну графику и интернет обликовање*, под менторством професора Михајла Драгаша, примењеног уметника.

4. јун: Представљање књиге *Шта пије крава?: психологија рационалног мишљења* проф. др Каје Дамњановић; са ауторком је разговарала Виолета Стојменовић;

6. јун: Представљање нових књига завичајних аутора Милена Миливојевића (*антологија афоризама Мајмуне, буди човек*) и Марине Раичевић (*Пловидба кроз гребене*, збирка сатиричне поезије и прозе); програм је водила Сања Томић;

10. јун: Радионица и квиз „Волим животиње” на Дечјем одељењу библиотеке; Драган Стојменовић, библиотекар Завичајног одељења и Виктор Бранковић, програмер, представили су веб-сајт / виртуелну изложбу о селу Кривељу – <http://www.digitalnizavicaj.org.rs/krivelj/> – као резултат пројекта прикупљања и презентовања аудио, визуелне и текстуалне грађе о селу у процесу расељавања;

12. јун: Представљање стрипова / графичких новела Бориса Станића, сликара, илустратора и стрип-цртача из Панчева;

14. јун: „Жарка прича причу...”: читање приче и разговор о њој на Дечјем одељењу библиотеке; изложба награђених радова ученика борских основних школа, који су учествовали на конкурс библиотеке за креативни приказ књижевног дела Бранка Радичевића и Јована Дучића; ученици су награђени годишњом претплатом за EDEN Books; награде су донација књижара Делфи;

15 јун: Округли сто на тему Савета за младе у Бору у организацији ИЗОАР-а (Института за омладински активизам и различитост);

17. јун: Трибина о репродуктивном здрављу младих Удружења жена „Ника”;

на трибини су говорили борски социјални радници, лекари специјалисти, клинички психолози, учитељи;

25. јун: Представљање Књиге за Мају Марка Томаша; с аутором је разговарала Виолета Стојменовић;

26. јун: Промоција књиге *Дневник једног ходочасника* новинара Светислава Мирковића;

5. јул: Народна библиотека Бор учествовала је на 10. округлом столу завичајних одељења који организује Библиотека „Вук Караџић” у Пријеполу; у оквиру овогодишње теме скупа „Библиотекари аутори публикација на завичајне теме” представљене су књиге руководиоца Завичајног одељења Народне библиотеке Бор Драгана Стојменовића (*Индустријски пејзажи Бора*, 2023; *О фото-документацији Француског друштва Борских рудника*, 2020);

12. август: Поводом Дана младих, ИЗОАР (Институт за омладински активизам и различитост) организовао је Форум омладинског активизма;

29. август: Библиотекар Завичајног одељења Драган Стојменовић одржао је предавање „Контекстуализација фотографске грађе у програмима Завичајног одељења” у оквиру другог серијала радионица

дигитализације медија
„Тимок дигитал” у Зајечару,
у организацији зајечарског
удружења Сквер;

31. август: Народна библиотека
Бор учествовала је у „Казан
култу” Библиотеке „Центар
за културу” у Кладову; у
оквиру међународног скупа
о нематеријалном културном
наслеђу, Драган Стојменовић
(Завичајно одељење НБ Бор)
говорио је о међусекторској
и међуинституционалној
сарадњи на изради монографије
о селу Кривељу;

10–22. септембра: Почетак
епохе: изложба слика, цртежа
и графика Јована Петровића,
уметника родом из Бора;

19. септембар: Пројекција
рестаурисане верзије немог
филма Рударева срећа
Јоспа Новака из поклона
Југословенске кинотеке;

20–23. септембра:
Интернационални семинар
Shared Visions #3 у организацији
УЛУС-а.

УПУТСТВО
АУТОРИМА

Упутство ауторима, преводиоцима и приређивачима

Да бисмо избегли извесне недоумице на које наилази редакција приликом приређивања текстова за штампу, али и ради једнообразности текстова, молимо ауторе, преводиоце и приређиваче да се придржавају следећих упутстава:

- У Бележници се објављују раније необјављивани текстови;
- Текстови се редакцији достављају искључиво у електронској форми, имејлом на адресу pbbor@mts.rs, са назнаком „За Бележницу”, уређени у програму Microsoft Word;
- Све прилоге који иду уз текст као илустрације (фотографије, дијаграми, графикони, табеле и сл.) треба доставити одвојено од текста, такође у атачменту, док у тексту треба јасно назначити њихово приближно место;
- Текстове треба форматирати на следећи начин: формат странице – А4, текст у једној колони; обострано поравнање; фонт – Times New Roman; величина фонта – 12 за основни текст, 10 за фусноте и 11 за издвојене цитате дуже од 100 речи, као и за списак литературе и(ли) извора; проред – 1;
- Текст треба организовати следећим редоследом: у првом реду – име и презиме аутора/ауторке, (афилијација), место; испод тога – јасно одвојени (наднаслов), наслов (и поднаслов); текст рада (са поднасловима и фуснотама); (литература); (име и презиме преводиоца/преводитељке или приређивача/приређивачице);
- За писање наслова књига и часописа у самом тексту треба користити курзив (*italic*); за наслове песама, приповедака, текстова у часописима или књигама, филмова, позоришних представа, изложби и сл. користити наводнике као у примеру: „Искрена песма”, а у оквиру цитата, уколико је потребно – полунаводнике: 'Искрена песма';
- У раду се могу користити искључиво фусноте обележене основним бројевима;
- Уколико се у тексту упућује на друге изворе, они се и у фуснотама и на списку коришћене литературе наводе језиком и писмом самог извора;

- Стил цитирања у фуснотама и литератури јесте *Chicago Style (Humanities)* и молимо ауторе, уколико их текст садржи, да се овог правила придржавају. Упутство како се овај стил користи може се пронаћи:
 - у тексту „Чикаго стил библиографског цитирања” Драгане Сабовљевој у *Читалишту*, бр. 34 (мај 2019): 67–80; доступно и на: citaliste.rs/casopis/br34/saboljev_dragana.pdf и
 - на сајту <https://www.chicagomanualofstyle.org/home.html>;
- Аутори и ауторке имају слободу да се определе за „Notes and Bibliography Style” (са фуснотама) или „Author-Date Style” (са референцама у самом тексту), доследно се придржавајући изабране верзије;
- Списак литературе треба саставити по азбучном или абецедном реду (зависно од писма текста), узимајући у обзир прво слово презимена аутора или наслова анонимног дела.

Редакција Бележнице ради лектуру и коректуру текстова и задржава право да у договору са аутор(к)ом измени наслов, наслов или поднаслов текста, као и дискреционо право да рад процени и не објави уколико не одговара утврђеним критеријумима, квалитативним, садржинским и формалним.

Објављени радови ни на који начин не смеју повредити ауторска права других појединаца или организација. За право објављивања, оригиналност и квалитет радова одговарају аутори и ауторке. Они су одговорни и за чињенице, податке и ставове изнете у тексту, који не морају бити у складу са ставовима редакције. Сматра се да су аутори и ауторке ауторска права на текст (и друге прилоге), од тренутка кад су их послали, пренели на Народну библиотеку Бор као издавача часописа, који се објављује у штампаном и електронском облику (на сајту Народне библиотеке Бор).

Текст објављен у Бележници аутор(ка) може објавити и у другим публикацијама, уз сагласност редакције и обавезно навођење извора, тј. броја Бележнице одакле је рад прештампан.

ISSN 1451-2378 = Бележница
COBISS.SR-ID 24403471
Издази два пута годишње

За издавача
Весна Тешовић

Главни и одговорни уредник
Виолета Стојменовић
Телефон: 030/458-120
e-mail: nbbor@mts.rs

Редакција
Ана Јанковић
Драгица Радетић
Горан Миленковић
Драган Стојменовић

Лектура и коректура
Ана Јанковић

Редизајн и прелом
Јелена Пејовић и Грра Пепелник

Фотографије на корицама
„Грађевине које је архитекта Андреја Клепињин пројектовао у Бору између два светска рата: Зграда француске касине (1928) и Болнице (1933).“ Фото-документација Француског друштва Борских рудника. Завичајно одељење, Народна библиотека Бор.

Штампа
„Терција“ Бор

Тираж
200

